

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Diplomová práce

Monika Kaválková

**Analýza vybraných kapitol staroslověnského překladu
Gumpoldovy legendy**

Analysis of Chosen Chapters Old-Slavonic Translation
Gumpold's Legend

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Vepřek, PhD.

2009

Anotace

Příjmení a jméno autora: Kaválková Monika

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Analýza vybraných kapitol staroslověnského překladu Gumpoldovy legendy

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Miroslav Vepřek, PhD.

Počet znaků: 215 966

Počet příloh: 0

Klíčová slova: staroslověnský, latinský, analýza, srovnání, překlad, jazykové plány, stylistika, středověká latina

Resumé:

Tato práce si klade za cíl srovnat staroslověnský překlad VencNik s latinským originálem, který napsal mantovský biskup Gumpold. Zaměříme se jednak na analýzu lexikálního, morfologického a syntaktického plánu, jednak se pokusíme zhodnotit stylistickou úroveň stsl. překladu. Vzhledem k našemu druhému oboru, kterým je latinský jazyk, okomentujeme jazykové jevy originálního textu a pokusíme se analyzovat fenomén středověké latiny s jejími specifiky. Tato práce bude vycházet ze stsl. překladu Josefa Vašicy. Zřetel bude kladen také na novější překlad Václava Konzala.

Ráda bych poděkovala Mgr. Miroslavu Vepřkovi, PhD. za cenné rady, připomínky a trpělivé vedení při interpretaci staroslověnského textu legendy a taktéž při tvorbě výsledného textu této práce. Zároveň bych ráda poděkovala PhDr. Luboru Kysučanovi, PhD. z mé druhé mateřské katedry za velice cenné připomínky k latinskému textu legendy, který jsem s ním konzultovala. V neposlední řadě je milou povinností poděkovat svému milovanému manželovi, který mne po celou dobu láskyplně povzbuzoval a „držel na vodou“.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovávala samostatně a že jsem uvedla všechny prameny, s nimiž jsem pracovala.

V Olomouci dne 30.4. 2009

Monika Kaválková

Obsah:

1. Úvod.....	6
2. II. kapitola.....	9
3. III. kapitola.....	28
4. XXI. Kapitola.....	47
5. XXVII. kapitola.....	67
6. Závěr.....	87
7. Použité zkratky.....	90
8. Bibliografie.....	92

1. Úvod

Meritem této interdisciplinární práce je hlubší analýza staroslověnského překladu vybraných kapitol VencNik a jejich komparace s latinskou Gumpoldovou legendou. Je to tedy translatické dílo z latiny vysoké úrovně, a proto bychom se již na tomto místě mohli domnívat, že si tento překlad nemohl klást příliš vysoké cíle (měli bychom si uvědomit, že autor pravděpodobně překládal bez jakýchkoliv lingvistických příruček, jaké jsou k dispozici dnešním překladatelům). Považujeme za nutné uvést, že se nedochovala přímá rukopisná předloha (jakási „česká redakce Gumpolda“), z toho důvodu nemáme přesnou verzi, kterou měl stsl. překladatel k dispozici. Latinský text, se kterým pracujeme a který podává edice J. Vašicy, se rozsahem liší.

Druhá církevněslovanská legenda o sv. Václavu neboli *legenda Nikol'ského*, jak bývá označovaná dle svého objevitele a prvního vydavatele, byla podle J. Vašicy na českém území přeložena a zapsána hlaholicí kolem roku 1000 po Kr. Podle názorů jiných badatelů je spojována s překladatelskou činností Sázavského kláštera. Je zachována ve dvou cyrilských opisech ruské provenience: petrohradský (15. – 16. století) a kazaňský (16. století). V naší práci vycházíme z edice, která je otištěna ve sborníku *Staroslověnské památky o sv. Václavu a sv. Ludmile* z roku 1929.¹ Za základ edice je vzat text z rkp. kazaňského, který je o něco starší než petrohradský. Tam, kde má petrohradský rkp. správné či lepší čtení, zapojil jej Vašica do textu a v poznámce na tento fakt upozorňuje. Sekundárně jsme nahlíželi do překladu Václava Konzala otištěném ve sborníku *Staroslověnské legendy českého původu* a budeme z něj citovat pouze v místech, kde budeme považovat za nutné srovnat odlišný český překlad obou autorů. Ten je zapříčiněn tím, že se Vašica v nejasných místech držel znění lat. předlohy, která se od staroslověnské místy liší. V. Konzal se snažil spíše vycházet ze staroslověnského znění. Všechna místa, kde se stsl. text odchyluje od Gumpoldovy legendy, jsou tištěna proloženě a v lat. textu jsou tato místa tištěna v hranatých závorkách. Tečky (...) v Gumpoldově znění jsou v místech, kde je některé slovo či několik slov z lat. znění ve stsl. překladu vynecháno.² Filologické rozborů odhalily, že slovanská redakce Gumpolda byla doplněna o dodatky z jiných pramenů. Nejčastěji se uvádí legenda *Crescente fide*, *Vavřincova legenda* a také *Kristiánova legenda*.³ Tato místa z naší analýzy vyjímáme. Opačným problémem je kvalita obou dochovaných rkp.

¹ Vajs, J. (ed.): *Staroslověnské památky o sv. Václavu a sv. Ludmile*. Praha 1929.

² Srov. tamtéž, s. 83.

³ Srov. tamtéž s. 79.

Na základě textového se zjistilo, že tyto rkp. obsahují četné chyby, které mohou odkazovat jak ke kvalitě ruských opisovačů, tak ke kvalitě opisů, které měli tito opisovači k dispozici. K mnohým chybám docházelo většinou na základě textových glos a marginálií, které postupně splývaly s textem. Na tomto faktu lze demonstrovat neustálou genezi textu.

Vznik Gumpoldovy legendy se datuje přibližně do období let 975 nebo 980. Mantovský biskup ji složil z podnětu císaře Otty II. a kněžny Emmy, manželky českého knížete Boleslava II.⁴ Jeden z nejstarších rukopisů legendy je dochován v tzv. Kodexu Wolfenbüttelském (sepsán ještě před rokem 1006). V tomto kodexu je obsažen nejstarší dochovaný obraz svatého Václava.⁵ Gumpold byl ve své době skutečně vynikajícím znalcem latiny a její náročné syntaxe, což se zákonitě projevilo v textu legendy.

Jsme si vědomi různého pojetí rozlišení termínů „staroslověnština“ a „církevní slovanština“: Přestože F. V. Mareš důsledně používá i pro slovanské písemnictví v Čechách 10. a 11. století s pojmem „církevní slovanština“, který definuje jako mladší vývojové stadium staroslověnštiny, do něhož pronikají teritoriální prvky,⁶ naproti tomu R. Večerka pro stejné období užívá pojmu „staroslověnština“. V naší práci jsme se rozhodli z důvodu terminologického zjednodušení pracovat s pojmem „staroslověnština“.

Použité zkratky staroslověnských památek citujeme v souladu s jejich zněním dle *Slovníku jazyka staroslověnského*.⁷ V rámci lingvistické terminologie participií užíváme jejich latinskou podobu ve shodě s územ, který zachovává V. Konzal ve svých studiích (viz seznam bibliografie). S latinskou lingvistickou terminologií pracujeme při popisu lat. předlohy, a to převážně v oblasti pádosloví a také syntaxe. Pro přepis staroslověnského znění překladu používáme transliteraci do latinky bez ostatních grafických znamének.

V rámci naší analýzy se budeme zabývat jednak dvěma kapitolami z počátku textu – II. a III., jednak dvěma ze závěru – XXI. a XXVII. Tato volba je záměrná, neboť se budeme snažit postihnout také i vývoj překladatelské techniky. Metodika práce bude následující: v cíleně zvolených kapitolách VencNik budeme sledovat latinskou

⁴ Srov. Osolobě J. a J.: *Staroslověnské a latinské kořeny naší literatury*. Mikulov 2008, s. 49.

⁵ Srov. Nechutová J.: *Česko-latinská literatura středověku do r. 1300*. Brno 1997.

⁶ Srov. Mareš, F. V.: *Církevněslovanské písemnictví v Čechách*. In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000, s. 263 – 265.

⁷ *Slovník jazyka staroslověnského I-IV*. Hlavní redaktor J. Kurz, IV. díl Z. Hauptová. Praha 1958 – 1997.

překladatelskou dovednost autora, která bude spočívat v hodnocení postupu při interpretaci latinského lexika, jevů morfosyntaktických a v neposlední řadě se samozřejmě zaměříme i na stylistické hodnocení výsledného textu. Tato tři hlediska poté shrneme v závěrečném resumé. Rádi bychom konstatovali, že jsme se rozhodli z důvodu neostrosti hranic mezi morfologickým a syntaktickým plánem tyto dva plány analyzovat ve společné podkapitole. Nezaměřujeme se na hláskoslovnou a pravopisnou podobu textu, protože v tomto je jazyk legendy ovlivněn ruským prostředím, z něhož pocházejí oba dochované rukopisy. Stsl. Text citovaný podle Vašicovy edice ani jazykově nepravujeme (naproti tomu při citaci lexémů podle *SJS* užíváme jejich normalizovanou podobu dle úzu slovníku). Z našeho studijního zaměření také vyplývá, že se v této práci také pokusíme o analýzu zajímavých jazykových jevů latinského textu a budeme se snažit na těchto jevech demonstrovat středověkou latinu jakožto jazykový fenomén a jako mírně „pokleslejší“ jazyk vzhledem k normám klasické latiny.

2. Kapitola II.

Quoniam quidem ab ipsis terrae incolis Bohemia regioni vocabulum sonat impositum, cui iam regnante felicis memoriae praeclarissimo rege [*Francorum et Romanorum*] Heinricho, quidam gentis illius progenie clarior ac potentia, in cives eminentior, Zpuytignev nomine, [*filius Borivoi*] principatus regimen sub regis dominatu impendens, divini cultus dulci voto attactus, sacri fontis mysterio regenerari non parum anhelans, baptismo mundatur, et novo studio fervens, domos Dei ad beatissimae eius genetricis Mariae sanctique apostolorum principis [*Petri*] memorandam venerationem construxit, in quibus postmodum innumera annuatim miracula ope divina cooperante fulserunt.

Jako poistinně ot saměch zemležitel' Boemia zemli ime v'zyvaetsj, eiz'e carstvujus'tem' s'čas'tnoe paměti prestětlym' carem' Enrěchom, *f r a n ь c ' k i m ь i r i m s ' k i m ь*, eter' ot kolěna roda togo světlěi toli siloju velik' v susědech prisěde, imenem Spytigněv', *s y n ь B o r i v o e v ь*, k'nežij' stroi pod carskoju vlastiju drž'a, k' božiju zakonu slad'kim zavětom privlečen', k' světii vodě tain'stviju v'toroie roditisj nemaly prilerae, k'řtēniem' očistisj, i novoju chitrostiju v're, cerk'vi Bogu i blaženněi ego rodi'nici Marii i světomu i ver'chov'nomu apostolu *P e t r u* paměti č'ystně osnova, v nejuž(e) po sem ustroenii bes'čislenaja č'judesa lěty minoujušta i milostiju božieju dělajuštu javljaetsj.

2.1 Latinskou pasáž lze charakterizovat jako ukázkovou latinskou periodu. Právem bychom mohli Gumpolda označit jako skutečně brilantního znalce latiny a její syntaktické problematiku. Jeho jazykovou erudici spatřujeme v dokonalosti větné periody, jejíž forma se zakládá na mnoha odbočkách, vsuvkách, infinitivních a participiálních vazbách a vazbách gerundivních. Tato pasáž je vskutku ukázkovým exemplum lat. syntaxe. Ovšem je třeba, abychom rovněž poukázali, v souladu s dokonalostí větné periody, na komplikovanou interpretaci obsahu Gumpoldova textu: čím syntakticky komplikovanější a „zauzlenější“ předloha, tím je také těžší ji adekvátně „rozluštit“ a dát jí elegantní formu. Myslíme si, že není od věci předem říci, že překlad byl spíše otrockým přepisem, místy se odchyľujícím od Gumpoldova záměru. Na druhé straně by bylo záhodno připomenout, že takový text, jaký byl předložen stsl. autorovi,

lze považovat za náročný i z pozice současného klasického filologa.⁸

Jak již bylo výše předznamenáno, jedná se tedy o typický příklad latinské periody. Ta je charakteristická hlavně syntaktickou rovinou textu a jejími odchylkami, jež se odborně nazývají v rámci latinské mkluvnice hyperbaton⁹ a anakolut.¹⁰ V prvním případě, kdy jde o problematiku větného pořádku, jehož nepravidelností se zdůrazní autorem zamýšlené slovo, lze demonstrovat na tomto případě postavení ablativu absolutního: *...cui iam regnante felicitis memoriae praeclarissimo rege...Heinrico...* Vidíme, že ablativ absolutní – *regnante rege Heinrico* – ač po gramatické stránce tvoří pevný celek, je přesto rozdělen ostatními větnými členy dané pasáže. Druhý syntaktický jev – anakolut – je záležitostí celé lat. pasáže, neboť se jedná o jedinou větnou jednotku, jejíž hlavní téma, dle naší interpretace by mělo jít o činy a osobnost knížete Svyatopluka, je rozváděno mnoha odbočkami a vsuvkami, přesně v intencích umělecké prózy. Slovesné tvary jsou v souladu s latinskou konvencí umístěny důsledně na koncích úseků lat. periody. Totéž je možno poznamenat i o participiích.

Co se týče pádové syntaxe, tak komparace se *SSL* nám odhalila problematiku vazby lat. adj. *eminens*, jež si žádá prepozici *in*, která v tomto kontextu vyžaduje doplnění v akusativu. Doslovný překlad by pak byl: „výtečný, znamenitý nad někoho“. Gumpold jej užil ve tvaru komparativu *eminentior* (*in cives*). Primární význam je „vyčnívající, vysoký“, sekundární byl dodán v období středověké latiny. *SSL* výše uvedenou vazbu demonstruje právě na tomto místě Gumpoldovy legendy: *quidam gentis illius progenie clarior ac potentia, in cives eminentior, Zpuytigneve nomine*.

Předtím než pronikneme do merita problematiky středolatinského lexikonu, je třeba poukázat na dosti zajímavé slovní spojení, a to *incola terrae*, které je zde užito ve formě ablativní s prepozicí *ab*. Doslovně *incola terrae* znamená „obyvatel země“. Vzhledem k významu substantiva *incola* v *SKL* i v *SSL*, bychom mohli lexém *terra* považovat za sémanticky nadbytečný a hodnotit jej jako projev Gumpoldova rétorizujícího stylu (na patřičném místě se mu budeme věnovat hlouběji s ohledem na stsl. překlad). K subst. *Bohemia* bychom chtěli poznamenat, že *SKL* uvádí pod heslem

⁸ Obdobně hodnotí text i J. Vašica. Srov. Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 74. Názor J. Vašicy zastává i F. V. Mareš (Srov. F. V. Mareš: *Církevněslovanské písemnictví Čechách*. In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000, s. 296.

⁹ „Slova – a podpobně i skupiny slov – syntakticky k sobě náležící bývají od sebe oddělována, aby mohla zaujmout důrazná místa ve větě.“ (viz Novotný, F. a kol.: *Základní latinská mluvnice*. Jinočany 1992, s. 222).

¹⁰ „Porušení syntaktické vazby, jež se vyskytuje ve vypěstovaném slohu jen při delších větách a bývá způsobováno vložkami a odbočkami od vazby začaté, jmenuje se anakolut.“ (viz tamtéž, s. 223).

Boī s významem „Bojové, keltský národ v Galii a v severní Itálii“ substantivum *Boihaemum* (*Boihēmum*) jakožto „země Bojů (nyní Čechy, kde byli Bojové prvně usedlí“). Zde spatřujeme paralelu se subst. *Bohemia*.

K středověkému lexikálnímu plánu však už odkazuje spojení ve formě genitivu singuláru *felicis memoriae*. *SSL* pod heslem adjektiva *felix* uvádí poznámku, že tohoto adj. je možné užít mimo jiné i ve spojení *felicis memoriae*, což by pak vyjadřovalo úsloví „blahé paměti“. Dokonce se zde uvádí i synonymní spojení *piae memoriae*, proto bychom též snad mohli uvažovat o možnosti středlat. frazému. Na důkaz toho, že by wskutku mohlo jít o frazém, by mohly sloužit nejen uvedené příklady, ale také užité spojení z textu ze dvanáctého století, jež jsme vyhledali pomocí internetového média.¹¹ Jiný ze středlat. lexémů je dle nás spojení *divini cultus*, jež jsme na základě komparace se *SSL* objevili pod heslem subst. *cultus*. Byl zde uveden doložený význam totožný se spojením „Boží služba, bohoslužba“.

Jako velmi zajímavý doklad středlat. lexikálního plánu považujeme substantiva z okruhu křesťanské latiny *baptismus*, *domus Dei*, *fons sacer*, *mysterium*, *apostolus*. V souladu s monografií české medievalistky prof. Jany Nechutové je třeba k subst. *baptismus* poznamenat, že tento lexém patří do oblasti hebrejského (aramejského) výraziva, jež bylo přebíráno beze změny či jen s jemnými odchylkami.¹² Považujeme za vhodné ocitovat v této práci proces slovního přizpůsobování, jehož autorka této monografie dokládá právě na subst. *baptismus*: „Ukážkou toho, jak si latina tato slova přizpůsobovala, může být slovo *baptisma* („křest“), které má v řečtině právě tento tvar na -a a patří 3. deklinaci (2. p. *baptismatos*). Latina je původně ponechala v této podobě a přiřadila své 3. deklinaci (*baptisma*, -atis), pak je však přesunula k produktivnější deklinaci druhé a zprvu mu ponechala neutrální rod (*baptismum*, -i), posléze změnila i ten (*baptismus*, -i, m.). – Všechny tři varianty se ve středověké latině vyskytují.“¹³ *SSL* eviduje pod heslem *baptismus* i variantu *baptismum*. Heslo *baptisma* odkazuje ke stejným významům jako obě varianty z předchozí věty. Subst. *domus Dei* eviduje *SSL*

¹¹ „Eodem anno felicis memoriae dominus Alexander, frater domini Danielis, Pragensis praepositi, ad imperatorem Graeciae a duce Waladizlao dirigitur, et ibi feliciter in bona confessione in festo sancti Lucae evangelistae migravit a seculo.“ (Annales Bohemorum Vincentii Pragensis [on-line]. [cit. dne 15.3.2009]. Dostupné z WWW: <http://www.clavmon.cz/clavis/FRRB/chronica/Annales%20Bohemorum%20Vincentii.htm>.) Toto sousloví bychom pochopitelně našli i v jiných textech převážně análového charakteru či v kronikách.

¹² Srov. Nechutová, J.: *Středověká latina*. Praha 2002, s. 66.

¹³ Viz tamtéž.

pod heslem *domus* jakožto synonymní variantu spojení *aedes sacra*, jehož specifickými významy jsou „kostel, chrám“. Za podstatný fakt lze brát, že užití v této formě a kontextu je slovníkem dokladováno pod příslušným heslem – ...*domos Dei ad...Mariae sanctique apostolorum pincipis...construxit* (Zpuygtigneu). Ke spojení *princeps apostolorum* je třeba poznamenat v souladu s komparací se *SSL*, že se takto označuje apoštol Petr jako nejvyšší apoštol, Kristův nástupce. Samotný lexém *apostolus*, jehož původ lze spatřovat také v řečtině a jehož bychom mohli charakterizovat jako *discipulus Christi* neboli „učedník Kristův, apoštol“. Adjektivní výraz *apostolicus* je už uveden v oddílu *Doplňky SKL*.

Sousloví *fons sacer* má podle *SSL* specifický význam „křesť“. Od původu řecké subst. *mysterium* je v *SKL* uváděno pouze ve tvaru pomnožného substantiva *mysteria*. Svým významem se vztahovalo k „tajným bohoslužbám, kultům, do nichž se získával přístup zasvěcením dané osoby“. Je to tedy spojeno z antickým sakrálním prostorem. Středověk přejal význam tohoto substantiva, posunul na sakrální rovinu křesťanského náboženství a změnil morfológickou charakteristiku směrem k produktivní první deklinaci substantiv. Dle pro nás dostupného latinsko-polského slovníku, který uvádí pod každým heslem variantu středlat., můžeme potvrdit interpretační náročnost a významovou rozmanitost subst. *mysterium*. Uvádí se zde významy jako „úřad, pomoc (zprostředkovaná), mše svatá, pobožnost“, pomineme-li primární význam „tajemství“. Adverbium *annuātim* je středlat. neologismus vzhledem ke klasickému *quotannis*. Oba dva tvary vyjadřují též význam „každoročně“. Soudíme, že zde je možné popsat proces vzniku asi takto: Základové slovo je adj. *annuus*, což je zcela běžné adjektivum již od dob klasické latiny s významem „každoroční“, sufix *-tim* je specifickým prostředkem tvoření některých latinských adverbíí.¹⁴ Spatřujeme zde tedy odklon od pravděpodobně již nepříliš obvyklého lexému (*quotannis*) směrem k produktivnějšímu lexému, stejně tak nové tvoření pomocí sufixu, který je od svého původu ustrnulý pád (akusativ). Z hlediska slovtvorného tento lexém považujeme za velmi zajímavý. V rámci absolutní vazby *ope divina cooperante* je třeba poznamenat, že v *SSL* jsme našli spojení z oblasti křesťanské latiny – *divina cooperante*, kterého se užívá ve smyslu „boží pomoc“. Deponencium *cooperator* znamená „napomáhat k něčemu, přispívat pomocí“ a je známé pouze z *SSL*. *SKL* počítá pouze s verbem čtvrté konjugace –

¹⁴ Latinská adverbia mohou být svým původem i ustrnulé prosté pády, pomineme-li běžné tvoření pomocí sufixů *-ē, -ō, -er, -iter*: Adverbium *annuātim* je svým původem akusativ. Původní akusativy jsou nejstarší adverbia na *-tim, -atim, -ītim*. (srov. Špaňár, J. – Horecký, J.: *Latinská gramatika*.)

cooperio („zcela pokrýt, přikrýt“).

Text je časově zasazen jak v přítomné rovině, tak v rovině dané perfektem. Je třeba podotknout, že autor také užívá ve vyprávění kromě perfekta i præsens historický.

2.2 Staroslověnský překlad jsme z důvodů metodiky práce a přehlednosti považovali za nutné rozdělit do jednotlivých úseků, jež budeme postupně analyzovat. Tuto metodu plně dodržíme pouze z hlediska popisu lexikální roviny stsl. překladu, hledisku morfosyntaktickému a stylistickému se budeme věnovat v jednotlivých státech popisujících celý přeložený úsek. Překlad totiž věrně napodobuje znění latinské předlohy do všech detailů, a proto lze na něj nahlížet jako na věrný opis latinské periody se všemi odbočkami, vsuvkami a odchylkami od náležitého slovosledu. Za objekt našeho zkoumání nepovažujeme výrazy v latinském textu v hranatých závorkách a jejich paralelu stsl., poněvadž jde o doplněné informace z jiných pramenů.¹⁵

2.2.1

Lat. *Quoniam quidem ab ipsis terrae incolis Bohemia regioni vocabulum sonat impositum, cui iam regnante felicis memoriae praeclarissimo rege [Francorum et Romanorum] Heinrico...*

Stsl. *Jako poistinně ot saměch zemležitelъ Boemia zemli imę vъzyvaetse, eiže carstvjušetъ sъčas'tnoe pamęti prestětlymъ caremъ Enrěchom, f r a n ъ c ' k i m ъ i r i m s ' k i m ъ...*

Krátký úryvek předkládá poměrně věrnou kopii latinské předlohy. Přesto jsme zde zaznamenali určité pozoruhodné stsl. paralely latinských lexémů či difference mezi oběma jazyky. Staroslověnské adverbium *poistinně* je náležitým ekvivalentem lat. adverbia *quidem*. Na základě komparací se *SJS* poznamenáváme k stsl. adv., že se nejčastěji vyskytuje ve *VencNik* v roli adverbia ujišťovacího s významem „věru, vskutku“. Tentýž informační zdroj kromě lat. adv. *quidem* uvádí výrazy jako *namque, scilicet, quippe, igitur, etiam* aj. Za pozornost bezpochyby stojí staroslověnské kompozitum *zemležitelъ*,¹⁶ které je překladem latinského sousloví *terrae incola*. Na

Bratislava, s. 129).

¹⁵ V následující kapitole komentující třetí kapitolu legendy bude pojednáno na toto téma více vzhledem k zajímavým dodatkům.

¹⁶ *VencNik* 1, 25 však překládá *incola* souslovím *zemližitelъcъ* (viz. Páclová, I.: *K otázce lexikálních grécismů v staroslověnských památkách s latinskou předlohou*. In: *Studia Palaeoslovenica*. Praha

základě zjištění ze *SJS* ho lze charakterizovat jako hapax legomenon. Kompozitům v památkách českého původu se věnovala I. Páclová.¹⁷ Podle její argumentace se v případě tohoto lexému jedná o grécizující kompozitum: „*Skupina pro nás nejzajímavější zahrnuje neologismy, které se vůbec nevyskytují v okruhu památek stsl. slovníku. Tato slova jsou mnohdy hapax legomena, a to pouze v jedné ze zkoumaných památek, a nevyskytují se ani v pozdějších rkpech. Ač jsou to kompozita tvořena podle řeckých typů, někdy ani neznáme řecké kompozitum, které by přesně odpovídalo staroslověnskému – řečtina sama užívá buď spojení dvou slov, nebo slova jednoduchého; tím méně pro toto tvoření nalzáme oporu v lat. originále...“.¹⁸ Je obtížné rozhodnout, v jakém případě jde o primární grécismy a kdy o sekundární, jež vznikly v Rusku až při pozdějších opisech.¹⁹*

Stsl. nomen proprium *Boemia* je paralelním výrazem lat. lexému *Bohemia*. Stsl. lexém výrazně odráží znění lat. předlohy. Dle *SJS* se jedná o další hapax legomenon z VencNik. Mohli bychom navrhnout naši hypotézu, že by se mohlo v tomto případě snad hovořit i o lexikálním latinismu, přihlédneme-li k užití výrazu *Boemia* a nikoli *Čechy*, které se vyskytuje v původních slovanských textech.²⁰ Lat. spojení *vocabulum impositum* stsl. překladatel reflektoval jednodušeji, pouze substantivem *imę*. Lat. lexém *impositum* lze hodnotit jako nadbytečný, zbytečně rétorický, proto se kladně díváme na autorovu inovaci tohoto spojení. Stsl. verbum finitum *vъzyvaetsę* je překlad lat. přítomného tvaru *sonat*. Na základě komparace se *SJS* jsme zjistili, že náležitými lat. paralelami stsl. lexému *vъzyvati* jsou slovesa *vocare* a *designare* („nazývatí“). Postrádáme pod tímto stsl. heslem zmínku o lat. verbu *sonare*. Jediné doklady užití v tomto významu jsou z VencNik a z Bes.

Další část této pasáže se jeví z hlediska lexikálního rovněž jako věrná kopie lat. předlohy. Neevidujeme však překlad lat. adverbia *iam*, jehož funkcí je uvádět současný stav věty, proto je evidentní jeho užití ve spojení s ablativem absolutním ptc. praes. act. Lat. absolutní vazba *regnante...praeclarissimo rege...Heinrico* je převedena doslovně formou instrumentálu absolutního *carstvujustemъ...prestětlymъ caremъ Enrěchom*. K adjektivu je třeba zmínit následující fakta: Po srovnání lat. předlohy a jejího stsl.

1971, s. 282).

¹⁷ Páclová, I.: *K otázce lexikálních grécismů v staroslověnských památkách s latinskou předlohou*. In: *Studia Palaeoslovenica*. Praha 1971, s. 277 – 284.

¹⁸ Viz tamtéž, s. 280 – 281.

¹⁹ Srov. tamtéž.

²⁰ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1676, s. 187.

ekvivalentu docházíme k závěru, že stsl. adjektivum lze označit jako latinský kalk. Soudíme tak na základě lat. prefixu *prae-*,²¹ který spatřujeme ve stsl. paralele *prě-* a rovněž lat. adj. *clarus* lze spatřit v stsl. paralele *světlъ*. Na stsl. adjektivum *prestětly* vzhledem k hláskoslovně náležitému stsl. adjektivu *prěsvětlъ* pohlížíme jako na písařskou koruptelu. Toto adjektivum je doslovný překlad lat. *praeclarus*. *SJS* pod heslem *prěsvětlъ* uvádí jednak primární lat. ekvivalent *lucidus* („přejasný, skvoucí“), jednak varianty *praeclarus*, *honestus* („nejjasnější, nejslavnější“). Pod tyto významy je sekundárně zahrnuta i titulace panovníka, což je případ kontextu tohoto užití. Je zde mimo jiné uvedena informace o písařské koruptele. Lat. *proprium Heinricus* bylo přejato v stsl. formě *Enrěchъ*. Rozdíl je dán absencí fonému „h“ ve staroslověnštině. V rámci hesla v *SJS* je správný hláskoslovný zápis *Enirichъ* s připojenou poznámkou, že se v textu vyskytuje forma *Enrěchъ*. Tento lexém hodnotíme na základě výskytu zaznamenaného pouze z tohoto místa VencNik jako hapax legomenon. Zbylé dva členy absolutní vazby jsou náležitými překlady lat. předlohy, proto je netřeba komentovat, jen snad drobná poznámka: instr. substantiva *carembъ* má základní tvar v subst. *c(ěs)arъ*.²² Totéž lze doplnit i k instr. ptc. *carstvujustemъ*, jehož základní tvarem je infinitiv *carъstvovati*.²³ Atribut nekongruentní – *sbčas'noe pameti*, který se vztahuje k této absolutní vazbě, je doslovným překladem středlat. frazému *felicis memoriae*. Adjektivum *sbčestъnъ* je hapax legomenon z VencNik, jež je doloženo pouze ve třech případech (toto místo, VII. a XV. kapitola); je to přesný překlad lat. adj. *felix*. Překladatel užil tohoto výrazu, přestože se mu nabízelo obvyklé stsl. adj. *blaženъ*.

Lat. ...*quidam gentis illius progenie clarior ac potentia, in cives eminentior, Zpuytigneu nomine, [filius Borivoi] principatus regimen sub regis dominatu impendens, divini cultus dulci voto attactus, sacri fontis mysterio regenerari non parum anhelans, baptismo mundatur...*

Stsl. ...*eterъ ot kolěna roda togo světlěi toli siloju velikъ v susědech prisědę, imenem Spytigněvъ, с у н ъ Б о р и в о е в ъ, k'nežię stroi pod carskoju vlastiju drъža, kъ božiju zakonu sladъkim zavětom privlečenъ, kъ světii vodě tainъstviju v'toroe roditisę nemaly prilepaę, kръšteniemъ očistisę...*

²¹ Z hlediska latiny má v kompozitech prefix *prae-* intenzifikační význam pře-, „velmi“.

²² Hláskoslovné varianty *сbsarъ*, *c(ěs)asъ*.

²³ *SJS* uvádí tyto lexikální varianty: *cěsarъstvovati*, *сbsarъstvovati*. Povšimněme si, že jejich hláskoslovná varianta se odvíjí od fundujícího substantiva.

Další úryvek z dlouhé větné periody opět dokládá závislost překladatele na výchozím jazyce textu, to tedy znamená, že lexikální stránka většinou odpovídá Gumpoldově latinské předloze. Je třeba opět upozornit na fakt excelentního latinského úseku po stránce syntaktické, a demonstrovat tak Gumpoldovy výborné znalosti, ač středověká latina se považuje spíše za „pokleslejší“ jazykový „živel“. Nicméně i tento úryvek představuje jisté odchylky, jež nás upozorňují na výrazovou těžkopádnost stsl. překladatele.

Spíše zajímavostí je užití stsl. zájmena *eterъ* jakožto překladu lat. zájmena *quidam*, které se vyskytuje ve VencNik poměrně často. Ačkoliv si mohl překladatel zvolit frekventovanější zájmena, jako je např. *někъto*, *někъyi*, zvolil archaické zájmeno (viz příslušné heslo v *SJS*). Předložkové spojení *ot kolěna roda togo* je doslovné přeložení totožného lat. spojení *gentis illius progenie*. Jen jsme si povšimli, že oproti lat. bezpředložkové předloze je užití prepozice *otъ* vyžadující doplnění v genitivu. Stsl. substantivum *kolěno* („pokolení“) je paralelou lat. subst. *progenies* a stsl. subst. *rodъ* (s indexem 1) s významem „kmen, národ“ je zase náležitým ekvivalentem lat. subst. *gens*. Výskyt subst. *kolěno* ve významu „pokolení“ je doložen v *SJS*. Shledáváme mezi nimi synonymickou příbuznost vzhledem k množství významů subst. *rodъ* (s indexem 1). Stsl. komparativ *světľei* (po slootovorné stránce je to delší, obvyklejší tvar), jehož základovým lexémem je *světľъ*, je doslovným převedením lat. komparativu *clarior*. Na základě komparace se *SJS* uvádíme, že ve tvaru komparativu je uveden jen tento příklad z VencNik.

Nyní přichází poněkud komplikovanější úsek – *toli siloju velikъ v susēdech prisēdę*, jež je překladem lat. spojení *ac potentia, in cives eminentior*. Paralelní s lat. předlohou je spojka *toli*; stejně lze charakterizovat i stsl. instrumentál *siloju*, jehož základním tvarem je *sila* (s indexem 1) s významem „síla, schopnost“ oproti lat. instr. *potentia*. Lat. komp. *eminentior*, který na základě komparace se *SSL* primárně znamená „výtečný, znamenitý“ (viz výše), byl přeložen stsl. adj. *velikъ*. Dle *SJS* uvádíme lat. ekvivalenty uvedené k heslu *velikъ*: *magnus*, *tantis*, *grandus*, *ingens*. Lat. předloha *eminens* tedy není uvedena, avšak ze *SSL* víme, že je synonymní k adj. *ingens*, tudíž se lze s postupem překladatele ztotožnit, přesto si myslíme, že volil stsl. ekvivalent obecný, bezpříznakový a na základě výskytu v četných památkách snad i obvyklejší.²⁴ Stsl.

²⁴ Všimli jsme si rozdílné interpretace tohoto lexému v překladu J. Vašicy a V. Konzala. Prvně

předložkový výraz *v susědech* je překladem lat. totožné paralely *in cives*. Na základě komparace se *SJS* jsme zjistili, že stsl. subst. *sqsěďь* nabízí pro svůj výklad dvě alternativy: jednak „soused“ (*vicinus*), jednak „občan“ (*civis*). Pod významem „občan“ jsme na prvním místě mezi doloženými příklady objevili toto místo z VencNik, které J. Vašica překládá jako „převyšující své spoluobčany.“²⁵ Václav Konzal považuje stsl. „*susěďь*“ za interpretačně náročné: „Slovo „*susěďь*“ lze interpretovat dvojím způsobem: Předně se můžeme domnívat, že domácí autor slovanského překladu neměl pod slovem „*susěďь*“ na mysli své „soukmenovce“ (kníže byl automaticky první osobou kmene), nýbrž okolní kmenové vládce... Opřeme-li se však naproti tomu o jazykově příbuzný českokírkevněslovanský překlad Čtyřiceti homilií Řehoře Velikého na evangelia, který latinské „*civis*“ překládá rovněž slovem „*susěďь*“, můžeme přijmout výklad Vašicův. „*Susědi*“ by pak byli kmenoví předáci, jejichž souhlasu bylo např. třeba k řádné realizaci nástupnického nároku.“²⁶ Participium *prisědě* (*prisěděti* = „prodlévat, pobývat“) je problematické z důvodu chybného zápisu. Tímto se odvoláváme na možnost řešení, kterou navrhuje *SJS*, a to jiné sloveso odpovídající lat. významu adj. *eminens* – *prěďьsěsti* („zaujmout přední místo, ujmout se předsednictví“). Stsl. nomen proprium *Spytigněvь* je známo pouze z VencNik a VencProl. Jeho lat. předloha – *Spytigneus* – je po stránce hláskoslovné odlišná vzhledem k formě *Zpuytigneu* z lat. předlohy, o níž bychom se mohli domnívat, že mohla být ovlivněna opisovačským prostředím. Stsl. substantivum v akusativu *k'nežię* (*кнѣзѣ*) je paralelou lat. *principatus* ve smyslu *terra*. *SJS* uvádí dvě možné interpretace: „knížectví jakožto území“, „knížectví, knížecí vláda“. Význam „knížectví jakožto území“ je doložen pouze ze dvou památek: VencNik a VencMin. Staroslověnským subst. *stroi* („správa, řízení“) bylo adekvátně přeloženo lat. subst. *regimen*. *SJS* jeho výskyt zaznamenává i z VencNik. Stsl. předložkový výraz *pod carskoju vlastiju* je překladem lat. sousloví *sub regis dominatu*. Na základě komparace lat. výrazů *regimen*, *dominatus* a stsl. subst. *vlastь* užitých v tomto spojení a uvedených v *SJS* a *SSL* jsme došli k závěru, že lat. *regimen* a *dominatus* jsou dle *SSL* synonyma („vláda, ovládání“) a *SJS* pod heslem *vlastь* („vrchnost“) uvádí jako lat. ekvivalent jen *principatus*. Se zřetelem na četnost výskytu subst. *vlastь* lze uvažovat o jeho cíleném výběru za lat. *dominatus*.

jmenovaný se přiklání spíše k latinskému významu adj. *eminens* („jeden muž toho kmene, vznešený rodem a silou převyšující své občany...“) a V. Konzal reflektuje význam adj. *velikъ* („jeden muž z pokolení tamního národa, nad jiné slavný a mocí veliký...“).

²⁵ Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 89.

²⁶ Viz Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1676, s. 188.

Pokračování tohoto analyzovaného úseku shledáváme rovněž velice blízké vůči lat. originálu. Diference jsme zaznamenali spíše nepatrné a na základě poznámek J. Vašicy dotýkajících se stsl. překladu již předem upozorňujeme na výskyt překladatelova chybného čtení lat. originálu.²⁷ Stsl. předložkové spojení *къ божиу закону* je překladem lat. bezpředložkového spojení *divini cultus*. Na základě *SSL* nese *cultus divinus* primární význam „boží služba, bohoslužba“ a podle *SJS* jsme zjistili, že význam subst. *cultus* se také objevuje pod heslem stsl. subst. *законъ*, jež je významovou stránkou blízký spíše lat. lexémům *lex*, *mandatum*, *testamentum* ve významu „zákon, příkaz aj.“ Proto bychom se mohli domnívat vzhledem ke komparaci obou výrazů, že by mohlo snad jít i o mylnou interpretaci výrazu *cultus*. Avšak náležitý důvod jsme shledali v komentáři překladu VencNik V. Konzala: „Překlad „zakon božii“ za „cultus divinus“ ... je charakteristický pro stsl. památky českého původu. Chápat jej lze úzce (liturgie) i šíře (náboženství, život podle boží vůle), jak ostatně potvrzuje i jeho použití za lat. „religio.““²⁸ V *SJS* je mezi doloženými příklady i toto spojení z VencNik. Stsl. subst. *завѣтъ* („touha, přání) je překlad lat. subst. *votum*. *SJS* pod heslem *завѣтъ* nabízí čtyři možnosti interpretace, z nichž je pouze dvakrát doložen význam „touha, přání, tužba“. Pro možnou komparaci uvádíme i významy z *SKL*: primární „zaslíbení, slib, modlitba“, sekundárně – metaforicky „(zbožné, tajné) přání, žádost, touha“.

V úvodu tohoto úseku jsme zmínili doklad překladatelova chybného čtení. Na základě zjištění J. Vašicy se jedná o stsl. participiální výraz *privlečenъ* od slovesa *privlačiti* („přitáhnout, přivlékat“), který je paralelou lat. lexému *attractus* od slovesa *attrahere*. V originále Gumpoldovy legendy se však čte *attactus* od slovesa *atingere* („dotýkat se“).²⁹ Stsl. spojení *къ свѣtii водѣ тайнствiju* je překladem lat. sousloví *sacri fontis mysterio*. Subst. *tainъstvije* („tajemství, mystérium“) má ojedinělý výskyt (pouze Bes a VencNik) a evidentně je to náležitý překlad lat. subst. *mysterium*. Odvoláváme se ke Konzalovu komentáři legendy, v němž nastiňuje problematičnosti interpretace subst. *mysterium*: Gumpold spojením *sacri fontis mysterium* implicitně mluví o „svátosti

²⁷ Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 89.

²⁸ Viz Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 190. Dle této poznámky se odvíjí i interpretace tohoto lexému v překladu: „... (byl) přitážen sladkou touhou k službě boží...“ (s. 157). J. Vašica tento výraz interpretuje ve významu „zákon“: „... byl zváben sladkou touhou po božím zákonu...“ (s. 89).

²⁹ *SSL* uvádí už kompletní slovesnou řadu se supinem *attactus* (formálně ptc. perf. pass.). V klasické latině vystupovalo toto sloveso bez supina (*atingo, ere, tigi, -*). V předchozí poznámce lze srovnat interpretaci obou překladatelů. Zatímco J. Vašica v překladu vychází z ptc. *attactus* (opravuje chybné čtení), V. Konzal se drží původního, neopraveného, znění *attractus*.

křtu“, kdežto stsl. překladatel primárně myslí subst. „tajemství“. ³⁰ Prepozice *къ* je náležitě doplněna k ptc. *prilepaę*, neboť to vyžaduje rekce verba *prilipati къ кому, česomu*. Dativ *světii vodě* je sice doslovný převod lat. *sacer fons*, avšak vzhledem ke smyslu celého úryvku zcela mylně interpretován (viz níže). Za lat. infinitiv *regenerari* použil stsl. překladatel náležité spojení *v' toroe roditiseę*. Interpretaci lat. ptc. *anhelans* stsl. *prilepaę* pokládáme za mírně odlišnou, neboť lat. *anhelare* znamená „dychtit, toužit po něčem“, kdežto u stsl. *prilipati къ кому, česomu* *SJS* uvádí český ekvivalent „lnout, lpět“. ³¹ Pod tímto heslem jsou doklady i z VencNik.

Lat. *...et novo studio fervens, domos Dei ad beatissimae eius genitricis Mariae sanctique apostolorum pincipis [Petri] memorandam veneracionem construxit, in quibus postmodum innumera annuatim miracula ope divina cooperante fulserunt.*

Stsl. *...i novoju chitrostiju vrę, cerkvi Bogu i blaženněi ego rodil'nici Marii i světomu i ver'chov'nomu apostolu P e t r u paměti čьstně osnova, v nejuž(e) po sem ustroenii bes'čislenaja čjudesa lěty minoujušta i milostiju božieju dělajuštu javljaetseę.*

V předchozích pasážích jsme nezaznamenali příliš mnoho lexikálních diferencí mezi oběma texty, spíše jsme registrovali jevy zajímavé. Tato závěrečná pasáž je vzhledem k předchozím poněkud jiného rázu, hlavně ale její druhá část; první část je ještě relativně doslovným překladem. Podíváme-li se hned na první stsl. spojení *novoju chitrostiju vrę*, tak můžeme konstatovat, že za lat. *studium*, zde ve smyslu „snaha, horlivost“, je v překladu užito stsl. substantivum *chytrostь*. *SJS* uvádí doklady pouze z VencNik a Bes, tudíž toto subst. lze považovat za zvláštnost těchto památek, poněvadž jako primární význam *SJS* uvádí „bystrost, chápavost“ (dokladováno i z VencNik). Participium *vrę* je náležitý překlad lat. paralely *fervens*. V *SJS* jsou uvedeny pod heslem *vrěti* jen tři památky (Supr, VencNik, Vit) a čtyři doložené příklady, tedy můžeme opět s jistotou považovat toto slovo za právem ojedinelé. Následující stsl. lexém v akusativu duálu – *cerkvi (crьky)* – je na základě *SJS* lexém s vysokou frekvencí. My jej zmiňujeme kvůli lat. předloze *domus Dei* s významem „chrám, kostel“. Ze stsl. překladu je patrné, že toto ustálené středlat. slovní spojení je interpretováno jako dvě samostatně vystupující slova: *crьky, Bogь*. Již však předznamenáváme v souladu s tvrzením V.

³⁰ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 191.

³¹ J. Vašica se ve svém překladu drží lat. předlohy. I překlad V. Konzala reflektuje lat. předlohu ptc. *anhelans*.

Konzala, že se tak stalo nikoli chybou překladatele, ale až pozdějšími opisovači.³² V následující lat. gerundivní vazbě a na ni vázícím se rozvitým atributu nekongruentním – *ad beatissimae eius genitricis Mariae sanctique apostolorum pincipis...memorandam veneracionem* – je možno si povšimnout nepatrných lexikálních změn – (*cerkvi Bogu*) *i blaženněi ego rodil'nici Marii i světomu i ver'chov'nomu apostolu...paměti čbstně* (diference morfosyntaktické jsou zjevnější, budeme se jim věnovat na patřičném místě): lat. tvar gerundiva (*memorandus*) od původu tvar verbálního adjektiva je přeložen substantivem *paměť* a lat. substantivum (*veneratio*) adverbialní formou *čbstně*; z hlediska lexikálního nepatrnou, ale z pohledu morfosyntaktického závažnou změnou, je vynechání prepozice *ad*. Za povšimnutí stojí subst. *rodil'nica*, zde v dativu singuláru *rodil'nici*, jakožto adekvátní překlad lat. *genetrix*. Na základě komparace se *SJS* lze konstatovat, že subst. v této formě je hapax legomenon, neboť je doloženo pouze z tohoto místa *VencNik*.³³ Za zmínku však stojí varianta Petrohradského rukopisu – *roditel'nica*, jejíž podoba je evidována ve čtyřech památkách (*VencNik* dvakrát: II. a XI. kapitola). Ke stsl. adjektivu *vr'chov'nъ*, náležitěmu překladu lat. *princeps*, je třeba poznamenat, že v rámci *SJS* také patří k lexémům s nepatrným výskytem (pět památek: *As*, *Šiš*, *Klim*, *VencNik*, *Bes*).

Nyní se dostáváme do úplného závěru této stsl. pasáže. Za zmínku stojí několik závažných lexikálních jevů. Tím prvním je překlad lat. adverbia *postmodum* stsl. předložkovým spojením *po sem ustroenii*, jež na základě komentáře J. Vašicy³⁴ hodnotíme jako mylné čtení lat. adverbia *postmodum* s významem „brzy potom“. V *SJS* je pod heslem *ustroenie* připojena poznámka, že překladatel četl časové adverbium *postmodum* jako dvě slova (*post modum*). V. Konzal ve svém komentáři zmiňuje možný důvod, že „*rukopis, z něhož překládal, byl psán, jak bylo běžné, téměř souvisle, tj. bez velkých mezer mezi jednotlivými slovy.*“³⁵ Adekvátní překladem lat. adj. *innumabilis* je stsl. *beštisl'nъ*. Zmiňujeme jej proto, že *SJS* uvádí pod tímto heslem i jeho hláskoslovné varianty *bes'čisl'nъ*, *bečisl'nъ*. S naprosto ojedinělou interpretací jsme se setkali v překladu lat. časového adverbia *annuatim*, které bylo přeloženo participiální vazbou *lěty minoujušta*. V *SJS* jsme pod heslem *minovati* („míjet“) našli tento případ z *VencNik*. Připojujeme i poznámku vztahující se k různočtení rukopisů: Petrohradský

³² Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 191.

³³ Na základě ojedinělosti tohoto substantiva se domníváme, že k tomu do určité míry může přispívat i synonymní výraz *mati*.

³⁴ Srov. Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 89.

rkp. čte *lěty minojušti*, jež se nám zdá vzhledem ke zjevné vazbě instrumentálu absolutního gramaticky správnější. Stsl. subst. *milostb* s významem „milosrdenství, slitování, milost“ neodpovídá na základě SJS své lat. předloze, substantivu *ops, opis* („pomoc“).³⁶ Totéž lze konstatovat i o ptc. *dělajuštu* od *dělati* („působit“),³⁷ jímž je interpretován lat. lexém *cooperor* („přispívat pomocí“), přesto můžeme považovat autorovu inovaci lat. výrazu za zdařilou.³⁸ Verbum finitum *javljaetsę* od infinitivu *aviti sę* nevystihuje přesně lat. verbum *fulgere* („lesknout se, skvíť se“). Dle SJS se jedná o sloveso četného výskytu, proto se domníváme, že výběr tohoto lexému byl cílený a z našeho pohledu se jeví jako elegantní řešení vzhledem k rétoričnosti lat. výrazu.³⁹

2.2.2 Již z charakteru staroslověnského překladu je patrné, že se nebude nijak zásadně lišit na rovině slovesných tvarů, pádové syntaxe (o větné syntaxi pojedná zvláštní stať). Náročnost lat. předlohy spatřujeme ve zjevně doslovném překladu s mechanicky přejatými syntaktickými zvláštnostmi lat. originálu. Jedinou evidentní větně-syntaktickou diferencí obou textů je překlad lat. ablativu absolutního formou instrumentálu absolutního.

Výraznější odlišnosti, které jsme měli možnost posuzovat, vyplývaly ze zásad stsl. pádové syntaxe. Tím myslíme hlavně odlišnosti pádových vazeb. Patrné je to již v úvodu překladu: Za lat. prepozici *ab*, která na sebe váže ablativ, má stsl. text prepozici *ot(ь)* vyžadující doplnění v genitivu (váže se na subst. *zemležitelb* a zájmeno je v genitivu z důvodů vazby na subst.). Stsl. instrumentálovým výrazem *prestětlymъ* byl interpretován lat. elativ *praeclarissimus*. Interpretace instrumentálem vyplývá z překladu lat. ablativu absolutního stsl. instrumentálem absolutním. Postup při interpretaci lat. superlativu stsl. komparativem, který je provázen morfologickou změnou, vysvětluje R. Večerka ve své monografii o staroslověštině, kde uvádí, že se komparativu také užívalo ve významu superlativu.⁴⁰

Další difference na úrovni pádové syntaxe jsme zaznamenali v následující pasáži – *eterъ...očistisę*, kde je bezpředložkový lat. ablativus qualitatis *progeniē* interpretován

³⁵ Viz Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 192.

³⁶ Překlad J. Vašicy se v tomto místě opět přiklání k lat. předloze. („...s přispěním boží pomoci...“). Naproti tomu překlad V. Konzala se opírá spíše o výraz *milostb* („...působením milosti boží...“).

³⁷ SJS uvádí jako lat. ekvivalent *operari*, jež je naprosto běžné v klasické latině, kdežto *cooperari* sekundárně vytvořen od verba *operari* až vlivem středověké latiny.

³⁸ Překlady obou autorů se opět rozcházejí: Vašicův se opět kloní k lat. vyjádření a Konzal ke stsl.

³⁹ Zde oba překlady reflektovaly lat. znění.

⁴⁰ Viz Večerka, R.: *Staroslověština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha 2006, s. 165.

předložkovým stsl. spojením *ot kolěna*. Tento výklad pochopitelně mění i morfologickou charakteristiku subst. *kolěno*, neboť prepozice *ot* na sebe váže genitiv. Poměrně odlišný je překlad lat. komp. *eminentior*. Zde jsme zjistili, že k lat. komp. se vztahuje jak adj. *velikъ*, tak i ptc. praes. act. *prisědě* (*prěsěde*). Z pohledu lat. textu to lze brát jako nenáležitý překlad s použitím nadbytečných lexémů. Instr. *imenem Spitigneвъ* je adekvátní náhrada lat. ablativu qualitatis *Zpuytigneъ nomine*. Předložkové spojení *pod carskoju vlastiju* se odlišuje od lat. předlohy *sub regis dominatu* jednak z hlediska pádové syntaxe, na druhou stranu je správně interpretován latinský atribut nekongruentní *regis* stsl. adjektivem *carskoju*, což s sebou přirozeně přináší změnu morfologické charakteristiky výrazu vzhledem k lat. předloze (lat. spojení substantiva a atributu nekongruentního vs. stsl. instrumentál ve formě atributu kongruentního). Lat. genitiv *divini cultus...attactus* je adekvátně interpretován předložkovou vazbou *къ божију закону...privlečenъ*. Stsl. prepozice *къ* žádá jako své doplnění dativ. Nadmíru komplikovanou shledáváme interpretaci lat. spojení *sacri fontis mysterio regenerari...anhelans – къ světii vodě tainъstviju v'toroe roditise... prilapaę*. Lat. abl. *mysterio* je převeden do stsl. pomocí dativní formy. Soudíme, že dativní vazba byla použita na základě rekce stsl. infinitivu *prilipati къ кому, česomu*. Navíc se zde promítá chybná interpretace lat. sousloví *anhelans mysterium* („*Inout k tajemství“). Zajímavý jev jsme vystopovali v překladu lat. infinitivu *regenerari* stsl. spojením *v'toroe roditise*. Lat. prefix *re-* totiž v sobě již obsahuje informaci, že se „něco znova obnovuje“. Funkci lat. prefixu zastupuje adv. *v'toroe*, jež přímo znamená „po druhé“, což jen akcentuje význam křtu. Považujeme to za velice vhodnou interpretaci.

Závěrečná pasáž – stsl. překlad *i novoju chitrostiju...javljaetsę* vzhledem k lat. předloze *et novo studio... fulserunt* – nám také nabízí možnosti pádové difference. Jednou z těchto odlišností je změna pádové charakteristiky lat. akusativu *domos Dei* směrem ke stsl. vyjádření *cerkъvi Bogu i...Marii i...apostolu...osnova*. Dle SSL jde o termín křesťanské latiny – „kostel, chrám“; SJS pod heslem *crъky* tento výraz uvádí také. Tato odlišnost pravděpodobně vznikla až chybou pozdějších opisovačů. Důvod lze spatřit v duálovém tvaru *cerkъvi*, který jasně vypovídá o tom, že se vystavěly chrámy dva, proto nelze hledat příčinu u prvotního interpreta.⁴¹ Dativní výrazy lze interpretovat jako tzv. dativus commodi. Mimo jiné se tímto zcela vyloučil možný překlad lat. akusativní prepozice *ad*, jež zde funguje v rámci gerundivní vazby a která se v důsledku

⁴¹ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 191.

toho projevuje odlišnou pádovou, slovnědruhovou, a tím i morfologickou charakteristikou – *ad...memorandam veneracionem* vs. *paměti čbstně*. Lat. superlativ *beatissimae eius genitricis Mariae* je přeložen v intencích stsl. jazyka tvarem pozitivu adj. *blaženii* (odkazujeme výše). S ohledem na lat. předlohu můžeme konstatovat, že jde o nepřesný překlad. V druhé části úryvku je lat. ablativ absolutní přeložen instrumentálem absolutním – *milostiju božieju dělajuštu* vs. *ope divina cooperante*. Další důkaz původní správné interpretace lat. subst. *domus Dei* a mylné opisovačské interpretace, je relativní spojka *v nejuž(e)*, jež je v závislosti na duálovém tvaru *cerkvi* regulérně též ve tvaru duálu a v souladu s lat. *in quibus* ve formě lokálu.

Slovesné tvary a participia mají převážně totožnou formu vzhledem k lat. předloze. Jedinou výjimku jsme zjistili v úplném závěru stsl. pasáže, kdy lat. třetí osobě plurálu perfekta *fulserunt* odpovídá stsl. třetí os. singuláru prézenta *javljaetse*, což interpretujeme jako pozdější chybu opisovačů, neboť by zde měla být se zřetelem k subjektu *čjudesa* náležitě třetí osoba plurálu.⁴² V *SJS* jsme nenalezli pod heslem verba *aviti se*, *javiti se* poznámku, jež by se dotýkala mylné interpretace opisovačů. Tato poznámka je uvedena pod heslem *ustroenie*. K chybnému zápisu mohlo dojít vlivem slovosledu a koncovou pozicí verba finita, neboť mezi predikátem a subjektem je umístěna participiální vazba v singulárovém tvaru.

Z hlediska komparace obou textů lze konstatovat, že syntax na úrovni věty poměrně věrně imituje lat. předlohu, i co se týče lat. syntaktických odchylek, jako je např. hyperbaton – *iam regnante felicitis memoriae praeclarissimo rege...Heinrico* vs. *carstvujuštemъ съčas'noe paměti prestětlymъ caremъ Enrěchom*. Stsl. počáteční spojkový výraz *jako*, jenž doslovně odpovídá latinskému *quoniam*, by bylo možno považovat za syntaktický latinismus. Tento fakt můžeme demonstrovat tím, že jak překlad J. Vašicy, tak překlad V. Konzala⁴³ jej buď nereflektují vůbec (Vašica), nebo ho interpretují jiným způsobem (Konzal: „Tato země...“⁴⁴). Směrem k překladu lat. abl. absolutního poznamenáváme, že byl mechanicky převeden do formy instrumentálové, a tím vzniká absolutní instrumentálová vazba. Tato vazba dokonce nahrazuje lat. adverbium *annuatim* – *lěty minojujušta*. Takový postup je dle našeho soudu neobvyklý. Funkce lat. participií jakožto kondenzačního syntaktického prvku se také promítla na

⁴² Překlady J. Vašicy a V. Konzala samozřejmě tuto koruptelu opravují směrem k lat. plurálové předloze. Vašica: „dějí se...zázraky.“ (s. 89), Konzal: „...se v nich...ukazují...zázraky.“ (s. 157).

⁴³ Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1676, s. 157.

⁴⁴ Tamtéž.

syntaktické rovině stsl. textu; lat. participia jsou evidentně přeložena stejnou formou stsl. participií.

Závažnější rozdíl jsme zaznamenali v závěru úseku stsl. překladu. Máme na mysli gerundivní vazbu – *domos Dei ad...memorandam veneracionem construxit*. Stsl. překladatel se s ní vyrovnal následujícím způsobem: Lat. akusativní tvar gerundiva interpretoval formou substantivní a lat. substantivum formou adverbiální – *cerkvi...paměti čbstně osnova*. Autorovo řešení nepovažujeme za zvlášť elegantní a ustrojené, ale spíše za neobratně vyjádřenou myšlenku. Z naší pozice bychom navrhovali ponechat lat. prepozici *ad*, čímž bychom získali předložkovou vazbu *na*, zde vyžadující akusativ. Nebo se nabízí ještě jedna možná alternativa, a to použít spojkový výraz významově blízký české spojce *aby*, která by gerundivní vazbu modifikovala na finální větu, avšak toto řešení se nám zdá poměrně komplikované. V. Konzal ve své studii zabývající se překladovou technikou lat. gerundiva tento případ uvádí v oddíle věnujícímu se překladu předložkového gerundiva verbálním (nebo deverbativním) substantivem. Jako jediný případ na překlad pomocí deverbativního substantiva uvádí tento příklad z VencNik.⁴⁵

2.2.3 Stylistická úroveň stsl. překladu si nemohla klást příliš vysoké cíle, neboť je stále opakováno, že překlad je více méně mechanickým opisem lat. předlohy, navíc Gumpold se v tomto úseku projevil jako brilantní latinář, tudíž mu nebyl neznámý vznešený až rétorizující styl klasických latinských autorů. Tento fakt byl bezesporu překážkou stsl. autorovi, jehož překladatelský styl nám může prozradit jeho nepřiliš hlubokou vzdělanost v latinském jazyce, a na druhé straně svědčí o jeho odvaze vypořádat se s brilantní latinou, byť s obtížemi.

Jako silně latinizující lze považovat příčinnou spojku *jako* na začátku stsl. pasáže, jež je doslovným překladem lat. protějšku *quoniam*. Nejen v klasické latině, ale i v pozdějších obdobích bylo zcela běžné klást na počátek věty spojku. Další evidentní latinismus lze spatřit v postavení sloves a participií, jež ve všech případech imitují postavení svých lat. protějšků, a to i v případech, kdy se nejedná o postavení na konci úseku větné periody či v samotném jejím závěru.

Na základě stsl. překladu jsme zjistili i odchylky od lat. textu, které můžeme hodnotit jako inovativní autorův přístup k překladu, takže ne vždy byl autor otrockým

⁴⁵ Srov. Konzal, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu*. Slavia 74, 2005,

překladačem. Jistou samostatnost projevil v úvodu stsl. překladu, kdy se vyhnul překladu lat. *ptc. regioni vocabulum sonat impositum* tím, že toto sousloví zjednodušil na pouhé *Boemia zemli imę vbyvaetsę*. I když je to v důsledku spíše neobratné a doslovné vyjádření, přesto lze pozitivně hodnotit snahu a zjednodušení rétorizujícího Gumpoldova stylu. Jinou samostatnost při překladu jsme zjistili ve druhém úryvku (na základě našeho pracovního rozdělení této větné periody), a to hned v jeho úvodu, kdy lat. předloha *quidam gentis illius progenie clarior ac potentia, in cives eminentior* byla pozměněna – *eterъ ot kolěna roda togo světlěi toli siloju velikъ v susědech prisědě*. Změnu evidujeme pouze co se týče postavení lat. ablativu *progenie*, jehož stsl. ekvivalent je umístěn hned za zájmenem *eterъ* a předložkou *ot*, jejíž volba dle nás směřuje spíše k neobratnému vyjádření. Ale i tak můžeme na tento autorův postup nahlížet kladně. Stsl. překlad *siloju velikъ v susědech prisědě*, který je interpretací lat. *potentia, in cives eminentior*, považujeme za překlad z našeho pohledu poměrně neobratný. Jako nadbytečně užito lze považovat adj. *velikъ*, neboť jej může implicitně obsahovat již samotné sloveso *прѣдъсѣсти* („zaujmout přední místo, ujmout se předsednictví“). V tomtéž druhém analyzovaném úryvku bychom se ještě mohli pozastavit nad stsl. spojením *къ свѣtii водѣ тайнствiju v'toroe roditisę nemaly prilepaę* jakožto překladu lat. *sacri fontis mysterio regenerari non parum anhelans*. Zde bychom považovali jako překladatelovu slabinu interpretaci středlat. výrazu *sacer fons* (SSL přímo uvádí význam „křest“), který byl přeložen doslovně – *къ свѣtii водѣ*, stejně jako lat. výraz znamenající v křesťanském smyslu „obřad“ – *mysterium*, které bylo přeloženo svým primárním významem – *tainъstvije*.

Sekundární stylistické „nešvary“ pak pocházejí od pozdějších opisovačů. Tím myslíme druhotně zapojený dativ *svѣtii водѣ*, který byl pravděpodobně původně syntakticky vázán na dativ subst. *tainъstvije*. Vzhledem k volbě slovesa *prilepati* za lat. sloveso *anhelare* můžeme pouze poznamenat, že se jejich významy jemně odlišují. Domníváme se, že by snad stsl. překladatel mohl užít význam bližší lat. slovesu *anhelare*. Z naší pozice je těžké přesně odhalit interpretův postup. Zato velmi zdařilou inovací lat. překladu vidíme ve spojení *v'toroe roditisę*, jež zase více vystihuje myšlenku, že „křtem se člověk podruhé narodí.“ Hodnotíme překlad jako velice elegantní řešení lat. infinitivu *regenari*. Rádi bychom ještě přidali drobný komentář ke stsl. interpretaci lat. gerundivní vazby ze závěru analyzované pasáže. Hodnotíme

kladně, že se interpret pokusil reflektovat tento syntaktický jev i přes komplikovaný slovosled úseku, který mu musel z našeho pohledu značně ztížit orientaci ve větě, neboť mezi prepozicí a samotnou vazbou stojí rozvinutý atribut nekongruentní. Avšak výsledek jeho snahy bychom hodnotili jako nepřilíš zdařilý inovativní překlad.

2.3 Závěrečné resumé

Výše jsme se podrobně zabývali staroslověnským textem VencNik. Byla zde patrná místa, jež Gumpoldův latinský text neobsahoval a jež byla pravděpodobně autorem české recenze doplněna z jiného zdroje, z tohoto důvodu jsme je vyloučili z naší analýzy.

Na rovině lexikální jsme evidovali difference mezi texty, které byly zapříčiněny chybným čtením latinských lexémů, což se pochopitelně ve stsl. překladu odrazilo. Jinou odchylku mohlo způsobit chybné vyložení lat. výrazu (zde máme přesně na mysli výraz křest. latiny pro „svátost“ – *mysterium*, který byl přeložen stsl. výrazem *tainьstvije*). Za kladně hodnocenou lexikální odchylku můžeme brát zjednodušení lat. výrazové rétoriky. Ve stsl. textu jsem zjistili výrazy, které se na základě informací ze *SJS* objevují pouze v této památce – tzv. hapax legomenona, mezi něž patří např. i kalk *prěšvětьль* za lat. *praeclarus*.

Morfologické odchylky jsou zákonitě zapříčiněny odlišnými předložkovými vazbami. Na bázi našich zjištění lze považovat rovinu větně-syntaktickou za nejvíce podobnou lat. předloze. Zde jsme zjistili pouze odlišnou absolutní vazbu, charakteristickou pro tuto památku – instrumentál absolutní jakožto mechanický překlad lat. absolutního ablativu. Dále lat. gerundivní vazba byla převedena formou deverbativního substantiva a adverbia, přestože by se nabízelo i jiné vhodnější řešení.

Vzhledem k provedené analýze stsl. textu můžeme konstatovat, že překladateli byl předložen text s „vybroušenou“ latinou, rétorickým patosem, syntaktickými odchylkami, středověkým lexikem z okruhu křesťanské latiny. Domníváme se, že vskutku největší obtíží lat. předlohy byla její forma – větná perioda, obvyklá zvláště v uměleckých textech. Z překladu této pasáže usuzujeme, že se nám úroveň znalosti latiny stsl. překladatele jeví spíše povrchní, viz doslovné převedení lat. periody, místy neobratná vyjádření plynoucí z mylné interpretace lat. předlohy, překlad absolutních vazeb a participií, ačkoliv by se nám z dnešního pohledu mohly nabízet zcela jiné adekvátnější prostředky pro přesnější vystižení lat. myšlenky a její převedení do elegantnější podoby (použití pomocného *byti*, zapojení spojek, atd.). Na druhou stranu

je třeba podotknout, že i překladatel se snažil, byť v nepatrném množství, zjednodušovat rétorický patos latinské předlohy a troufáme si tvrdit, že k tomu užil i vhodné staroslověnské ekvivalenty.

3. Kapitola III.

Huius interim laudabilis vitae diebus, honestorum actuum exemplo, per naturae legem obclusis, frater eius aetate minor Wratizlav in principatum, se publico assensu eligente, successit, fraternamque ipse assecutus religionem, victorioso Dei athletae beato martiri Georgio basilicam Deo dicendam, christianae credulus veritati, erexit. Quo etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte, sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes frequentandam, filiorum scilicet tam natu quam actu maiorem, deo dilectum Vencezlaum [*vivente se*] ac multo coelestium ardentiozem [*elegit sibi successorem*].

Ego že mezi simъ pochvalitel'nago žitia dьnemъ, lěpuchъ dějanií obrazom, po zakonu roda člověče'ska zak'lepenymъ, lěty tot sego světa prestaviv'suse, brat ego věkom mnii, Vratizlavъ, na kněženie stola, iz'branъ vsěmi ljudьmi, pristupi, brata že vьslěde zakonъ christьjaneskъ, poběděl'omu voiniku blaženomu mučeniku Georgiju cerkovъ, Bogu istině věruje, sьzda. Emuž(e) několiko lěť živuštu i po rodu člověče'skomu sego světa otchodeštu, rodiv'semse ištadiemъ vysokago čjuda smertnym častymi chvalami, synov'nemъ po istinně roždeinem to negož(e) starějšago, Bogomъ vozljublennago Večeslava *z a ž i v a s e b e* i na nebesnae želajuštu *i z b r a s e b e n a m ě s t' n i k a*.

3.1 Latinská pasáž se nám jeví jako průkazný zdroj vyjadřovací těžkopádnosti latinského autora. O těžkopádnosti lze hovořit v souvislosti s „bombastičností“ Gumpoldova jazyka, nadbytečné rétoričnosti. Tak soudíme na základě interpretačně komplikovaných větně-syntaktických konstrukcí.

Ačkoliv je latinský text kapitoly rozdělen pouze do dvou vět, je třeba říci na adresu staroslověnského překladatele, že pro něj muselo být dosti náročné vypořádat se s dlouhými větnými periodami, navíc jeho situace byla ztížena syntaktickými odchylkami, jako jsou anakolut a hyperbaton, která jsou dle našeho úsudku častými syntaktickými jevy nejen této latinské pasáže, ale našli bychom je i v ostatních námi analyzovaných latinských pasážích. Text originálu oplývá prostředky jazykové ekonomiky, jako jsou ablativ absolutní, gerundivní konstrukce, participia. Na hyperbaton jakožto odchylku na úrovni větného slovosledu může poukázat např. tato pasáž, úvod první věty: *Huius interim laudabilis vitae diebus, honestorum actuum*

exemplo, per naturae legem obclusis, se publico assensu eligente, successit... Když si rozebereme konstrukci ablativu absolutního *diebus...obclusis*, vyplýne, že ablativ absolutní, který tvoří základ tohoto větného úseku, je oddělen od svého členu (*diebus*) jinou vloženou větou. Důvodem bylo dát důraz na dané slovo (zde tak soudíme o ptc. *obclusis*). Chtěli bychom také poukázat na postavení predikátu *successit* – absolutní konec části lat. periody. Je to nepochybně již tradice klasické latiny, nicméně tato skutečnost nemění nic na tom, že jeho postavení činí překladatelovu interpretaci nesnadnou. Můžeme předznamenat, že se tato odchylka odrazila i ve stsl. překladu. V téže větě jsme mimo jiné objevili chybu proti klasickým pravidlům užití abl. abs. – *...se publico assensu eligente, successit...* (*Wratislav*). Abl. abs. zde odporuje pravidlu relativního použití časů participií. Náležitým ptc. by měl být dle daného pravidla ptc. perf. pass. *electo*, neboť predikátem věty je perfektum *successit*. Na druhé straně se tento abl. abs. váže k podmětu věty (*Wratislav*), což zase odporuje pravidlům použití absolutní vazby. To jsou ovšem zásady klasické gramatiky, na které se středověku příliš nedbalo. Je to přece jenom znak „pokleslejší“ formy středověké latiny.

I druhá věta vypovídá o legendistově těžkopádném výrazovém stylu, o vyjadřovací neobratnosti. Jako příklad jsme si zvolili tento úryvek druhé věty: *Quo etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte, sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes frequentandam...* Členy ablativu absolutního – *quo exeunte* – jsou od sebe odděleny všemi větnými členy dané části latinské periody. Na příslušných místech uvidíme, že je tato odchylka reflektována i ve staroslověnském překladu.

K postavení latinských predikátů můžeme předeslat, že jsou také problematickým jevem latinské pasáže, poněvadž jsou obklopeny kondenzačními konstrukcemi a znesnadňují hledání komplementů a orientaci ve větě. Navíc nedokážeme posoudit původní možné verbum finitum druhé věty, jež se pravděpodobně nahradilo následkem oprav a dodatků při tvorbě české recenze Gumpoldova latinského textu legendy. Jedná se o tuto část: „...[vivente se] ac multo coelestium ardentiozem [elegit sibi successorem].“ Latinská pasáž – „*hunc (Venceslaum) patre vivente eoque similiter exoptente ad...regendum...postulerent, quod ita factum est.*“⁴⁶ – byla do legendy doplněna z jiného zdroje, z legendy Laurentia Montecassinského z desátého

⁴⁶ Uvádíme možnost překladu: „Václava žádali ještě za života otce a zároveň s jeho vůlí, aby se ujal vlády, a stalo se tak.“

století.⁴⁷

Na úrovni lexikální jsme vysledovali několik jevů odkazujících ke středověkému lexikálnímu plánu: adjektivum *victoriosus*, jenž ještě nevystupuje pod samostatným heslem *SKL*, slovotvorný sufix *-osus* znamená přibližně „plný něčeho“ (jako např. *religiosus*, *aquosus*...);⁴⁸ verbum *obcludere* je nově utvořeno pomocí prefixu *ob-*; substantivum v genitivu *Dei athletae* náleží k výrazům okruhu křesťanské latiny. Pod heslem *athleta* jsme objevili toto sousloví v *SSL*, které v rámci křesťanské latiny nese význam „boží bojovník (voják)“. Chceme tímto poukázat na posunutí významu subst. *athleta*, který znamenal „zápasník (gymnastický)“, jak uvádí *SKL*, dle něhož „bojovník“ či „voják“, se překládá subst. *miles*. Jeho význam se tedy posunul směrem k subst. *athleta*. V *SSL* je tohoto spojení použito pouze ve významu „bojovník za víru, mučedník“. Ten samý jev jsme analyzovali i u dalšího lexému: Adj. *credulus* má v *SKL* význam „lehkověrný, důvěřivý“, naproti tomu v *SSL* nabývá ještě i nový význam – křesťanský: „věřící“. V *SSL* je uveden jako doklad užití adjektiva *credulus* v kontextu křesťanském příklad z *VencNik (Wratizlav...beato martiri Georgio basilicam...Cristiane credulus veritai, erexit)*.⁴⁹

Zaznamenali jsme výskyt zajímavého subst. *basilica* (zde ve formě acusativu singuláru *basilicam*). *SKL* ho uvádí pod heslem *basilica* – „budova, v níž byly konány veřejné soudy i vyřizovány záležitosti obchodní“. V *SSL* se mu přisuzuje jednak význam „veřejné budovy“ (*aedes publica*), totožný s heslem z *SKL*, jednak význam totožný s klasickým *templum*, *aedes sacra*, tedy „chrám, kostel“. Dochází k posunutí a nabytí nového významu. Nabytí nového významu získává také subst. *actus*, jehož významy v *SKL* jsou pouze „hnaní (dobytka), pohyb těla, představování, děj, dějství kusu divadla“, zato *SSL* již počítá i s významem „čin, konání“.

Zajímavá je přítomná výrazová synonymičnost. Jedná se o spojení *per naturae legem* a (*tractus*) *naturaliter hominem*. K druhému z uvedených spojení bychom rádi dodali, že pád subst. *homo* – akusativ *hominem* – je užit proti gramatickým pravidlům klasické latiny. Očekávali bychom spíše genitiv *hominis* (*naturaliter hominis*). Tento jev opět považujeme za důkaz středověké „nedbalosti“. Obě spojení popisují tutéž

⁴⁷ Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 195 – 196.

⁴⁸ Informace je získána prostřednictvím elektronické komunikace mezi autorkou této práce a medievalistkou prof. Janou Nechutovou ze dne 15.3. 2009.

⁴⁹ Jako zajímavost bychom chtěli uvést substantivum *credulus*, jež je vlastně substantivizované adjektivum adj. *credulus*. Jeho význam je tedy „věřící, křesťan“. *SSL* uvádí příklad z Gumpoldovy legendy: *...corpus credulorum pauci, qui aderant, ...condiderunt*. („Mnozí, kteří tu byli přítomni,

skutečnost, a to „přirozenou smrt“. Výrazovou synonymičností bychom mohli sledovat snahu o imitaci latinských klasických autorů. Latinský text se pohybuje na časové rovině perfekta.

3.2 Nyní opět přecházíme k analýze staroslověnského překladu. Stat' zabývající latinským textem považujeme za dostatečně popsanou, neboť jsme alespoň částečně odkryli problematiku syntaktickou a lexikální, navíc meritum této práce tkví v komparaci staroslověnského překladu s latinským originálem.

3.2.1

Lat. *Huius interim laudabilis vitae diebus, honestorum actuum exemplo, per naturae legem obclusis, frater eius aetate minor Wratislav in principatum, se publico assensu eligente, successit, fraternamque ipse assecutus religionem, victorioso Dei athletae beato martiri Georgio basilicam Deo dicendam, christianae credulus veritati, erexit.*

Stsl. *Ego že mezi simъ pochvalitel'nago žitia dьnemъ, lěpъchъ dějaniu obrazom, po zakonu roda člověče'ska zak'lepenymъ, lěty tot sego světa prestaviv'suse, brat ego věkom mnii, Vratislavъ, na kněženie stola, iz'branъ vsěmi ljudьmi, pristupi, brata že vьslědę zakonъ christъjaneskъ, pobědětel'omu vojniku blaženomu mučeniku Georgiju cerkovъ, Bogu istině věruje, sьzda.*

3.2.1.1 Staroslověnský autor se v této pasáži setkal s velice náročným textem plným syntaktických odchylek, jež mu znesnadňovaly orientaci ve větě. Na náročnost předlohy bychom mohli poukázat glosami sekundárně zapojenými do staroslověnského překladu, které mají dle nás vysvětlovat již méně srozumitelný stsl. text. Zmiňujeme je v této části, poněvadž se domníváme, že souvisí převážně s lexikální rovinou textu. Josef Vašica pokládá instrumentál plurálu „...lěty (tot sego světa prestaviv'suse, brat ego věkom mnii, Vratislavъ)“ za pravděpodobnou glosu k následujícímu instrumentálu singuláru *věkom*, jež se později vyskytla na nepravém místě ve větě.⁵⁰ V *SJS* jsme mezi dokladovým materiálem substantiva *věkъ* našli i výše uvedený příklad, který je náležitým ekvivalentem lat. ablativu qualitatis *aetate minor*. Slovník neudává žádnou informaci o vzniknuvší glose *lěty*. Pod heslem *lěto* jsme však vyhledali latinské

pochovali křesťanovo tělo.“)

⁵⁰ Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 89.

ekvivalenty související s „roční dobou“, s obecným termínem „čas“ – *tempus, annus*, nikoli ve významu *aetas* (lidský „věk“). Další glosu, kterou J. Vašica analyzoval, je spojení „*ot sego světa prestaviv'šuse*“. Měl by to být pozdější přídavek, vysvětlení neobvyklé latinské metafory „*vitae diebus...obclusis*“, vztahující se k „uzavření let“.⁵¹ J. Vašica soudil, že tyto glosy byly vpisovány již do hlaholského textu a pozdější cyrilští opisovači je už mechanicky vkládali (i nesprávně) do opisu.⁵² Jeden z významů staroslověnského verba *prěstaviti* je latinské *transferre* („přenést“). Význam glosy by pak mohl být „přenést z tohoto světa do jiného“.

Slovní zásoba pak v zásadě dopovídá latinskému originálu, ale odchylky jsme mezi výrazy zaznamenali také. Je možné se domnívat, že vznikly jednak už při prvotním překladu z důvodu srozumitelnějšího přetlumočení latinského výrazu, jednak postupným vznikáním dalších opisů (glosy, vypouštění slov aj.). Rádi bychom upozornili na odlišné hláskosloví prepozice *meži simъ* jakožto náležitého ekvivalentu latinského *interim* („mezitím“). *SJS* uvádí náležitý tvar *meždu simъ*. Je tu však poznámka, že ve VencNik (a Zach) se nachází ve tvaru *meždi (meže, meži)*. Mezi dokladovým materiálem jsme našli i tento příklad z VencNik („*Ego že meži simъ pochvalitel'nago žitia dьnemъ*“). Stsl. adjektivum v genitivu singuláru *pochvalitel'nago (žitia)* je ekvivalent latinského *laudabilis*. Na základě komparace se *SJS* konstatujeme, že se jedná o hapax legomenon z VencNik. Adjektivum *lěpъ*, zde ve tvaru genitivu plurálu *lěpychъ (dějanii obrazom)*, je překlad latinského *honestus* („krásný, pěkný, lepší“). *SJS* dokládá pouze šest doložených příkladů majících význam latinského *honestus*. Mezi nimi se nachází i dva příklady z tohoto analyzovaného textu (tento příklad a pak doklad užití v komparativu *lěpěji* z XXI. kapitoly VencNik). Latinský lexém *natura*, zde ve spojení *per naturae legem*, bylo přeloženo souslovím (*po zakonu*) *roda člověče'ska* („podle zákona lidské přirozenosti“). V *SJS* jsme pod heslem *rodъ* (s indexem 1) našli mezi mnoha jinými stsl. výrazy ekvivalentní výraz za lat. *natura*, tedy „přirozenost“. Pro srovnání uvádíme: *SKL* pod heslem *natura* uvádí významy, jako je „přirozený zákon, přirozená povaha, přirozenost“. Ovšem pod heslem *člověčъ* („lidský“) *SJS* uvádí lat. ekvivalent *humanus*. Vnímáme zde jemný významový rozdíl. U staroslověnského ptc. perf. pass. ve formě dativu absolutního *dьnemъ...zak'lepenymъ (diebus...obclusis)*⁵³ jsme zjistili, že *SJS*

⁵¹ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 193.

⁵² Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 75.

⁵³ V *SJS* jsme ještě objevili substantivum *zaklepenije*, jehož výskyt je evidován pouze ve VencNik a v Bes. Je to náležitý ekvivalent latinského *clausura, claustrum, conclusio* s významem „vězení,

uvádí heslo *zaklenqti*, k němuž se kromě jiných latinských ekvivalentů vztahuje i sloveso *obcludere*. Výskyt tohoto slovesa (*zaklenqti*) je ojedinělý, znám pouze ze čtyř památek (Mar, Kij, Bes, VencNik). Z příkladu užití ve VencNik jsme zaznamenali toto spojení. Je třeba připojit ještě Vašicovu připomínku vztahující se k emendaci tohoto dativu absolutního. Latinský ablativ absolutní *diebus...obclusis* byl údajně v obou rukopisech VenNik omylem přeložen *дънеch...zaklepeny*, což Vašica emendoval na dativní *дънемъ...zak'lepenymъ*.⁵⁴ V. Konzal zmiňuje v komentáři k této legendě interpretační náročnost této stsl. věty a důvod Vašicových oprav ve větě (textová narušenost). Také je zde uveden komentář Vašicovy emendace participiální vazby na dativ absolutní. V původním, neopraveném znění, je spíše patrný mechanicky utvořený instrumentál absolutní, stsl. prostředek latinských překladů.⁵⁵

Za poněkud problematické považujeme stsl. substantivum *кнѣженіе*. Je to náležitý překlad latinského subst. *principatus* („vláda“). Dle SJS je jeho výskyt zaznamenán jen ze čtyř památek. Ve významu „knížecí vláda, knížectví“ je hlavně znám z VencNik. Avšak spojení z této pasáže – (*Vratislavъ na knѣженіе stola (iz' branъ vsѣmi ljudьmi, pristupi)*) – jako jediné obsahuje rozšíření o genitiv subst. *stolъ (stola)*. Chtěli bychom k tomuto problému poznamenat, že ve větě byl snad původně pouze lexém *кнѣженіе*. Poněvadž se místo mohlo zdát nějakému pozdějšímu opisovači nesrozumitelné, mohl jej rozšířit o subst. v genitivu *stola*, ale pouze na tomto místě. Opravdu se může jednat o pozdější nedorozumění opisovačů. SJS uvádí stsl. verbum *pristapiti (na čьto)*, zde v aoristu *pristupi (na knѣженіе stola)*, jakožto ekvivalent latinského *succedere (in principatum)* s českým ekvivalentem „nastoupit na něčí místo“. V SKL bychom našli podobné spojení: *in regnum* nebo *regno succedere* (Livius). K tomu připojujeme fakt, že dle SJS je známo sloveso *pristapiti* v tomto kontextu jen z VencNik, a to ze dvou míst: III. a XIII. kapitola, vždy ve významu latinského *in principatum succedere*. Dalším zajímavým lexémem je verbum *вслѣдити*, jež je ekvivalentem lat. *assequi* („následovat“). SJS totiž sloveso v tomto tvaru (výskyt dalších podobných tvarů *вслѣдовати, вслѣдствовати* je také doložen z nepatrného počtu památek, mj. hlavně z VencNik a Supr) zná pouze z tohoto místa VencNik, tudíž se jedná o hapax legomenon. Lat. *publico assensu* bylo interpretováno souslovím *vsѣmi*

uzavření“. Uvádíme to také s poukazem na velmi blízkou podobnost těchto slov, aby nedošlo k případnému zaměnění lexémů.

⁵⁴ Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 75.

⁵⁵ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 192.

ljudьmi. Smysl stsl. překladu se převážně shoduje s lat. předlohou, přestože význam jednotlivých ekvivalentů je odlišný. V latině se doslovně hovoří o „veřejném souhlasu“, což stsl. překladatel interpretoval spojením „všemi lidmi“. Problematictější lexémem se nám zdá překlad latinského *religio*, zde ve spojení *fraternamque...religionem*, staroslověnským subst. *zakonъ christъjaneskъ*. Význam lat. *religio* je totiž velmi široký. Lze ho vykládat jednak jako „závazek, povinnost“, jednak „náboženská víra, náboženství“. Na základě těchto poněkud odlišných významů soudíme, že překlad spojení *fraternamque...religionem*, jež má poněkud subjektivní zabarvení a může odkazovat na „bratrovu víru“, resp. „od rodičů zděděné náboženství“, lze považovat za mírně odlišnou překladatelovu interpretaci vzhledem k původnímu záměru Gumpolda. Stsl. výklad poukazuje na „křesťanství jakožto na soubor povinností a závazků“ (tedy spíše obecný význam). Rádi bychom jen připojili naši úvahu, že z šíře významu subst. *religio* stsl. interpret zvolil obecnější ekvivalent z důvodu možné náročné interpretace celé periody. Adj. *fraternam* bylo interpretováno substantivním tvarem v genitivu *brata*. Dochází tedy ke slovnědruhovému posunutí. O částici *že* (*brata že*) by bylo lze tvrdit, že by její funkce ve větě mohla částečně suplovat lat. *-que* (viz příslušné heslo v *SJS*). K této úvaze jsme byli přivedeni se zřetelem k postavení *-que* a *že*, jejichž pozice jsou ve větách totožné.

Stsl. adjektivum *pobědětelъnъ*, zde jako člen postupně rozvíjejícího atributu *pobědětel'omu vojniku blaženomu mučeniku Georgiju*, odpovídá významu lat. adj. *victoriosus* (*victorioso Dei athletae beato martiri Gergio*). Na základě komparace se *SJS* konstatujeme, že se opět jedná o hapax legomenon z VencNik. Stsl. akusativem singuláru subst. *cerkovъ* (dle *SJS* *crъky*) je přeložen lat. výraz *basilicam* (*basilica*). K tomuto výrazu (*crъky*) bychom rádi připojili komentář, že jeden jediný výraz zastupuje bezpočet latinských termínů. Budeme-li konkrétnější, tak stsl. výraz *crъky* ve významu „kostel, chrám, kaple“ zahrnuje lat. ekvivalenty, jako jsou *ecclesia*, *templum*, *oratorium*, *confessio*, *basilica*, *domus* (*Dei*). Následující lat. výraz *dicendam* (*dicare*) je ze stsl. překladu zcela vypuštěn. Odvoláváme se k názoru V. Konzala, že úplně původní překlad mohl být širší, avšak slova postupně odpadávala, avšak význam zůstal nezměněn.⁵⁶ Stsl. spojení (*Bogu*) *istině věruje* je překlad lat. spojení *christianae credulus veritati*. Základem ptc. *věruje* je vysoce frekvenční sloveso *věrovati* s lat. ekvivalentem *credere*. Nabízí se nám proto určitá podobnost mezi slovesem *věrovati* a lat. adj.

⁵⁶ Tamtéž, s. 194.

credulus. Vzhledem k četnému výskytu verba *vērovati* usuzujeme, že jeho výběr mohl snad být i záměrný. Navíc se participium funkčně blíží k adjektivu. V *SJS* jsme neshledali možnou stsl. podobu lat. adj. *credulus*.⁵⁷ V stsl. spojení *Bogu istině věrujē* za lat. paralelu *christianae credulus veritati* není reflektován lat. genitiv singuláru *christianae*. Domníváme se, že stsl. dativ *Bogu* by mohl být náležitým ekvivalentem lat. dativu *Deo*, který se však v původním textu vztahuje coby dativus commodi ke spojení *victorioso Dei athletae beato martiri Georgio basilicam Deo dicendam*. Na základě tohoto zjištění soudíme o stsl. dativu *Bogu (istině)*, že je jednak umístěn na nesprávném místě ve větě, jednak jeho překlad mohl být zaměněn s adj. *christianus*. Mohli bychom to přičíst na vrub vyjadřovací složitosti Gumpoldovy latiny, a tím pádem k možnému neporozumění překladatele.

3.2.1.2 Lat. verba finita *successit (succedere)* a *erexit (erigere)* mají odpovídající stsl. protějšky ve slovesných tvarech *pristupi (pristapiti)* a *sъзда (sъzidati)*. Minulý čas latinských sloves – perfektum – je reflektován u stsl. ekvivalentů v podobě prostého minulého času dokonavých sloves. U adjektiv a substantiv docházíme ke zjištění, že latinský ablativ je zcela náležitě přeložen instrumentálem (ve třech případech), lat. genitiv, dativ a akusativ jsou převážně převedeny doslovně:

lat. *huius laudabilis vitae (diebus...obclusis)*;

stsl. *ego...pochvalitel'nago žitija (dъnemъ...zak'lepenymъ)*;

lat. genitiv je přeložen doslovně.

Lat. *honestorum actuum exemplo*;

stsl. *lěpychъ dějanií obrazom*;

lat. ablativ je převeden stsl. instrumentálem jakožto náležitým gramatickým protějškem
lat. abl.

Lat. *per naturae legem*;

stsl. *po zakonu roda člověče'ska*;

lat. prepozice *per* si žádá doplnění v akusativu. Do stsl. byla převedena formou prep. *po*, která je náležitým ekvivalentem lat. předložky *per*.

Lat. *frater eius aetate minor*;

stsl. *brat ego věkom mnii*;

⁵⁷ Jedinou možnost shledáváme v hesle *vērnъ*, avšak jeho ekvivalentem je lat. adjektivum *fidelis* („věrný, pravověrný křesťan“), *pious, religiosus*. *Credulus* není uvedeno. Pravděpodobně se nejednalo o tak známý a používaný výraz.

lat. ablativus comparationis – *aetate minor* – je náležitě přeložen stsl. instrumentálem *věkom mnii*. Jako zajímavost připojujeme, že glosa k instr. *věkom – lěty* – je přirozeně ve stejném pádu.

Lat. *in principatum*;

stsl. *na kněženie stola*;

lat. akusativ řízený prepozicí *in*, který vyžaduje akusativ s ohledem na otázku „kam?“, byl přeložen stsl. prepozicí *na* vyžadující rovněž doplnění v akusativu. Ke stsl. „nadbytečnému“ genitivu *stola* odkazujeme na předchozí stať.

Lat. *fraternamque...assecutus religionem*;

stsl. *brata že vьslědę zakonъ christъjaneskъ*;

akusativ latinské předlohy se promítl do stsl. překladu jen částečně. Akus. *zakonъ christъjaneskъ* interpretuje lat. akus. *religionem*. Lat. adjektivum v akus. – *fraternam* (*fraternus* = „bratrský“) – je reflektováno substantivem *bratъ*, a to ve formě atributu nekongruentního.

Lat. *victorioso Dei athletae beato martiri Georgio*;

stsl. *pobědětel'omu voiniku blaženomu mučeniku Georgiju*;

doslovný překlad lat. dativu.

Lat. *basilicam...dicendam*;

stsl. *cerkovъ*;

doslovný překlad lat. akusativu s výjimkou vynechání překladu gerundiva, která náleží části syntaktické.

Lat. *christianae credulus veritati*;

stsl. *Bogu istině věruje*;

pokus o doslovný překlad, ale rozdíl spatřujeme spíše na lexikální úrovni.

3.2.1.3 Vzhledem k faktu, že latinská pasáž je v souladu s ekonomikou jazyka z větší části „seskládaná“ z absolutních pádových vazeb a participií, přejdeme rovnou k meritu stati – odraz syntaktické struktury latinské periody ve staroslověnském překladu. Latinský ablativ absolutní *diebus...obclusis* je přeložen tradičním prostředkem překladu absolutních vazeb – dativem absolutním: *дънемъ...zak'lepenymъ*. Ve stejné formě jsme též zaznamenali následující glosu, která jakoby znovu opakuje a vysvětluje předchozí dativ absolutní, ale ve změněné formě: *tot sego světa prestaviv'šuse* (jako důvod bylo uvedeno bližší vysvětlení metaforického vyjádření doslovně přeloženého z latiny). Zaměřme se nyní na způsob překladu lat. ablativu absolutního:

Lat. *se publico assensu eligente, fraternamque ipse assecutus religionem;*

stsl. *iz'branъ vsěmi ljudьmi, pristupi, brata že vьslědę zakonъ christьjaneskъ.*

Vidíme, že lat. ptc. praes. act. *eligente* stsl. překladatel přeložil formou jmenného adjektiva. Tento způsob překladu bychom rádi vyzdvihli, neboť lat. aktivní participium je užito proti pravidlům klasické gramatiky. Na základě latinské mluvnic se totiž ptc. *eligente* časově neshoduje s lat. perfektem *successit*, k němuž náleží vzhledem k relativnímu užívání časů. Očekávali bychom zde v souladu s gramatickou normou klasické lat. spíše ptc. perf. pass. Avšak následující lat. ptc. perf. pass. *assecutus* od deponencia *assequi* má se zřetelem ke své deponentní funkci tvar aktivní, což se náležitě promítlo ve tvaru stsl. ptc. praes. act. *vьslědę (vьslěditi)*. Aktivní ptc. praes. act. předpokládá také znění překladu ze zmiňovaného sborníku: „*A jednaje podle křesťanského zákona jako bratr, vystavěl v pravé víře v Boha...*“.⁵⁸ Překlad J. Vašicy, s nímž převážně pracujeme, počítá s tvarem ptc. praet. act., tatáž forma je užita i pro překlad následujícího ptc. praes. act. *věřuje*, i když je to ekvivalent lat. adjektiva *credulus*: „...*a přijav křesťanské náboženství, podobně jako jeho bratr, vystavěl chrám....uvěřiv pravdě boží.*“⁵⁹ Volba J. Vašicy se pravděpodobně odvíjí od formální stránky lat. ptc. perf. pass. *assecutus*. Myslíme si, že stsl. ptc. praes. act. zde bylo záměrně zvoleno jakožto funkčně blízké adjektivu *credulus* („věřící“). Toto místo považujeme za mírně problematické a komplikované.

Lat. gerundivní vazba – (*victorioso Dei athletae beato martiri Georgio basilicam (Deo) dicendam...erexit.* – je v překladu reflektována pouze částečně: (*pobědětel'omu voiniku blaženomu mučeniku Georgiju cerkovъ...sъzda.* Tím máme na mysli úplné vypuštění gerundiva *dicendam* (od verba *dicare* = „zasvětit“) a dativu *Deo*, který jsme interpretovali na základě diskuse s doktorem L. Kysučanem jako dativus commodi. Dativ *Deo* reflektuje novější překlad touto vazbou „v pravé víře v Boha“.⁶⁰ Nebo by se mohl třeba také chápat jako „Boží chrám“ ve zdůrazněném smyslu, že jde o křesťanský chrám, chrám křesťanského pravého Boha v kontrastu s pohanskými bohy, což v té době byla aktuální záležitost.⁶¹ Nevyvrací se fakt, že lat. gerundivní vazba mohla být prvotním překladatelem zanesena do protogarafu, ale v průběhu opisování různě kvalifikovanými opisovači mohlo dojít k vypuštění vazby.

⁵⁸ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 157.

⁵⁹ Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 89 – 90.

⁶⁰ Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 157.

3.2.1.4 Staroslověnská věta je vzhledem k naší analýze věrným překladem latinské předlohy. V úvodu je osobní zájmeno v genitivu *ego* (*pochvalitel'nago žitia dьnemъ...zak'lepenymъ*), jež je náležitým ekvivalentem lat. *huius* (...*laudabilis vitae diebus...obclusis*), což je v souladu s latinskou stylistikou. Můžeme to proto považovat za stylistický latinismus. Na druhé straně za typický stsl. stylistický protějšek lze považovat částici *že*, jež nemá paralelní výraz v latinské větě. Její zapojení do věty bychom mohli považovat jako projev tradiční normy stsl. textů z okruhu „klasických památek“ převážně přeložených z řečtiny. Ostatní větné členy stsl. věty zaujímají totožné pozice vzhledem k lat. předloze. Postavení stsl. dativu absolutního imituje postavení lat. ablativu absolutního, a je také stejným způsobem odděleno vloženými větnými členy. Postavení stsl. predikátů odpovídá latinské větné pozici – na úplném konci větných konstrukcí. Pozitivní hodnocení si však zaslouží pozitivní ohodnocení, tak překlad lat. ablativu absolutního *se publico assensu eligente* konstrukcí jmenného adjektiva – *iz'branъ vsěmi ljudьmi*. Zde si myslíme, že by bylo lze demonstrovat autorovu samostatnost, vhodnou interpretaci lat. konstrukce. Lat. pádové spojení *fraternamque...assecutus religionem* je přeloženo nepřiliš vhodným stsl. způsobem: *brata že vьslědě zakonъ christъjaneskъ*. Troufáme si to tvrdit na základě interpretace subst. *religio*, jež má dosti široké sémantické rozpětí. Stylisticky neobratné se nám zdá postavení genitivu substantiva *bratъ* – *brata*. Celé spojení pak působí poněkud neustrojeně.

Překladatel se dle našeho názoru neprojevoval příliš samostatně, nesnažil se text inovovat např. směrem k větší aktuálnosti překladu ve shodě s jazykovými možnostmi staroslověnštiny. Místo toho je text však jen „shlukem“ slovních spojení, v nichž je stejně náročné se vyznat jako v latinském textu. Avšak aby naše soudy nebyly příliš tvrdé a kritické, tak bychom rádi pronesli na obranu překladatelovu, že náročný text mu byl již předložen a je možné, že byl místy i špatně čitelný, proto měl překladatel ztíženou práci. Z toho důvodu mohly vznikat textové marginálie, nebyl-li řádně srozumitelný překlad z latiny (neboť byl povětšinou mechanický) a vhodně interpretována latinská metaforická vyjádření. Důkladným porovnáním překládaného a přeloženého textu docházíme k závěru, že i slovosled lat. originálu se zcela věrně promítl do stsl. překladu, pomineme-li drobnější odchylky.

⁶¹ Tuto hypotézu dr. Lubomíra Kysučana uvádíme na základě jeho ústního sdělení.

3.2.2 Lat. *Quo etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte, sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes frequentandam, filiorum scilicet tam natu quam actu maiorem, deo dilectum Vencezlaum [vivente se] ac multo coelestium ardentiozem [elegit sibi successorem].*

Stsl. *Emuž(e) několiko lětъ živuštu i po rodu člověčes'komu sego světa otchodežtu, rodiv'semse ištadiemъ vysokago čjuda smertnym častymi chvalami, synov'nemъ po istinně roždeniem ot negož(e) starěišago, bogomъ vozljublenago Věčeslava z a ž i v a s e b e i na nebesnaę želajuštu i z b r a s e b e n a m ě s t' n i k a.*

3.2.2.1 Latinská perioda opět připravila staroslověnskému překladateli nesnáze při interpretaci lat. výrazů. Také přehnaná rétoričnost („nabubřelost“ jazyka) s oblíbenými kondenzačními konstrukcemi participiálními překladateli bránila po stránce orientační. Již ve stati zabývající se latinským textem jsme se snažili podat informace vztahující se k tomuto větnému úryvku. Text v hranatých závorkách je použit z legendy *Laurentia Montecassinského*. Autor české recenze Gumpoldovy legendy s použitím tohoto pramene totiž poupravil nepřesnosti latinské legendy se zřetelem k českému prostředí. Ačkoli biskup Gumpold nějaký čas pobýval na českém území, již neznal skutečnost do té míry, aby se nevyhnul věcným chybám.⁶² Tuto vloženou pasáž, jejíž stsl. překlad je graficky vyveden proloženým písmem, ze své analýzy vyjímáme.

Lexikální stránka latinského originálu se poměrně věrně odrazila ve stsl. překladu. Ale v místech obzvláště interpretačně obtížných, došlo ke změnám. Chtěli bychom upozornit již na úvod obou pasáží:

lat. *quo etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte (Wratizlav);*
stsl. *emuž(e) několiko lětъ živuštu i po rodu člověčes'komu sego světa otchodežtu (Vratislavъ).*

Zde jsme zjistili, že stsl. překladatel interpretoval lat. předložkový výraz (*post tardos temporum*) adverbiálně (*několiko lětъ*) a spojil jej s ptc. praes. act. *živuštu* (*žiti*), u kterého neevvidujeme lat. paralelu. Domníváme se, že mohl být přidán stsl. překladatelem záměrně pro upřesnění faktu, že Vratislav nezemřel před dostavěním chrámu svatého Jiří a že tedy ještě nějakou dobu žil.⁶³ Dále pokládáme za zajímavé lat. spojení *tractus naturaliter hominem* a jeho stsl. překlad *po rodu člověčes'komu*. Přeložena byla pouze část bez ptc. perf. pass. Na tomto místě bychom rádi připomněli

⁶² Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 195.

synonymní spojení z předchozí věty, *per naturae legem – po zakonu roda člověče'ska*. Je popisována táž skutečnost, ale po každé za použití jiných lexémů, především se to týká lat. verze. Stsl. překlad se spíše přiklání k první možnosti, kterou jen upravuje vynecháním lexému *zakonъ*. Dle *SJS* se jedná o obvyklé slovní spojení. S přihlédnutím k latinské verzi tohoto spojení soudíme, že se mohlo zdát stsl. překladateli náročné po stránce interpretační, proto se přiklonil k pro něj jednodušší úpravě. Poslední část stsl. dativu absolutního – *sego světa otchodeštu* – je překladem lat. ptc. *exeunte*. Tím, že byl lat. výraz přeložen doslovně („odejít, uplynout“ = metaforicky „zemřít“) bylo z našeho pohledu nutné upřesnit sémantiku daného lexému použitím spojení *sego světa*, jež by se doslovně dalo přeložit ve smyslu „odejít z tohoto světa“, což prakticky odpovídá lat. *exire*. Domníváme se, že výraz genitivu *sego* by mohl být doplněn o prepozici.

Lat. *sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes frequentandam*;

stsl. *rodiv'šemsę ištadiemъ vysokago čjuda smertnym častymi chvalami*.

Interpretačně problematickým místem je lat. substantivum *soboles*, které může znamenat jak „potomstvo“, tak i „potomek“ jakožto jednotlivec. Stsl. překladatel interpretoval latinský singulárový tvar substantiva stsl. plurálovým dativním tvarem téhož substantiva – *ištadiemъ*. Po komparacích se *SJS* docházíme k závěru, že se jedná o subst. výjimečného výskytu a nachází se pouze ve třech památkách (Ev, Parim, VencNik). Jako doklad užití je uvedeno i toto místo z VencNik. Ptc. praet. act. *rodiv'šemsę* je lexém bez lat. paralely, nová pozměněná informace tvůrce překladu legendy. K této absolutní vazbě přináleží spojení subst. a jeho přívlastku – *vysokago čjuda*, což odpovídá lat. spojení *alta ammiracione*. Dále jsme zjistili na základě komparací se *SJS*, že ve významu „obdiv“ za lat. *admiratio* (pod vlivem hláskové asimilace *ammiratio*), se vyskytuje pouze na tomto místě VencNik a v Supr. Substantivizované adjektivum v dativu pl. *smertnym* (pro přehlednost uvádíme hláskoslovný náležitý zápis hesla v nominativu *смрътънъ*) je bezchybným převodem téhož latinského lexému v ablativu – *mortalibus*. Latinská předložková vazba *per laudes* byla reflektována náležitě ve tvaru instrumentálu bez užití předložky – *častymi chvalami*. Gerundivum (*sobolem*) *frequentandam* bylo přeloženo tvarem adjektiva *čestъ*.

Podívejme se, jak se stsl. překladatel vyrovnal s lat. předlohou v následující pasáži:

lat. *filiorum scilicet tam natu quam actu maiorem, deo dilectum Vencezlaum* [vivente se]

⁶³ Tamtéž.

ac multo coelestium ardentiolem [elegit sibi successorem];

stsl. *synov'nemъ po istinně roždeniem ot negož(e) starěišago, bogomъ vozljublenago Večeslava z a ž i v a s e b e i na nebesnaę želajuštu iz bra se be na m ě s t' n i k a.*
Úvodní lat. genitiv plurálu byl reflektován tvarem stsl. adjektiva, jehož základní tvar jsme v *SJS* našli pod samostatným heslem – adj. *synovъnъ*. Jedná se o stsl. ekvivalent za tyto lat. tvary: gen. sg. *fili*, gen. pl. *fili*, dat. sg. *fili*. Jeho výskyt je ojedinělý, pouze tři památky (Napis, VencNik, Bes). Jako jediný uvedený doklad ve smyslu latinského *fili* („synů“), ale nikoli vyčerpaný, je vzat právě z tohoto místa VencNik. Ostatní zde uvedené příklady jsou doklady na výskyt ve smyslu křesťanském (o „Synu Božím“ = *Filius Dei*). Lat. adverbium *scilicet* bylo reflektováno stsl. adv. *po istinně*. Ve shodě s informacemi ze *SJS* můžeme konstatovat, že se toto adv. vyskytuje nejčastěji ve VencNik, právě ve funkci adverbia ujišťovacího (adverbium affirmationis), a znamená „věru, vskutku, zajisté“ (*namque, scilicet, etiam, igitur...*). Mezi příklady výskytu je uveden i tento doklad. Lat. spojení *tam natu quam actu maiorem* (*„právě tak narozením jako činy staršího“ – mluví se o Václavovi) bylo převedeno tímto způsobem: *roždeniem ot negož(e) starěišago*. Stsl. instrumentální tvar je přesným překladem výrazu *natu*. *SJS* uvádí pod heslem *roždenije* ve smyslu lat. *ortus, natus* („narození“) i příklad z předchozí věty. Posledním shodným stsl. ekvivalentem lat. spojení je akusativ adj. *starěišago*. Překladatel zcela opomíjí spojení *tam...quam*, subst. *actu* a adv. *etiam*. Na základě neobratného překladu tohoto úryvku se domníváme, že byl natolik komplikovaný a těžce interpretovatelný, že tyto výrazy zkrátka nerefletoval. U stsl. spojení prepozice a zájmena *ot negož(e) (starěišago)* neshledáváme vůbec žádnou lat. paralelu.

Nakonec se zaměříme na srovnání koncovou pasáž lat. a stsl. textu této kapitoly:
lat. *deo dilectum Vencezlaum* [vivente se] *ac multo coelestium ardentiolem* [elegit sibi successorem];

stsl. *bogomъ vozljublenago Večeslava z a ž i v a s e b e i na nebesnaę želajuštu iz bra se be na m ě s t' n i k a.*

Překladatel nerefletoval lat. adv. *multo*. Lat. akusativ komparativu *ardentiolem* přeložil sémanticky odpovídajícím lexémem, ale formálně odlišným – *želajuštu* (ptc. praes. act.). Základem je infinitiv *želati*. V *SJS* je uvedena i vazba *želati na čto*, která je použita ve spojení *na nebesnaę želajuštu*. Akusativ singuláru adj. *nebesъnъ* odpovídá lat. subst. v plurálu neutra *caelestia* a v *SJS* jsme našli překlad ve smyslu „věci nebeské“ .

3.2.2.2 Vzhledem k tomu, že verba finita nemají původní paralelu v lat. textu (ve stsl. textu tištěno proloženě), nemáme materiál ke zkoumání určitých slovesných tvarů. Zaměříme se proto na převod jednotlivých pádových tvarů tak, jak následují v lat. pasáži. Rozhodli jsme se vzhledem k provázanosti morfologie a syntaxe, že obě problematiky popíšeme v jedné podkapitole.

Lat. *quo etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte;*

stsl. *emuž(e) několiko lěť živuštu i po rodu člověčes'komu sego světa otchodeštu.*

Latinské předložkové spojení chápeme doslovně jako „po dlouhé době“. Stsl. překladatelem bylo však interpretováno formou adverbialní. Naši pozornost opět obracíme k možným věcným opravám českého tvůrce recenze Gumpoldovy legendy (viz výše). Na tyto opravy může odkazovat právě analyzovaná změna lat. pádové vazby na spojení adverbia a ptc. praes. act. V tomto úseku jsme také zjistili opak, kdy lat. spojení bez prepozice stsl. překladatel převedl do cílového jazyka pomocí předložkového spojení: viz *naturaliter hominem exeunte* vs. *po rodu člověčes'komu sego světa otchodeštu*. Informace navíc oproti lat. paralelnímu úseku představuje spojení *sego světa*, které specifikuje latinské ptc. *exeunte*.

Lat. *sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes frequentandam;*

stsl. *rodiv'šemse ištadiemъ vysokago čjuda smertnym častymi chvalami.*

Gerundivní vazba (*sobolem...frequentandam*) byla v důsledku možné chybné interpretace narušena, a překlad akusativu singuláru *sobolem* byl zapojen do dativní vazby. Interpretace plurálovou formou se může zdát diskutabilní. Výraz *subolem* je možno interpretovat buď pomnožně jako „potomstvo“, nebo jednotlivě jako „potomka“. Vzhledem k tomu, že překladatel zřejmě cíleně zapojil do komplexu této věty tvar ptc. praet. act. *rodiv'šemse*, je možno zvažovat dvě alternativy: buď oslav všech Vratislavových potomků, nebo překladatel neporozuměl lat. předložce.⁶⁴ Zdaňlou úpravou překladu je následující přívlastek vážící se k předchozí informaci – (*sobolem*) *alta ammiracione* vs. (*rodiv'šemse ištadiemъ*) *vysokago čjuda*. Myslíme si, že v lat. paralelním spojení se jedná o ablativus qualitatis, který byl do stsl. textu převeden formou genitivu. Stsl. instrumentálové spojení *častymi chvalami* zde supluje tyto lat. plurálové akusativní výrazy: subst. *laudes* a gerundivum *frequentandam*. Níže se tomuto spojení budeme blíže věnovat z ohledem na syntaktickou stránku. Lat. výraz *mortalibus*

⁶⁴ Srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 196.

je po morfologické stránce ablativní tvar. Navzdory předchozím zajímavým interpretacím stsl. překladatele, byl tento ablativ přeložen hormou dativní. Nedokážeme přesně analyzovat, co k tomuto postupu autora vedlo, zda formální totožnost obou pádů (dativ a ablativ plurálu mají v latině stejné zakončení), a tím došlo k neporozumění, nebo je zde možný fakt problémového slovosledu, který mohl bránit v orientaci ve větě.

Lat. *sobolem...filiorem scilicet tam natu quam actu maiorem...* (Vencezlaum);

stsl. *synov' nemъ po istinně roždeniem ot negož(e) starějšago...* (Věčeslava).

Vzhledem k lat. předloze jsme analyzovali jako nadbytečné předložkové spojení *ot negož(e)*, které by se pravděpodobně mohlo vztahovat k e skutečnosti, že „je (Václav) starší než bratr“.⁶⁵ Naproti tomu nebyl reflektován lat. ablativus qualitatis *actu*.

Lat. *deo dilectum Vencezlaum...ac multo coelestium ardentiozem;*

stsl. *bogomъ vozljubljenago Věčeslava...na nebesnaę želajuštu.*

Lat. akusativ ptc. perf. pass. je přeložen tvarem staroslověnského ptc. perf. pass., který zde plní funkci adjektivní (shodně s lat. paralelou). Dativus auctoris *deo dilectum* byl přeložen dle pravidel stsl. instrumentálem. Lat. komparativ *ardentior*; zde ve tvaru akusativu *ardentiozem*, je do stsl. převeden formou participiální *želajuštu*. Po formální stránce jde o adekvátní překlad, došlo pouze ke změně morfologické: lat. základní tvar v nominativu – *ardens* – je totiž formálně ptc. praes. act. slovesa *ardere* („planout, hořet“). Diferentnost jsme analyzovali v rozdílném užití pádů. Oproti akusativnímu latinskému tvaru *ardentiozem* stojí stsl. dativ *želajuštu*. Lat. paralela je v gramatické shodě s akus. *Vencezlaum*. Ve stsl. textu tento typ syntaktické dvojice nenacházíme, proto se můžeme domnívat, že dat. *želajuštu* je z morfologického hlediska vztažen k subst. *Vratislavъ* z předchozí věty. Je otázka, zda toto nejasné místo lze přisoudit překladateli či opisovačům. Jinakost stsl. textu spatřujeme také ve způsobu překladu lat. genitivu plurálu *coelestium*. Překladatel použil předložkovou vazbu *želati na čbto*, jež je náležitým ekvivalentem lat. slovesa *ardere*. O této vazbě se domníváme, že právě ona způsobila morfologickou diferentnost obou sémanticky totožných lexémů.

O latinské větné skladbě můžeme konstatovat, že její náročnost někdy převyšuje překladatelské možnosti stsl. autora. Lat. ablativ absolutní je zcela v intencích stsl. jazyka převeden v podobě dativu absolutního. Vzhledem k latinskému originálu pasáže

⁶⁵ „...pokud nejde o neporozumění předloze, chtěl staroslověnských autor oslavit nejprve celou rodinu Vratislavovu...bez uvádění jmen jsou v První slovanské legendě o sv. Václavu zmíněny čtyři sestry, o bratru Spytihněvovi mluví jen legenda proložní – jak se soudívá, chybně, záměnou s Vratislavovým bratrem, což by mohlo potvrzovat i znění tohoto místa Druhé legendy, kde je Václav označen jako starší, nikoli nejstarší ze synů.“ (srov. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého*

jsme jako důležitou odchylku evidovali jednak součást prvního stsl. dativu absolutního (*živuštu*), jednak autorovou invencí utvořený dativ absolutní jakožto interpretace jediného lat. lexému (*rodiv'šemse ištadiemъ vs. sobolem*).

Lat. *quo etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte;*

stsl. *emuž(e) několiko lětъ живушту i po rodu člověčes'komu sego světa otchodeštu.*

Ablativus absolutus se věrně promítl do stsl. překladu ve formě dativu absolutního, stejně i počáteční lat. osobní zájmeno. Lze to interpretovat jako charakteristický vliv latinské syntaxe. Jak již bylo naznačeno, je stsl. absolutní dativní vazba rozšířena o ptc. praes. act. *živuštu*, které je bez opory v lat. předloze. Motivaci jeho doplnění spatřujeme ve věcných opravách překladatele, jak už bylo vícekrát naznačeno. Lat. ptc. perf. pass. *tractus* bylo překladatelem vynecháno. Formálně se jedná o shodná ptc. praes. act.

Lat. *sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes frequentandam;*

stsl. *rodiv'šemse ištadiemъ vysokago čjuda smertnym častymi chvalami.*

V úvodu k této části jsme také v obrysech načrtli změnu této pasáže tak, jak je reflektována ve stsl. překladu. Změna se projevila v interpretaci lat. akusativu *sobolem*, který byl přeložen plurálovým tvarem. O lat. gerundivní vazbě se domníváme, že její oddělení vloženými větnými členy je cílená Gumpoldova syntaktická odchylka (hyperbaton). Překladatel ji dle nás „rozluštil“ s problémy, neobratně, formou instrumentálového spojení *častymi chvalami*, což svědčí o interpretační náročnosti této lat. vazby, resp. tohoto místa celého. Po syntaktické stránce došlo k porušení vazby. Mohli bychom brát v potaz autorovu interpretaci singulárového lat. substantiva (akus. *sobolem*) stsl. plurálovým tvarem (*ištadiemъ*), které zapojil do dativní vazby, a tak spojil výrazy, které v lat. předloze k sobě nenáleží. Zároveň mohlo být matoucí těsné postavení obou lexémů a poměrně náročné se mohlo zdát vystižení vhodného výrazu za verbum *frequentare* („něco hojně konat“). Můžeme uvést jako možnou motivaci autora, že funkce gerundiva je blízká adjektivu. Ablativ *mortalibus* vztahující se ke gerundivní vazbě je přeložen formou dativu – *smertnym*. Domníváme se, že v tomto kontextu jde o chybný výklad lat. ablativu a že stsl. text je pod silným vlivem latiny. K latinskému ablativu bychom chtěli podotknout, že vzhledem k tomu, že lat. ablativ není blíže určen odlukovou prepozicí *ā* (*sobolem...ā mortalibus...frequentandam*), která se v tomto kontextu běžně objevuje v klasické latině, tak také soudíme, že překladatel mohl mít problém s interpretací vhodné pádové formy.

původu. Praha 1976, s. 196).

3.2.2.3 Kromě místa z počátku stsl. souvětí, u něhož došlo k věcné opravě, se domníváme, že překlad je z větší části kopií lat. originálu. Ve shodě s předchozí hypotézou bychom chtěli poukázat na překlad ptc. praes. act. *otchodeštu*, který tvoří součást dat. absolutního *emuž(e)...sego světa otchodeštu* a jenž je doslovným převodem lat. ptc. *exeunte*. Lat. *exire* totiž primárně znamená „odněkud odejít“, sekundárně – metaforicky „zemřít“. Metaforičnost interpret naznačil spojením *sego světa*. Přestože stsl. může nabídnout překladateli i jiné ekvivalenty, jež by vhodně vystihly toto místo (*umřěti*), přiklonil se k výrazu nejbližšímu latinskému vyjádření.

K nedokonalosti překladu můžeme ještě konstatovat, že v místech, kde stsl. překladatel buď neporozuměl lat. předložce, či ji mylně interpretoval, jsme evidovali neobratný, nenáležitý překlad nebo úplné vynechání. Takto je možno nahlížet na překlad lat. výrazu *mortalibus*, u kterého jsme na základě syntaktického zapojení ve větě, zjistili chybnou interpretaci na úrovni lat. pádů. Pro elegantní znění překladu bychom navrhli spíše použití instrumentálu.

Přestože je gerundivum po formální stránce přeloženo vhodně adjektivem (*častými chvalami*), je třeba se zastavit nad jeho funkcí v překladu. Po stylistické stránce považujeme adj. za nenáležitý tvar. Spíše bychom očekávali překlad formou participiální či určitým slovesným tvarem, neboť pro překladatele měla být primární závislost substantiva na gerundivu tak, jak je to patrné z lat. originálu. Tím, že tedy došlo k vytvoření dativní vazby bez opory v lat. textu, gerundivní vazba se z překladu vyloučila, a výsledek je patrný v neobratném stsl. vyjádření.

Lat. spojení ablativu qualitatis *tam natu quam actu* je v překladu reflektováno pouze výrazem *roždeniem*, které svou morfologickou charakteristikou odpovídá abl. *natu*. Spíše bychom se uchylovali k hypotéze, že by mohlo jít o náročněji interpretovatelné místo, proto byl přeložen pouze výraz, který byl nejlépe vyložitelný a k pochopení smyslu celého úryvku dostačoval. U překladu lat. subst. v genitivu plurálu *filiorum* spatňujeme mechanický přepis stsl. adjektivem *synov'nemъ*. Z toho, co bylo výše řečeno vyplývá, že se překladatel často ztrácel v rétorickém stylu Gumpoldově, potýkal s interpretací určitých výrazů a zapojil do větné struktury výrazy, které spíše ublížily celkovému znění věty.

3.3 Závěrečné resumé

V analyzované pasáži jsme měli možnost setkat se s opravdu náročným překladovým textem (i pro současného latináře!). Jeho náročnost spočívá dle nás hlavně v „rozluštění“ dlouhých lat. period, jež jsou typickým prostředkem umělecké prózy. Na základě lat. textu tedy usuzujeme, že pro stsl. překladatele mohl být největším problémem nepravdělný lat. slovosled, stejně tak kondenzační vazby, což se obojí promítá v charakteru stsl. textu. Stsl. interpret přejímá dokonce i stejné syntaktické odchylky na úrovni slovosledu (hyperbaton). Počátky obou vět jsou opět ve znamení odkazovacího relativního zájmena. Evidentně jde o silný syntaktický vliv latinské předlohy. Lat. ablativům absolutním odpovídají ve stsl. tradiční vazby dativu absolutního. Kromě absolutních vazeb lze považovat za náročnější i interpretaci gerundivní vazby. Měli jsme možnost se setkat s dvěma vazbami, z nichž jedna nebyla reflektována (zde se můžeme snad domnívat, že prvotní překladatel ji mohl zanést do textu, avšak mohla se vytratit postupným opisováním), a druhá se nám nezdála vhodně interpretována. Volba lexikálních a syntaktických prostředků je totožná vzhledem k lat. originálu, pomineme-li záměrné změny provedené překladatelem, které mají buď význam věcného upřesnění, či plynou z gramatických zásad stsl. (máme na mysli hlavně pádové vazby), nebo plynou ze snahy o větší srozumitelnost textu. Všimli jsme si i mylných interpretací původního latinského výrazu, a dokonce se vyskytly případy, kdy lat. výrazu neodpovídá stsl. ekvivalent. Myslíme si, že problematika mylné interpretace či záměrného (?) opomíjení lat. výrazu by mohla svědčit o nejistotě stsl. překladatele, o jeho ne vždy dobrém porozumění textu, možná by se též mohla nabízet smělá otázka, do jaké míry byl kvalitní opis, z něhož pořizoval tento překlad.

Jiný problém představují glosy. Tento fakt většinou vede k negativnímu výsledku. Zcela jistě to lze přičíst na vrub opisovačů a šíření textu legendy. Na druhou stranu však můžeme poukázat na skutečnost, že se ve stsl. textu vyskytla i místa, která se nám zdála interpretačně zdařilá, a dokonce srozumitelnější než původní lat. znění, což nás může přesvědčit i o kvalitách překladatelových, byť se nám těchto míst naskytlo jen nepatrné množství, přece jen jsme tím přesvědčováni o jistých překladatelových kvalitách.

4. Kapitola XXI.

Peracta fortissimi dei athletae venerabili passione, ministri quidam sanguinem, qui per tabulas aecclesiae ipsa martirii hora asperus apparet, iussi aqua lavantes, penitus absterserunt. Posteraque die illuc venientes, non minus quam primum parieti adhaesit cruorem ipsum eodem loco dilatatum conspiciunt. Non parum ipsi hoc viso territi, aqua iterum allata, multo studiosius abluere decertant. Crastino autem probandi causa, si etiam adhuc frustrati sint, redeuntes, non minus tinctum sanguine parietem, quamvis ter ablutus videatur, agnoscunt. Quibus multum super hoc mirantibus, eoque abluendi labore post inde cessantibus, usque hodie sanguinis eiusdem intinctione paries ipse pro signo venerando nitescit.

Per voděenoju že krěp'čaišago božia voinika čestnoju strastiju, slugy etery, im'že povelěno bě, krovъ, jaže po dskamъ stěny okroplena bě cerkvě v samъ časъ mučenia, vodoju myša i ottinud oroša. Posem'že drugii denъ tu prišedše, ne mne jakože i pervie krovъ po stěně prilěp'su na tom'že městě i raširenu uzrěša. Ne maly že sami simъ viděniemъ ustrašeni, vodu paky prines'še, vel'mi bor'zo omyv'še otroša. Na tretii že denъ iskušenia radi rešti, ašte i ešte estъ takož(e), prišedše, uzrěť ne mne pokropленu stěnu kroviju viděša, neželi bol'mi troičъ uzrěša. Im'že bo nad těm mnogo čjudivšemse, těm'že trudom omyvania posem ochabivšemъse, jaže do dnešnago dne krove toěže kropleniemъ stěna sama znamenie čestimo skazaetъ.

4.1 Ačkoliv je latinský text této kapitoly strukturován do souvětí, narozdíl od předchozí sledované kapitoly tvořené v podstatě jedinou větnou periodou, přesto pro stsl. překladatele představoval těžký a komplikovaný úsek. Tím máme na mysli množství kondenzačních větných prvků, jako jsou ablativ absolutní, participia, gerundia, infinitivní vazby. Tato větná struktura je dle našeho soudu náročná i pro současného klasického filologa (viz poznámka pod čarou číslo 8), poněvadž množství vložených větných členů a vět, množství kondenzačních prvků a slovesné tvary na konci větných celků, velice znesnadňují uchopit myšlenkový obsah věty. Proto se nám zdál staroslovnský překlad poněkud, mechanický, neobratný.

Dříve, než upozorníme na některé jevy středověké latiny, chtěli bychom poukázat na výskyt synonymních výrazů *cruor* a *sanguis*, které odpovídají staroslověnkému výrazu *крѡвь* (SSL je uvádí jako synonymní výrazy). Jiné synonymní výrazy jsme evidovali v rámci sloves *abstergere* a *abluere* s významem „omýt, otřít“. Stsl. autor je překládá jediným výrazem *отрѣти*.

K středověkému lexikonu lat. pasáže odkazuje hned úvodní substantivum *athleta Dei* („mučedník, bojovník za víru“), jemuž jsme věnovali pozornost v kapitole III., kde byl jeho výskyt také zaznamenán v genitivu singuláru. *SSL* uvádí mezi příkladovým materiálem spojení z této pasáže Gumpoldovy legendy. K lexému *crastino* je třeba uvést, že *SKL* s ním počítá primárně jako s adjektivem (*crās-tinus*), tzn. neuvádí pod speciálním heslem lexém „*crastino*“. Naproti tomu v *SSL* již lexém „*crastino*“ vystupuje pod samostatným heslem. Středolat. *crastino* je totožné s klasickým adverbium *cras*, jen zde vystupuje jakoby ve tvaru ustrnulého ablativu adjektiva, tudíž jeho slovotvorný proces by bylo lze charakterizovat jako významový posun na úrovni slovních druhů (adjektivum > adverbium). Jana Nechutová uvádí ve své monografii další ze změn středověké latiny oproti klasické latině. Vystopovali jsme jev, kdy dochází k posílení významu adverbia pomocí prepozice. Evidovali jsme tuto změnu v jediném případě: *post inde*, které je přeloženo stsl. adv. *posem*. *Post* je prepozice s významem „po“ a *inde* je samotné adverbium „potom“. Nechutová upřesňuje, že z prepozice se stane prefix, a tak vznikne adverbium-spřežka.⁶⁶

Syntaktická náročnost lat. textu opět vykazuje charakteristické větně-syntaktické odchylky, které byly osvětleny v první kapitole: hyperbaton (odchylka na úrovni větného slovosledu) a anakolut (charakteristický vložkami a odbočkami od začaté vazby): „*Quibus multum super hoc mirantibus, eoque abluendi labore post inde cessantibus, usque hodie sanguinis eiusdem intinctione paries ipse pro signo venerando nitescit.*“ V první části souvětí je zcela zřejmý hyperbaton: *quibus...mirantibus...cessantibus* (mezi členy ablativu absolutního, které k sobě gramaticky náleží, jsou vázány jiné větné členy). V následujícím příkladu bychom chtěli poukázat na anakolut: „*Crastino autem probandi causa, si etiam adhuc frustrati sint, redeuntes, non minus tinctum sanguine parietem, quamvis ter ablutus videatur, agnoscunt.*“ Syntaktickou narušenost analyzujeme zřetelnými odbočkami (ostatní vložené věty vedlejší) od hlavní dějové linie, kterou interpretujeme v poznání služebníků, „že krev stále ulpívá na stěně“.

Výše jsme v obrysech načrtli výskyt většího množství kondenzačních prvků. Všimli jsme si, že je v hojně míře užito ptc. praes. act. (*lavantes, venientes, rederuntes*); akusativní a nominativní vazba s elipsou pomocného *esse*; gerundium a vazba gerundivní. Ze specifických vazeb latinských sloves evidujeme dativní vazbu slovesa

⁶⁶ Viz Nechutová, J.: *Středověká latina*. Praha 2002, s. 67.

adhaerere + dativ („ulpívát na něčem“). Tato vazba nemá obdobu ve staroslověnském jazyce. Níže se této vazbě budeme věnovat důkladněji.

V první větě jsme analyzovali poměrně komplikovanou strukturu ptc. perf. pass. ...*ministri quidam...iussi lavantes...* Mezi těmito členy participiální vazby je umístěna vedlejší věta přívlastková, jež rozvíjí substantivum v akusativu *sanguinem*. Verbum finitum stojí na konci větného celku, což překladateli znesnadňuje orientaci ve větě. Druhá věta se zdá být interpretačně poněkud snazší. Avšak umístění verba finita *conspiciunt*, které tvoří základ akusativní infinitivní vazby, na úplný konec větného celku, může dle našeho soudu znesnadňovat překladatelovu interpretaci základní myšlenky. Tentýž problém lze vidět i v elipse pomocného *esse* v rámci pasivního infinitivu – *cruorem ipsum...dilatatum (esse) conspiciunt*. Třetí věta příliš velikou náročnost nepředstavovala, zato o následující čtvrté větě soudíme, že musela být pro překladatele velice komplikovaným úsekem. Bylo třeba se vyrovnat s gerundivní vazbou; vystopovat infinitivní vazbu k verbu finitu umístěnému tradičně v samém závěru souvětí; musel pospojovat k sobě a ve správném pořadí uvést všechny latinské vložené věty tak, aby byl zachován obsahový smysl. Analyzovaná stsl. věta nám podkryje interpretační komplikace, které překladatele provázely. Na této větě ukážeme, jak může být poznamenána opisovači různé kvality.

Závěr této kapitoly je z největší části syntakticky kondenzovaným celkem. Na rovině slovesných časů je úsek specifikován převážně présentem historickým. Tam, kde to nevyhnutelně vyžaduje situace vyprávění, je užito prostého perfekta.

4.2 Nyní se budeme podrobně zabývat analýzou staroslověnského překladu. Pro přehlednost budeme opět postupovat po jednotlivých větných úsecích, jež se pokusíme rozebrat vzhledem k jejich latinskému protějšku.

4.2.1

Lat. *Peracta fortissimi dei athletae venerabili passione, ministri quidam sanguinem, qui per tabulas aecclisiae ipsa martirii hora asperus apparet, iussi aqua lavantes, penitus absterserunt.*

Stsl. *Per'voděŕnoju že krěp'čaišago božia voinika čestnoju strastiju, slugy etery, im'že poveljano bě, krovъ, jaže po dskamъ stěny okroplena bě cerkvě v samъ časъ mučenia, vodoju myša i ottinud otroša.*

4.2.1.1 Slovní zásoba stsl. textu je na základě komparace s údaji v *SKL*, *SSL* a *SJS* přibližně odpovídající výrazům latinské předlohy. Lat. lexém *dei athleta* (zde v genitivní formě) je přeložen náležitým stsl. ekvivalentem ve formě genitivu singuláru – *božia vojnika*. *SJS* uvádí pod heslem *vojnικъ* lat. paralely *athleta* a *miles*, avšak na základě komparace se *SSL* má *athleta* svůj specifický význam (viz výše), což svědčí o autorově znalosti užšího významu tohoto lexému, s nímž se mohl pravděpodobně setkávat při četbě náboženských textů. Ke dvojici *peracta* – *per'voděnoju* (*peragere* = „hnát až ke konci“ = „dokončit“, „dříve dodělat“) je nutné zmínit překladatelovo chybné čtení latinského prefixu *per* a *prae*, jež mohou zmást podobnou grafickou a významovou stránkou.⁶⁷ Domníváme se, že mohlo dojít pouze k pravopisnému přehlédnutí prefixu. Pravá příčina difference mezi těmito výrazy však tkví v nesprávném překladu ablativu absolutního *peracta...passione* stsl. *per'voděnoju...čestnoju strastiju*. Prefix „*prae-*“ se chápal ve významu intenzifikačním, proto je v překladu *čestnoju*, „vítězném“.⁶⁸ Hlásloslovný zápis tak, jak ho uvádí *SJS*, by měl být *prъvodějanъ*, což je náležitý ekvivalent latinského ptc. perf. pass. *peractus*. Jeho výskyt je zaznamenán pouze dokladem z této pasáže legendy, tedy ho lze hodnotit jako hapax legomenon. *SJS* také informuje o chybném překladatelově čtení *praeactus* místo *peractus*.

Opisné pasivum *jaže...okroplena bě*, jež je překladem lat. ptc. perf. pass. *qui...aspersus aparet*, je přímo uvedeno jako doklad slovesa *okropiti* ve významu latinského *aspergere* („potřísnit“). Pro srovnání uvádíme poněkud naturalističtější synonymum, které se vztahuje pouze k substantivu „krev“: *okrъnaviti* s lat. protějškem *inquinare* („potřísnit krví“). Nachází se v Bes. Tento lexém uvádíme pro možnou komparaci z toho důvodu, že tyto dvě památky mají na základě filologických bádání některé společné lexémy (viz příslušná hesla v *SJS*).⁶⁹

K latinskému výrazu *tabula*, který v klasické latině obecně znamená „dřevěné prkno, deska“, *SJS* uvádí stsl. ekvivalent *дъска* znamenající „bednění“. Překladatel se setkal s tímto substantivem v akusativním spojení: *tabulas aecclesiae*. Je možná tato hypotéza: Aby nedošlo ke zbytečnému matení potenciálního čtenáře, překladatel toto substantivum specifikoval subst. *stěna*, a tím se dle nás mohl přiblížit k správnému smyslu („bednění chrámových stěn“). Latinské neosobní sloveso *apparet* bylo

⁶⁷ *SKL* uvádí v poznámce vztahující se k adverbium a prepozici *prae*, že je příbuzné s prepozicí *per*. Předložka *prae* ve funkci adverbium znamená „napřed“, „dříve“ jen ve složeninách a *per* ve složeninách s adjektivy, adverbii, slovesy znamená „úplně, zcela“.

⁶⁸ Viz. Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 214.

⁶⁹ Srov. Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 71.

z překladu vynecháno. Jeho opomenutí žádným způsobem nenarušilo smysl celé věty. Sloveso *myti*, *myti se* je adekvátní protějšek latinského slovesa *lavare*. Aorist *myša* je doklad nereflexivního užití slovesa *myti*, *myti se*. Druhý z dvojice aoristů, *otroša*, náleží k infinitivu *otrěti*. Toto sloveso má ojedinělý výskyt (pouze čtyři stsl. památky). Neudivuje nás, že jeho výskyt je totožný v Bes a VencNik. Je adekvátním překladem latinského lexému *abstergere* („otřít“). Mezi příklady se nachází dva doklady pocházející přímo z této kapitoly VencNik.

4.2.1.2 Vzhledem k úzké provázanosti jevů morfologických a syntaktických, hodláme popsat jevy z těchto dvou jazykových rovin v rámci jedné stati. Co se týče syntaxe latiny, tak soudíme, že bylo třeba, aby se stsl. překladatel nějakým vhodným způsobem vyrovnal s kondenzačními syntaktickými prvky. Hned v úvodu latinské věty byl postaven před problém překladu latinského ablativu absolutního *peracta...passione*. Poněvadž jeho translátologické umění podle našeho názoru ještě nedosahovalo takových kvalit a byly patrné potíže elegantně přeložit latinské kondenzační prvky, často se proto uchýloval k doslovnému překladu. Proto nás nepřekvapilo, že výše uvedený latinský abl. abs. převedl pomocí instrumentálu absolutního, kondenzačního prvku charakteristického pro památky české redakce: *Per'voděnoju...čestnoju strastiju...* Jiným typickým syntaktickým prvkem stsl. je obliba zapojení částic do struktury věty. To je patrné z vlivu překladů řeckých textů (viz předchozí kapitoly).

Zaměříme-li naši pozornost na slovesné tvary stsl. překladu, tak jediné adekvátní verbum finitum z lat. věty, perfektum *absterserunt*, je přeloženo aoristem *otroša*. Zbylé slovesné tvary jsou hlavně interpretací latinských participií. Lat. kondenzovanou strukturu ptc. perf. pass. *...ministri quidam...iussi* stsl. překladatel převedl v podobě vedlejší věty relativní se vztažným zájmenem *iže* ve formě dativu plurálu *im'že*: *...slugy etery, im'že poveljano bě...* Stsl. sloveso *povelěti* vyžaduje doplnění v dativu (tzv. dativ těsnějšího spojení⁷⁰). Tato vazba neodpovídá lat. slovesu *iubere*, které vyžaduje v tomto kontextu doplnění v akusativu, neboť se přikazuje konkrétním osobám (*ministri*). Překladatel doplnil zákonitě dle syntaktických pravidel stsl. dativ substantiva. Participium *iussi* je přeloženo formou stsl. opisného pasiva, tedy spojení ptc. perf. pass. a imperfekta pomocného *byti* – *poveljano bě*. V latinské větné struktuře se bezprostředně k *ministri...iussi* váže ptc. praes. act...*lavantes*, které je v stsl. větě reflektováno aoristem

⁷⁰ „Dativ těsnějšího spojení se vyskytuje např. u sloves znamenajících „dávati, odevzdávati; říci,

myša a umístěno na konec věty k aoristu *otroša*. *SJS* uvádí různocnění rukopisů: v petrohradském se nachází tvar *omyša* s významem aoristu jakožto prostého minulého času perfektivního slovesa. Poslední latinské ptc. perf. pass. *aspersus* (rozvádí akusativ *sanguinem – krovъ*) je součástí infinitivní vazby nominativu a je též přeloženo stsl. opisným pasivem ve formě ptc. perf. pass. a imperfekta pomocného *byti – okroplena bě*.

Morfologickou odlišnost spatřujeme ve stsl. komparativním tvaru *krěp'čaišago* vzhledem k lat. paralele *fortissimi*. Za lat. superlativ bylo užito komparativního tvaru. Tuto techniku překlada jsme registrovali i v předešlých kapitolách, proto můžeme uvažovat o cíleném překlada. Z hlediska striktního dodržení latinské předlohy to lze považovat za poněkud méně přesný překlad, s odvoláním na monografii Radoslava Večerky, v níž se vyjadřuje ke stsl. komparativu v tom smyslu, že se ho užívalo rovněž ve významu superlativu.⁷¹ Josef Kurz přímo píše, že stsl. užívala k vyjádření superlativu komparativu s genitivem srovnávacím.⁷² Tyto teze nás mohou utvrdit v posuzování sledovaných pasáží VencNik jako cílené a náležité překladové techniky.

Pádovou syntax stsl. textu jsme analyzovali jako spíše mechanické převedení lat. tvarů. Pouze v předložkovém spojení *po dskamъ stěny*, které je překladem lat. *per tabulas aecclesiae*, je evidentní morfologická a syntaktická odlišnost. Důvody však vyplývají z gramatických zákonitostí stsl. Podobný problém lze shledat i ve spojení *v samъ časъ mučenia*, jež je ekvivalentem lat. *ipsa martirii hora*. V lat. spojení je evidentní bezpředložkový ablativus temporis, který staroslověnština v tomto kontextu vyjadřuje pomocí prepozice a instrumentálu.

4.2.1.3 Latinská věta představovala pro interpreta obtížný překladový úsek, hlavně se zřetelem ke správnému překlada lat. ablativu absolutního a pasivních participií, která bylo také třeba nějakým adekvátním způsobem zapojit do struktury souvětí. V rámci překladové náročnosti je ablativ absolutní přeložen mechanicky instrumentálem absolutním. Lat. participiální vazbu *ministri...iussi* se překladatel snažil zjednodušit tím, že stsl. pasivní participium spojil s pomocným slovesem *byti* a tento pasivní slovesný tvar zapojil do vztahné věty se spojkou ve formě dativu plurálu *im'že – slugy etery, im'že poveljano bě*. Na základě analýzy dalšího úseku můžeme konstatovat, že je to téměř jediný kladný počín, neboť poté se věta dostává zcela do vlivu latinského

rozkazovati...“ (viz Kurz, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha 1969, s. 207).

⁷¹ Viz Večerka, R.: *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Euroslavica, Olomouc – Praha 2006, s. 165.

slovosledu. Výraz *cerkvě*, který je součástí atributu nekongruentního *po dskamъ stěny*, je oddělen opisným pasivem *okroplena bě* ze záhadných (pro nás) důvodů. Mohlo k tomu dojít buď při pozdějším opisování rukopisu, nebo se může jednat o stylistický nedostatek ze strany stsl. interpreta pramenícího z mechanického překladu. Kladné ohodnocení si zaslouží spojení instrumentálu substantiva *vodoju* s verbem finitem *myša* – ...*vodoju myša i ottinud otroša*... vs. ...*iussi aqua lavantes*. Kladně přijímáme autorovu interpretaci lat. ptc. *lavantes* aoristovým tvarem *myša*. Domníváme se, že spojení dvou aoristů v závěru věty – *myša i...otroša* – vykazuje funkci stylistickou.

4.2.2

Lat. *Posteraque die illuc venientes, non minus quam primum parieti adhaesit cruorem ipsum eodem loco dilatatum conspiciunt.*

Stsl. *Posem'že drugii denъ tu prišedše, ne mne jakože i pervie krovъ po stěně prilěp'šu na tom'že městě i raširenu uzrěša.*

4.2.2.1 Po komparacích se *SJS* lze k lexikální stránce věty poznamenat, že je poměrně věrným překladem latinského originálu věty. Chtěli bychom zde vyzdvihnout latinský synonymní výraz *cruor* vzhledem k předchozímu sémanticky totožnému lexému *sanguis*, k nimž se váže jako náležitý stsl. ekvivalent *krovъ*. Ze *SJS* jsme zjistili, že heslo *крѡвъ* počítá pouze s ekvivalentem *sanguis*. V latinském bezpředložkovém ablativu temporis *posteraque die* reflektuje významově slučovací *-que* stsl. částice 'že', která je připojena k adv. *posem'že* (viz heslo v *SJS*). K překladu latinského *posteraque die* je třeba dodat, že adverbium *posem* je bez opory v lat. pasáži a pravděpodobně svědčí o samostatném postupu stsl. překladatele. *Postera* („následující“) je přeloženo adjektivem *drugii*, jehož je užito na základě významu předchozí stsl. věty náležitě, a také svědčí o autorově snaze překlad inovovat. Za povšimnutí též stojí stsl. spojení *ne mne jakože i pervie*, které je ekvivalentní lat. *non minus quam cum primum*. Jeho zápis *ne minem jakože i pervie* byl hodnocen jako opisovačská koruptela vzhledem k původnímu hláskoslovnému zápisu *ne mъnje jakože i pervěje*.⁷³ Opisovačskou chybou došlo ke změně adverbia *mъnje* na verbum finitum v první osobě plurálu *minem* (infinitiv *minati* = „pominout“ = *perire*). *SJS* mezi několik dokladů tohoto adverbia uvádí také příklad z této věty, tedy počítá se správným zněním a neuvádí poznámku

⁷² Viz Kurz, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha 1969, s. 90.

o opisovačské koruptele. Stsl. ptc. perf. pass. *raširenu* od základu *raširiti* je náležitou paralelou lat. pasivního tvaru *dilatatum*. Pod heslem *raširiti* jsme v *SJS* objevili i tento příklad z VencNik.

4.2.2.2 Morfosyntaktické jevy překladového textu zahrneme do jedné stati. Hned v úvodu latinské věty se nachází ablativus temporis *posteraque die*, který stsl. autor přeložil pomocí adverbia *posem'že* a příslovečného určení času *drugii denъ*. Toto spojení se vyznačuje změněnou pádovou charakteristikou: stsl. akusativ vs. lat. ablativus temporis, což s sebou přirozeně přináší i transformaci pádového sufixu. Následující ptc. praes. act. *venientes* je převedeno stsl. formou ptc. praet. act. *prišedše*.

Latinská slovesná dativní vazba, specifická pro sloveso *adhaerere* („lpět na něčem“), je dána vnitřními zákonitostmi latiny: *parieti adhaesit*. Tomuto spojení odpovídá stsl. *po stěně priljep'su*, tedy prepozice *po* + lokál. Na podkladě informací ze *SJS* uvádíme možnosti syntaktické vazby slovesa *priljepiti*: *къ кому, česomu, po комъ, чѣмъ, съ чѣмъ, čímъ*. Evidentní je jednak transformace pádové koncovky, jednak zapojení předložkové vazby. Lat. tvar verba finita *adhaesit* je interpretován formou ptc. praet. act. *priljep'su*, které syntakticky náleží k aoristu *ozrěša*. Zjišťujeme změnu, jak morfologické, tak i syntaktické charakteristiky. Vyslovujeme domněnku, že stsl. interpreta mohla k tomuto kroku vést snad latinská vazba akusativu s infinitivem, a je také možné, že zvolil tento postup překladu cíleně vzhledem k následujícímu ptc. perf. pass. *raširenu*, čímž věta získá gramaticky jednotnější strukturu. Latinská akusativní infinitivní vazba *...cruorem ipsum...dilatatum (esse) conspiciunt* byla stsl. překladatelem interpretována vazbou verba finita a ptc. perf. pass.: *...krovъ...raširenu uzrěša*. Latinskému akusativu *cruorem* odpovídá tatáž stsl. forma *krovъ*. Dle latinského pasivního infinitivu perfekta *dilatatum (esse)* je přeložena i stsl. forma ptc. perf. pass. – *raširenu*. Zde je třeba podotknout, že latinský pasivní infinitiv je složen z ptc. perf. pass. a infinitivu pomocného slovesa *esse*. Skutečnost, že latinský originál pomocné *esse* nevyjadřuje explicitně, vedla pravděpodobně stsl. překladatele k tomu, že reflektoval pouze pasivní participium latinského infinitivu, a proto bychom v tomto kontextu mohli uvažovat i o syntaktickém latinismu. Těmito překladovými kroky vznikla kompaktnější syntaktická konstrukce: *...krovъ po stěně priljep'su na tom'že městě i raširenu uzrěša*. Latinský présens historický *conspiciunt* je přeložen formou aoristu *uzrěša*.

⁷³ Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976, s. 214.

4.2.2.3 Pod výrazným stylistickým vlivem lat. předlohy autor umisťoval slovesné tvary a participia. Slovosled stsl. věty imituje lat. předlohu, jejíž osa vyprávění se pohybuje na časové rovině dané prěsntem historickým (vyprávěcím). Stsl. ekvivalentní věta se však vyznačuje prostým minulým časem. Tato diference se projevuje v překladu participia (*venientes = přišedše*), verba finita (*conspiciunt = uzrěša*).

V latinské větě je třeba poukázat na elipsu pomocného *esse* při pasivním infinitivu *cruorem ipsum...dilatatum conspiciunt*, která nebyla reflektována i v stsl. textu: *krovъ...prilěp'šu...raširenu uzrěša*. Lze uvažovat o stylovtorném prostředku pod úzkým vlivem latiny. Důvod, proč překladatel interpretoval latinské perfektum *adhaesit* ptc. praet. act. *prilěp'šu*, vidíme v tom, že bylo v jeho překladatelské snaze zapojit toto participium do infinitivní vazby, neboť z latinské věty plyne, že k subst. *cruor* se pojí jak perfektum, tak i pasivní infinitiv. Výše jsme uvedli, že se mohlo jednat i o cílený postup při překladu tohoto participia, aby tím věta mohla získat jednotnější strukturu. Můžeme se proto na tento postup dívat kladně, protože si za tím uvědomujeme snahu o jakési sjednocení gramatických tvarů stsl. věty. Překladatel se sice mohl celé vazby zbavit tím, že by obě ptc. přeložil slovesným tvarem, čímž by věta získala elegantní formu. Soudíme však, že byl neustále pod vlivem latinské předlohy, a proto ke zdařilým překladatelským inovacím docházelo spíše sporadicky.

4.2.3

Lat. *Non parum ipsi hoc viso territi, aqua iterum allata, multo studiosius abluere decertant.*

Stsl. *Ne maly že sami simъ viděniemъ ustrašeni, vodu paky prines'še, vel'mi bor'zo omyv'še otroša.*

4.2.3.1 Tato kratší věta nenabízí pro lexikální analýzu mnoho odchylek mezi oběma jazyky, pouze částice *že* nemá v latinském originále opodstatnění, ale spatřujeme v tom spíše stylistický záměr stsl. autora. Jen pro ilustraci bychom se zastavili u vybraných slov, jež nám přijdou důležitá s ohledem na materiál ze *SJS*. Hned úvodní stsl. adverbium *ne maly*, jež je adekvátním ekvivalentem latinského *non parum*, *SJS* přesně uvádí jako doklad ze VII. kapitoly VencNik: *ne maly pečelenъ běše* (VencNik 7, 43). Další ze zajímavých slov, která si žádají náš komentář, je překlad latinského substantiva *visum* stsl. lexémem *viděnije*. *SJS* také přesně rozlišuje religiózní kontext užití tohoto

substantiva. V doloženém materiálu jsou hned dva příklady z VencNik. Stsl. lexém *ustrašeni* od infinitivu *ustrašiti* považujeme v komparaci s materiálem ze SJS za správný překlad lat. ekvivalentu *terrere*. V příkladovém materiálu jsme objevili spojení z této věty.

Jedinou větší lexikální diferencí mezi oběma texty jsme evidovali v interpretaci lat. komparativu *multo studiosius*. Stsl. autor užil pro překlad lat. lexémů adverbii *velmi* a *bor'zo*. Stsl. adv. *brъzo* SJS eviduje jen ve třech památkách (Supr, VencNik, Slepč-Mosk), proto lze říci, že jeho výskyt je ojedinělý.⁷⁴ SJS uvádí jako jediný latinský ekvivalent adv. *cito* („rychle“). Mezi doloženým materiálem je i příklad z VencNik. Stsl. interpret zvolil lexém, který neodpovídá lat. předloze. Latinský lexém *decertare* s významem „usilovně s něčím zápasit“ je přeložen zcela jiným stsl. protějškem, a to stsl. slovesem *otrъti*, které se významově shoduje s lat. lexém *abstergere* s významem „otřít“. Jeho jedinečnost byla zevrubně popsána v rámci lexikální analýzy první věty této kapitoly.

4.2.3.2 Vzhledem k nečetnosti slovních tvarů v lat. předloze a na základě neostrosti hranic mezi morfologií a syntaxí jsme se rozhodli spojit tyto dvě podkapitoly do jednoho celku. Z morfologických diferencí považujeme za velice zajímavý stsl. překlad lat. spojení infinitivu a verba finita ve třetí osobě plurálu préSENTA aktiva – *abluere decertant* – v závěru tohoto lat. úseku. Interpretováno bylo spojením nominativu plurálu ptc. praet. act. s aoristem: *omyv še otroša*.

Pádová syntax je v lat. textu reprezentována dvěma jevy. Latinský ablativus causae *hoc viso*, hned v úvodu latinského celku, je převeden zcela v intencích stsl. gramatiky formou instrumentálu *simъ видěniemъ*. Lat. abla. *aqua*, který funguje jako součást absolutní vazby *aqua...allata*, je přeložen stsl. akusativní formou *vodu* v souladu s rekcí verba *prinesti*.

Z větné syntaxe je třeba primárně poukázat na překlady lat. participií. Ptc. perf. pass. *territi* je zcela náležitě přeloženo stsl. tvarem ptc. perf. pass. *ustrašeni*. Latinská věta dále pokračuje v kondenzované formě ablativu absolutního *aqua...allata*, kterou stsl. autor reflektoval spojením ptc. praet. act. *prinesъše*, k němuž jako náležitý komplement doplnil subst. *voda* akusativ singuláru *vodu... prinesъše*. V souladu s autorovou inovací překladu lat. kondenzovaného úseku dochází i k transformaci

⁷⁴ Synonymní výraz je adv. *skoro*, které má jednak četnější výskyt, jednak více možných interpretací.

morfologické charakteristiky pádové koncovky.

4.2.3.4 Interpretační komplikace lat. věty se projeví v poněkud doslovném stsl. překladu. Kladně je však třeba pohlížet na autorovu snahu o větší samostatnost při volbě vhodnějšího ekvivalentu za latinské sloveso *decertare*. Interpretačně se přiklonil ke slovesu *otrъti*, které použil z předchozí věty a jehož volbu lze hodnotit kladně. Latinské spojení *multo studiosius abluere decertant* lze doslovně přeložit jako: „*mnohem pečlivěji sváděli boj o setření“. Zde pravděpodobně hrál svoji roli důvod lepší srozumitelnosti eventuelního čtenáře, snaha o zjednodušení a zjemnění Gumpoldova rétorizujícího stylu. Latinské poměrně pateticky vyjádřené myšlenky odpovídá stsl. aorist *otroša* s prostým významem „setřeli“. Závěrečná stsl. dvojice *omyv še otroša* je projevem autorova přestylizování.

Autorův překlad lat. komp. *multo studiosius* stsl. pozitivem *vel'mi bor'zo* nepovažujeme za příliš zdařilý. Dle našeho úsudku je mezi nimi rozdíl jednak intenzifikační (komparativ vs. pozitiv), jednak významový. Oproti latinskému „mnohem pečlivěji, usilovněji“ stojí stsl. „velmi rychle“. Nicméně si uvědomujeme problematiku překladů stsl. komparativu, superlativu a elativu, kterou jsme se zabývali výše.

4.2.4

Lat. *Crastino autem probandi causa, si etiam adhuc frustrati sint, redeuntes, non minus tinctum sanguine parietem, quamvis ter ablutus videatur, agnoscunt.*

Stsl. *Na tretii že denъ iskušenia radi rešti, ašte i ešte estъ takož(e), prišedše, uzrětъ ne mne pokroplenu stěnu kroviju viděša, neželi bol'mi troičъ uzrěša.*

4.2.4.1 Tato věta nabízí značný lexikální materiál k analýze. Lexikální diferencí jsme zaznamenali hned v úvodu. Latinský lexém *crastino*, který lze doslovně přeložit výrazy „zítra, zítřejší den“, stsl. interpret přeložil předložkovým spojením *na tretii že denъ*. Touto volbou sémanticky navazuje na předchozí druhou větu s podobným vyjádřením: *posem'že drugii denъ*. Následuje problematická lat. gerundijní vazba *probandi causa*, jež je v stsl. překladu reflektována souslovím *iskušenia radi rešti*. Na základě Vašicova filologického rozboru se ztotožňujeme s jeho zjištěním, že během opisování došlo

Jeho výskyt však není zaznamenán ve VencNik.

pravděpodobně k záměně původního genitivu *rěči* na infinitiv *rešti*.⁷⁵ Substantivum *rěčb* s významem „věc, důvod, příčina“, má paralelu v latinském substantivu *causa*, tudíž mohlo dojít ke vzniku chybného čtení při opisování. Navíc ve tvaru ablativu singuláru *causā* funguje v latině také jako prepozice s genitivem „pro, za, kvůli“. (stsl. ekvivalent je *radi*). Můžeme se domnívat, že se zde vyskytl problém záměny slovních druhů. Běžně (máme na mysli v klasické latině a dále) se lexém *causā* ve spojení s gerundiem překládá prepozicí nikoli substantivem.⁷⁶

Poněkud odlišně je přeložena následující věta podmínková potenciální. Autor překladu nereflektoval latinské verbum finitum *frustrati sint* („jsou oklamáni“). Pravděpodobně si nebyl zcela jist, jak by tento slovesný tvar vhodně zapojil do věty, anebo zde mohl hrát roli i Gumpoldův „květnatý“ styl.⁷⁷ Lat. lexém nahradil srozumitelnějším a ustrojenějším lexémem *byti*. Další problém se dle nás objevil s dvojitým překladem lat. *agnoscunt: uzřetb...viděša*. Dle logického úsudku můžeme tvrdit, že lexém *uzřetb* do větné struktury, jež je v pozici predikátu reprezentována aoristovými tvary, příliš nezapadá. Snad bychom jej mohli považovat za překladatelovu chybu pod vlivem lat. přítomny historického *agnoscunt*. Dále se nabízí možnost, že na základě nepochopení stsl. slovosledu, který je pod vlivem latiny, opisovači považovali za nutné doplnit tvar verba finita.

Pozornost si zaslouží také násobná číslovka *troičb*, která je náležitým překladem lat. *ter*. Její výskyt je na základě komparace se *SJS* naprosto ojedinělý. Je evidován pouze ve VencNik, proto tento lexém je možno považovat za hapax legomenon. Přiložen je pouze jediný doklad z tohoto úseku legendy. Tutéž pozornost si zaslouží adverbium *bol'mi*. Vyjma VencNik je doloženo ještě v Supr. Ze závěru věty zcela vypadlo lat. *ablutus*. Souhlasíme s hypotézou J. Vašicy, že ačkoliv není *ablutus* v překladu reflektováno, význam věty zůstal zachován.⁷⁸

4.2.4.2 Morfosyntaktickou stránku popíšeme vzhledem k neostrosti hranic mezi nimi v rámci jedné stati. Předně popíšeme překlad slovesných tvarů. V latinské větě jsme

⁷⁵ Srov. Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 73, dále Bláhová – Konzal – Rogov: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1676, s. 214.

⁷⁶ Je to vlastně ablativ singuláru *causā*. Jako předložka vystupuje ve spojení s genitivem, klade se obyčejně za tímto pádem, viz příslušné heslo v *SKL*. Dle latinské gramatiky F. Novotného uvádíme příklad *discendi causā* = „pro učení“. Viz Novotný, F. a kol.: *Základní latinská mluvnice*. Jinočany 1992, s. 211.

⁷⁷ Vašica verbum finitum *frustrati sint* ve svém českém překladu rovněž nereflektoval a přiklonil se k postupu stsl. překladatele.

vystopovali tři latinské tvary verba finita: *frustrati sint*, *videatur*, *agnoscunt*. Vzhledem k stsl. paralelám lze říci toto: tvar *uzrěť* je dle naší úvahy chyba pozdějších opisovačů, proto je možné, že jako slovesný tvar proniklo do větné struktury v podobě glosy. Výše jsme navrhli teorii, že do větné struktury tvořené aoristovými tvary nezapadá se zřetelem ke své přítomné formě. Náležitý je aoristový tvar *viděša* jakožto ekvivalent latinského přésenta vyprávěcího *agnoscunt*. Koncový aoristový tvar *uzrěša* reflektuje lat. neosobní tvar slovesa *videatur*, přičemž došlo jak ke změně morfologické charakteristiky, tak ke změně způsobu slovesa. Kontext lat. vedlejší věty přípustkové dle gramatických norem vyžaduje užití konjunktivu, avšak kontext stsl. vedlejší věty se spojkou *neželi* žádá tvar indikativní. Soudíme, že se autor přiklonil k vyjádření verba finita na základě předchozího verba finita – aoristu *viděša*, čímž větu učinil mnohem srozumitelnější a ustrojenější. Tímto překladovým postupem se také mohl vyhnout poměrně náročnější latinské vazbě nominativu s infinitivem.

Odras syntaktické stránky latinské věty vykazuje hned několik zajímavých jevů. Větná syntax spíše imituje lat. předlohu, co do forem participií a elipsy pomocného slovesa v infinitivu.

Začátek věty nabízí sice odlišnost pádové syntaxe, ale v důsledku jde o změnu slovnědruhovou. Příkladem může být lat. středlat. adverbium *crastino*, které bylo inovativně přeloženo stsl. akusativním spojením substantiva a číslovky – *na tretii že deně*. Je evidentní nejen změna slovnědruhová, ale zároveň i morfosyntaktická. Nelze opomenout zmínku o přítomnosti částice *že*, jež se stala součástí staroslověnských vět především z tradice stsl. překladů z řečtiny.

Latinská gerundijní předložková vazba *probandi causā* je interpretována problematičtě, navíc s glosou sekundárně zapuštěnou do textu: *iskušenja radi rešti* (lexikální rozbor proveden výše). Latinský genitiv gerundiva je převeden formou verbálního substantiva. Gramatika latiny bere toto spojení jakožto prepozici, která v tomto kontextu požaduje genitivní vazbu. Jako vhodnější by se nám snad zdál překlad pomocí spojkové věty s významem české spojky *aby*.

Za povšimnutí stojí překlad latinského vloženého podmínkového souvětí potenciálního:

lat. *si etiam adhuc frustrati sint*;

stsl.: *ašte i ešte estě takož(e)*.

⁷⁸ Srov. Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 114.

Staroslověnská podmínková spojka byla interpretována na základě lat. podmínkové spojky, jen došlo k vypuštění slovesného tvaru *frustrati sint*, adekvátního konjunktivu préSENTA, neboť v latinské větě je vyjádřena nedokonavost.⁷⁹ Překladaťel jako náhradu zvolil zcela ve svých intencích formu slovesa *byti* v préSENTU.

Latinské participium jakožto projev jazykové ekonomiky latiny bylo přeloženo po vzoru originálního textu: *redeuntes – prišedše*. Jediná odlišnost je v typu participia: stsl. podoba ptc. praet. act. vs. latinské ptc. perf. pass. Je tu spíše rozdíl v relativním užití časů v latině a staroslověňštině. Latinská věta se odráží na časové rovině préSENTA historického, která byla stsl. překladaťelem interpretována na rovině minulého času, který formálně vyžaduje transgresiv minulý (ptc. praet. act.).

V latinské větě následuje vazba akusativu s infinitivem, která se odvíjí od verba finita *agnoscunt*, jež je umístěno v závěru věty. Verbum finitum je však odděleno od závislého akusativu další větou, rovněž kondenzovaným vyjádřením neosobní vazby nominativu s infinitivem: *...non minus tinctum sanguine parietem, quamvis ter ablutus videatur, agnoscunt*. Jak jsme si všimli, tak autor překládal jednotlivé výrazy spíše mechanicky a celou akusativní vazbu, tedy *tinctum (esse)...parietem...agnoscunt*, přeložil formou spojení akusativu ptc. perf. pass. a substantiva: *...pokroplenu stěnu...viděša...* Mechaničnost lze dle nás spatřit v automatickém převedení lat. pasivního participia (*tinctum – pokroplenu*) a akusativu (*parietem – stěnu*) formálně stejnými stsl. prostředky. Otrockost překladu lze spatřovat mj. i v takovém způsobu překladu, který vypouští pomocné *byti* z pasivního vyjádření. Myslíme si, že autor znal tento stylistický prostředek latiny, že se s ním běžně setkával, proto takovou formu zachovával i v stsl. překladu, i když se opět nabízí možnost překladu pomocí spojkového výrazu blízkého smyslu českého „že“, čímž by logicky došlo také ke změně větné struktury. V latinské vazbě nominativu s infinitivem stsl. interpret nereflektoval neosobní lat. tvar *videatur*. Zvolil jednodušší překlad na základě předchozího aoristu *viděša*, tedy aorist *uzřěša*, který významově odpovídá lat. *videre (uzrieti – videre = „vidět“)*. Součást latinského infinitivu, ptc. perf. pass. *ablutus*, do svého překladu nezapojil, přesto se význam věty nezměnil.

4.2.4.3 Latinská věta byla pro interpreta zřejmě naročná v tom smyslu, že bylo neprve

⁷⁹ Věty vedlejší podmínkové vyjadřují okolnost dějovou, na jejímž splnění závisí uskutečnění děje vyjádřeného slovesem řídícím. Jsou tři formy vět podmínkových. Jedna z nich – forma možnosti (potenciální) uvádí podmínku vyjádřenou **konjunktivem préSENTU** (o možnosti přítomné vidu nedokonavého) a **konjunktivu perfekta** (o možnosti přítomné vidu dokonavého). Srov. Kucharský – Quitt: *Latinská mluvnice*. Praha 1972.

nutné pospojovat slovesné tvary a participia s jejich závislými členy. Ač je stsl. překlad téměř kopií lat. předlohy, přesto můžeme vyzdvihnout určité projevy překladatelovy snahy o samostatnost, o inovaci textu, zjednodušení lat. interpretačně náročných vazeb akusativu s infinitivem, nominativu s infinitivem. Hned úvodní interpretace latinského středlat. adverbia *crastino* předložkovým spojením *na tretii že deně* se nám zdá inovovaná. Překladatel vycházel ze smyslu druhé věty. Doslovný překlad latinského gerundiva s prepozicí (*iskušenja radi rešti – probandi causa*) svědčí o autorově závislosti na latině, ačkoliv lze uvažovat o možnosti překladu vedlejší větou významově se blížící české spojce *aby*. Samostatný postup při překladu autor projevil při převodu lat. vložené věty podmínkové potenciální, kdy nerefletoval z důvodu větší srozumitelnosti slovesného tvaru *frustrati sint* a pro překlad použil spojení verba *byti* ve třetí osobě singuláru s adverbium – *estě takož(e)*. Hodnotíme tento krok velice kladně, poněvadž doslovný latinský překlad by byl z našeho pohledu dosti problematický. Autor se této situaci vhodně vyhnul.

Latinský predikát *agnoscunt*, který řídí strukturu lat. věty, je oddělen od všech svých závislých členů a postaven na úplný konec souvětí. Latinská stylistika si „masově“ libuje v porušování slovosledu větných jednotek vkládáním vět do vět. Věnovali jsme se tomuto syntaktickému jevu ve stati pojednávající o latinském textu (anakolut). Tato skutečnost obecně může při překladech způsobovat potíže. Akusativní latinská vazba může být názorným příkladem. Stsl. překladatel VencNik tento problém elegantně vyřešil tím, že aorist *viděša* sice umístil do blízkosti svého závislého členu, avšak, pravděpodobně po vzoru latiny, až na konec daného větného úseku: *uzrěťb ne mne pokroplenu stěnu kroviju viděša, neželi bol'mi troičb uzrěša*. Dvojitmu překladu jediného lat. slovesného tvaru jsme se věnovali výše (*uzrěťb – viděša*). Po stylistické stránce je třeba kladně hodnotit postavení nenáležitého tvaru přítomního *uzrěťb*, ale na straně druhé do věty zřejmě nepatří, jen porušuje její časovou osu. Postavení aoristu *viděša* na konci úseku je pod vlivem latiny. Další aorist *uzrěša*, jež je interpretací lat. neosobního *videatur*, hodnotíme kladně. Přestože svým postavením imituje lat. stylistickou konvenci v postavení sloves, je třeba vyzdvihnout formální stránku. Vyslovujeme domněnku, že se autor snažil vyhnout lat. neosobní nominativní vazbě a přeložil lat. *videatur* aoristem třetí osoby plurálu *uzrěša* na základě předchozího aoristu *viděša*. Kladně hodnotíme jednak větší srozumitelnost analyzovaného slovního tvaru, jednak vhodnější vyjádření lat. neosobního výrazu. Na závěr lze v této souvislosti označit autorův postup za inovativní.

4.2.5

Lat. *Quibus multum super hoc mirantibus, eoque abluendi labore post inde cessantibus, usque hodie sanguinis eiusdem intinctione paries ipse pro signo venerando nitescit.*

Stsl. *Im'že bo nad těm mnoho čjudivšemsę, těm'že trudom omyvania posem ochabivšemъsę, jaže do dnešnago dъne krove toęže kropleniemъ stěna sama znamenie čestimo skazaetъ.*

4.2.5.1 Slovní zásoba staroslověnského překladu poměrně věrně napodobuje latinský originál, jak jsme zjistili na základě srovnání s hesly v *SJS*. Pouze v úvodu stsl. věty se objevují částice *'že* a *bo*, které jsou bez opodstatnění v lat. textu. Můžeme vyslovit hypotézu, že překlad vycházel z tradiční staroslověnské normy, jež stsl. překladateli byla známa z okruhu „klasických“ staroslověnských památek, které byly v mnohých případech přeloženy z řečtiny. Navíc částice *'že* je připojena k relativním a ukazovacím zájmenům (*im'že, těm'že, jaže, toęže*). V ablativu latinského osobního zájmena *eoque*, jehož paralelním překladem je zájmeno *těm'že*, doplňuje druhý člen *-que* lat. slučovací spojku *et* (viz příslušné heslo v *SJS*). Stsl. překladatel ji ve svém překladu do větné struktury nezapojuje. U substantiva *trudъ*, které vystupuje jako ekvivalent latinského *labor*, dokládá *SJS* příklady z VencNik. Latinský lexém *abluendi* od *abluere* („smýt, setřít“), jehož náležitým ekvivalentem je stsl. forma *omyvania*, bylo zmiňováno již v předchozí větě. V lat. adverbialním spojení *post inde*, jehož náležitou stsl. paralelou je adv. *posem*, má prepozice *post* pouze funkci zesílení významu tohoto adverbia, proto nebyla reflektována v stsl. překladu (odkazujeme k podkapitole popisující lat. text). Tento překladový postup může svědčit o autorově znalosti středlat. lexikální problematiky. Stsl. *ochabiti sę* je přesný ekvivalent latinského slovesa *cessare* s významem „ochabovat (v něčem), ustávat (od něčeho)“. V rámci materiálu ze *SJS* má sloveso *ochabiti sę* zcela ojedinělý výskyt. Jedná se proto o hapax legomenon z VencNik. Latinskému adverbialnímu sousloví *hodie usque* odpovídá stsl. předložkové spojení *do dnešnago dъne*. Už v předchozí větě byl podobný případ, kdy latina časovou okolnost vyjádřila adverbiem (*crastino*) a stsl. autor v překladu užil formu předložkového spojení. V této větě se nachází podobný model: prepozice *do* je náležitě doplněna genitivem, který si žádá časová okolnost. K latinskému adverbialnímu spojení bychom rádi podotkli, že je-li adv. *usque* (dle *SKL*) v těsném spojení s příslovečnými výrazy, což je tento případ, má význam časového „až“. *SSL* pod heslem *hodie* uvádí

synonymní adverbialní spojení *usque ad hanc diem*, což prakticky odpovídá *usque hodie*, které *SSL* rovněž pojímá do tohoto hesla. Pod stsl. adj *дбньсбнь, дбньšбнь* uvádí *SJS* jako primární význam latinský protějšek *hodiernus*. Dále uvádí, že spojení *до дбньсбнјагего дбне* je přesný ekvivalent *usque hodie* (viz příslušné heslo, kde jsou uvedena i jiná spojení). Mezi množstvím doložených příkladů jsme našli i spojení z *VencNik*.

Problematictější se nám jevila relativní spojka *jaže*, jež nemá oporu v lat. větě. Lat. lexém *intinctio* má přesný stsl. ekvivalent *kropljenije*, které má dle *SJS* poměrně nepatrný frekvenční výskyt. V rámci stsl. hesla je citován i tento příklad z *VencNik*. Lat. gerundivní výraz *venerandus* („uctyhodný“) od deponencia *veneror* („ctít“) byl interpretován stsl. formou *ptc. praes. pass. čestimo*, jehož význam odpovídá dle *SJS* lat. výrazu. Latinské verbum finitum *nitescit* od *nitescere* („honosit se, skví se“) je přeloženo významově odlišným stsl. slovesem: *сказати*. Na základě komparace se *SJS* je to sloveso bohatě dokladováno a objevuje se v mnoha významech, např. „vykládat, sdělovat, zvěstovat, připomínat...“ Autor nereflektoval specifický význam lat. slovesa a volil obecnější ve staroslověnštině frekventovanější sloveso (viz údaje ze *SJS*).

4.2.5.2 Morfologickou rovinu stsl. textu zahrneme do společné stati zkoumající syntaktickou stránku věty. Jediný latinský slovesný tvar *nitescit* je přeložen stejnou stsl. formou – třetí osoba singuláru prézenta, odlišný je pouze obsah: *znamenie... skazaetъ* („připomíná“). Syntax nabízí objemnější materiál k analýze. Latinská věta začíná ablativem absolutním *quibus...mirantibus...cessantibus*, který kondenzuje latinskou větu. Stsl. model je tradičně dativ absolutní: *im'že...čjudivšemse...ochabivšemse*. Všimli jsme si, že stsl. tvary participií jsou kladeny na základě umístění latinských paralel. Všimněme si blíže tohoto úseku:

lat. *quibus multum super hoc mirantibus, eoque abluendi labore post inde cessantibus*;
stsl. *im'že bo nad těm mnoho čjudivšemse, těm'že trudom omyvania posem ochabivšemse*;

předložkové spojení *nad těm* je adekvátním překladem latinského *super hoc*. Vidíme zde pochopitelně odlišnost v rámci pádové syntaxe obou jazyků. Latinská sekundární prepozice *super* vyžaduje ablativ, kdežto stsl. prepozice *nadъ* vyžaduje v tomto kontextu doplnění v instrumentálu. Stejnou formu jsme zjistili i u následujícího lat. instrumentálu *eoque...labore* a jeho stsl. překladu *těm'že trudom*. Zde by pravděpodobně jiný překlad nebyl možný. Verbální substantivum *těm'že trudom*

omyvania je zcela přesný převod latinského genitivu gerundia *eoque abluendi labore*.

Podívejme se též podrobně na následující úsek a srovnajme podobu morfosyntaktickou:

lat. *eoque abluendi labore post inde cessantibus, usque hodie sanguinis eiusdem intinzione paries ipse pro signo venerando nitescit;*

stsl: *těm'že trudom omyvania posem ochabivšemse, jaže do dnešnago dьne krove tože kropleniemь stěna sama znamenie čestimo skazaetь.*

Z pádové syntaxe stojí za zmínku stsl. interpretace lat. adverbiálního spojení *usque hodie* stsl. spojením *do dnešnago dьne*. Na podkladě informací ze *SJS* analyzujeme náležitý překlad formou předložkového spojení. Byla zvolena prepozice *do* vyžadující v tomto kontextu genitiv a která zapřičiňuje přetvoření morfologické charakteristiky spojení. Co nás však zarazí, je relativní zájmeno *jaže* následující za dativní vazbou, jež by pravděpodobně mělo mít funkci vztažné spojky. Poněvadž je ale bez opodstatnění v latinském originále, soudíme, že je nejspíš nadbytečně užita. Je otázka, jaký výraz spojka rozvádí. Je možné, že se pojí k substantivu *stěna*, avšak v rámci větné syntaxe neplní funkci, jakou by měly plnit vztažné spojky. Patrně by bylo lze hledat opět nějaký syntaktický vliv latinského jazyka. Z interpretačního hlediska bylo poměrně náročné vyrovnat se adekvátním způsobem s překladem lat. gerundivní vazby, a tak se překladatel pokusil převést ji volněji tak, že zcela pozměnil latinskou formu, obsah se však nezměnil. Vazbu přeložil formou substantiva *znamenije*, jež je paralelou latinského neutra *signum*, a latinský ablativ gerundiva je přeložen stsl. formou ptc. praes. pass. *čestimo*.

4.2.5.3 Poněvadž považujeme lat. předlohu za náročnější pasáž XXI. kapitoly, nelze se divit, že dosti kolísá stylistická úroveň staroslověnské věty. Podíváme-li se na slovní pořádek obou vět, tak nám zcela jasně vyplyne, že stsl. věta je věrným obrazem latinské předlohy, pomineme-li určité změny v lexikální a syntaktické rovině (zde máme na mysli např. stsl. *znamenie čestimo skazaetь* proti latinskému *pro signo venerando nitescit*). Z tohoto důvodu lze považovat způsob překladu za mechanický převod latinské věty. Nepřekvapuje nás postavení stsl. ptc. praet. act. *čjudivšemse* a *ochabivšemse*, jejichž pozice je totožná s pozicí latinských protějšků *mirantibus* a *cessantibus*. Totéž by platilo o dvojici slovesných tvarů *nitescit* a *skazaetь*. Při překladu konstrukce latinského ablativu absolutního stsl. autor zvolil konstrukci dativu absolutního (oproti instrumentálu, který jsme evidovali v předchozích větách!).

S ohledem ke stylistické rovině stsl. věty bychom chtěli také poukázat na jeden jev, který lze považovat za určitý druh stsl. stylistického „nešvaru“ této věty. Máme na mysli relativní zájmeno ve funkci spojky: *...tém'že trudem omyvania posem ochabivšemъse, jaže do dnešnago dъne krove toęže kropleniemъ stěna sama znamenie čestimo skazaetъ.* Na patřičném místě jsme ještě pro srovnání přidali latinské znění. Zde bychom pouze chtěli konstatovat, že spojka činí tuto stsl. pasáž méně srozumitelnou a neustrojenou. Naproti tomu je třeba kladně ohodnotit snahu o vyjadřovací „střídmost“ užitím významově posunutého stsl. slovesa *skazati*. Jeho lat. paralela *nitescere* („stávat se slavným, skvít se“) by mohla poukazovat na snahu po hyperbolickém vyjádření a vykazuje spíše Gumpoldovy rétorizující vyjadřovací schopnosti.

4.3 Závěrečné resumé

Provedli jsme podrobnější analýzu stsl. překladu, a také jsme se pokusili popsat zvláštností latinského originálního textu, v kterém jsme vysledovali určité jevy typické pro středověkou latinu (slovní zásoba, posunutí významů slov, zdůraznění adverbii pomocí prepozice). Nelze nezmínit také množství kondenzačních konstrukcí participiálních, infinitivních a konstrukcí ablativu absolutního. Toto vše bylo nutné nějakým způsobem reflektovat v stsl. překladu.

Ve stsl. lexikonu jsme nezaregistrovali příliš mnoho diferencí, díváme-li se na slovní zásobu jako celek. Když už se projevila lexikální změna, tak vždy pod vlivem buď větší srozumitelnosti, nebo „střídmosti“ výrazu vzhledem ke Gumpoldově rétoričnosti. Na druhé straně jsme také zjistili lexikální nadbytečnosti, o nichž soudíme, že je nezamýšlel původní překladatel, ale vznikly až při opisování různě kvalitními opisovači (glosy sekundárně zařazené do textu). Některé nadbytečnosti snad lze připsat také na vrub překladatele protografu (nadbytečné užití vztažné spojky z poslední věty).

Slovesné tvary byly především překládány prostým minulým časem vzhledem k latinskému přítomnému historickému (vyprávěcímu), jehož se běžně užívalo při vyprávění děje. Kde to vyžadoval smysl věty, bylo použito stsl. přítomného. Je nutné zmínit způsob překladu lat. komparativu a elativu. Vzhledem k názorům R. Večerky a J. Kurze jsme zjistili difference mezi latinou a staroslověnštinou: stsl. autor latinský komparativ překládá pozitivem a superlativ (elativ) komparativem.

Latinské konstrukce ablativu absolutního byly převáděny stsl. prostředkem dativu absolutního, ale také formou instrumentálu absolutního jako bližšího prostředku vzhledem k latinskému ablativu. Latinské participiální konstrukce byly většinou

reflektovány paralelními stsl. formami participií. V případě, kdy šlo stsl. autorovi primárně o větší srozumitelnost, přeložil lat. participium formou verba finita. Infinitivní vazby akusativní překládal většinou doslovně dle latinské předlohy i s elipsou pomocného slovesa a použil i paralelní formu ptc. perf. pass. vzhledem k lat. infinitivu perfekta. Nominativní vazbu (evidovali jsme ji ve dvou případech) se snažil spíše přizpůsobit smyslu stsl. věty tak, že latinský neosobní výraz převedl verbem finitem, což hodnotíme jako pokus o inovaci lat. předlohy a samostatný přístup k překladu. Latinská gerundia byla překládána hlavně verbálním substantivem a gerundivní vazba byla převedena spojením ptc. praes. pass a substantiva.

O latinismech lze hovořit v souvislosti kladení slovesných tvarů a participií na konce větných úseků či celých souvětí; úvod věty s relativním zájmenem na začátku věty; překlad latinské akusativní infinitivní vazby ve formě stsl. tvaru akusativa substantiva a participia. Lze takto uvažovat i o převedení latinského gerundia doslovně tvarem stsl. verbálního substantiva. Mechanickým překladem byly imitovány tytéž latinské syntaktické odchylky (anakolut, hyperbaton).

5. Kapitola XXVII.

Interea captus quidam severa iudicis sententia, in similem carceralis custodiae poenam, altera die perimendus intruditur et ...multo strictius vincitur. Qui etiam amarissime flendo sanctum dei Vencezlaum intimis ad sui auxilium precibus vocavit dicens: „*Sancte dei martyr, si tantum, ut homines dicunt, apud altissimum deum obtinere vales, interveni pro me morituro, ut tuis liberatus meritis, ad criminum purganda commissa miser ego praesente aliquantulum diutius vita subsistam.*“ Statimque, ut oratum est, ruptis quam fortiter vinculis, dei gratia nesciis custodibus carcere est exsolutus; sed extra astantibus [*quibusdam*] paganis iterum captum, nimium constringitur, ...priorem repetit oracionem; ac mansuefactis gentilium cordibus, sponte eum solvunt ac dimittunt. At ita denuo liberatus, laudes deo et beato duci per terras [*omnes*] eundo magnificavit.

Posem eterъ jatъ ljuty m sudieju i v temnicu vver'ženъ bystъ, i na drugyi denъ na posěčenie osuženъ, i krěp'cě uzami vel'mi uvězanъ. Iže vъ istinnu gorcě plača světago božia Večeslava vnutrenimi molitvami na pomošť sebě vъzva, glagole: „*Světyi božii mučeniče, ašte tako estъ, jakož(e) glagoljutъ člověci, vyšnego Boga umoliti možeši, pomolise za mę umirajuštogo, da tvoimi molitvami izbavlenъ, voz'mog'lbъ bych azъ okaņnyi prostitise grěch moich tež'kych, donelž(e) živъ budu.*“ Egdaž(e) molitvu konča, vъskorě raster'ganami verigami blagodatiju božieju tako krěp'ko stražem ne nevěduštím is temnicy izvedenъ byst. Po v'ně *ně k o t o r y i m i* pogany stoaštimi paki jatъ byst, vel'mi uvězanъ. Egda per'vuju molitvu nača k nim povědati, utišena byša serdca poganskaa, i razrěšbše i pustiša. I tako posem izbavlenъ, chvaly Bogu i blaženomu mučeniku Večeslavu po v s ě m zemlěmъ chodeъ veličaa slovesy propovědaše.

5.1 O latinském textu lze konstatovat, že je projevem Gumpoldova rétorizujícího stylu, „květnatého“ vyjadřování, místy vykazujícího až neobratná vyjádření. Pasáž je z větší části uskupením větných period (staroslověnský autor dle smyslového obsahu rozdělil poslední latinskou periodu do tří větných celků), což je problematika zasahující jak do roviny stylistické, tak i syntaktické. Komplikovanost překladu způsobují i latinská sousloví, která jsou dle nás plody rétorizujícího stylu, a také vyjadřovací těžkopádnosti. Staroslověnský interpret musel být také obeznámen se středověkou

latinou a jejími „nešvary“ vzhledem ke klasické latině (adverzativní *at* ve významu slučovacím *et*, nedbalost v užívání minulých časů, ablativu gerundia ve funkci *ptc. praes. act.*) apod.

Orientaci v souvětí a spojování větných členů syntakticky k sobě náležejících znesnadňovaly syntaktické odchylky hyperbaton a anakolut, spočívající buď v odchylce od pravidelného slovosledu, nebo v narušení větné vazby vloženými větami.

V latinském textu se nabízí hned několik jevů, na něž je nutné upozornit a jež stsl. interpet ve svém překladu buď zjednodušuje či vůbec nereflektuje (podrobněji na toto téma v jednotlivých analyzovaných úsecích) nebo kombinuje oba dva způsoby. Rádi bychom demonstrovali tuto problematiku tak, jak se projevuje hned v úvodní části latinského textu a v dalších částech odstavce. Těmito příklady chceme demonstrovat ukázkou latinského vykazujícího znaky rétoričnosti, patosu, „nabubřelosti“ jazyka, kdy se zapojením několika výrazů do větné struktury popisuje jediný jev:

lat. *captus quidam severa iudicis sententia,*

stsl. *eterъ jatъ ljutym sudieju;*

lat. *in similem carceralis custodiae poenam ... intruditur,*

stsl. *v temnicu vver'ženъ bystъ.*

„Nabubřelost“ spojení *custodia carceralis* se jeví z hlediska klasické latiny, ale ve středověké latině by bylo možné uvažovat i o ustáleném spojení (neboť to dokládá *SSL* jakožto řádný termín pod heslem *carceralis*).

Lat. *priorem repetit oracionem,*

stsl. *egda per'vuju molitvu nača k nim povědati.*

Zde je evidentní pravý opak. Stsl. interpret užívá zcela jiného prostředku pro vyjádření latinské zkratkovitosti.

Perifrastická vyjádření tohoto charakteru mohl stsl. interpet zjednodušovat, a tak zbavovat překlad lexémů, jejichž užití je možné považovat za nadbytečné. Jako perifrastické vyjádření lze ještě uvést např. *...ad criminum purganda commissa...* (do češtiny je možné použít volnější překlad „k očištění hříchů“). Výše zmínění autorovo perifrastické vyjádření *...in similem carceralis custodiae poenam...* z hlediska středověké latiny nepovažujeme za opisné vyjádření jediného lexému, avšak jako celek by se mohlo hodnotit jako komplikovaně a neobratně vyjádřená myšlenka. Na jiném místě ve větě autor užívá synonymický výraz *carcer*, který je doložen již od klasické latiny.

Doklady středolatinšského výraziva, hlavně z oblasti křesťanské latiny, jsme evidovali tato: *dei gratia (gratia Dei)* znamenající „milost (láska) Boží“, *sanctus Dei*

(„světec Boží“), středlat. titul knížete *dux*. Jako další zástupce lexikonu středlat. jsme identifikovali tyto lexémy: adverbium *aliquantulum* s významem „poněkud, trochu“ vzhledem ke klasickému *paulum*. V klasické latině mělo *aliquantulus* význam „nepatrný“, proto mohlo dojít buď k posunutí významu, tím a ke změně funkce adjektiva neutra *aliquantulum*, nebo se za méně frekventované adv. *paulum* hledala adekvátní náhrada u synonymního *aliquantulus*. O substantivu *comissum* by mohlo platit totéž, neboť klasická latina jej užívala ve významu „zločin, proviněný, přečin aj.“, kdežto v *SSL* jsme našli pod tímto heslem i ekvivalent „hřích“. Posunutí významu jsme dále zjistili u perfekta *magnificavit*, jehož původní význam dle *SKL* je „slavit, chválit“. K tomuto tvrzení se kloníme na základě jeho spojení se substantivem *laus* („chvála“): *laudes...magnificavit*. Doslovný překlad mohl znít zcela nesrozumitelně. Z hlediska významu by bylo logičtější spojit význam subst. *laus* a slovesa *praedicare* („hlásat“), proto se můžeme domnívat, že u slovesa *magnificare* došlo k sémantickému posunu směrem ke slovesu *praedicare*. Druhým vysvětlením by mohl být hendiadys (*laudes magnificare*) jako stylistické ozvláštňení latiny.

Zjistili jsme však i opak, kdy je latina ve svém vyjádření střídmá a stsl. překladatel, jak se domníváme, užívá nějaké již známé a zavedené formule, s níž se mohl často setkávat při práci se stsl. texty, viz ... *priorem repetit oracionem...* vs. *Egda per'vuju molitvu nača k nim povědati...*

Principy jazykové ekonomiky lze spatřit v přítomnosti participiálních konstrukcí, jako jsou ablativ absolutní, gerundivní vazby, gerundium a participia: ...*amarissime flendo...*; *astantibus...paganis*; ...*altera die perimendus...*; ...*pro me morituro...*; ...*ad criminum purganda commissa...*; ...*praesente...vita...* Pro zajímavost lze uvést, že jsem se zde poprvé setkali s překladem lat. participia futurálního. Nelze opomenout fakt, že vhodně interpretovat kondenzační konstrukce do cílového jazyka (zde staroslověnština) nutně vyžaduje znalost výchozího, ale i cílového jazyka.

Nelze přehlédnout typický středověký jev z oblasti latinské morfologie sloves: ablativ gerundia je užit ve funkci ptc. praes. act. V tomto analyzovaném úseku se tato odchylka od latiny klasiků objevuje ve dvou případech: ...*amarissime flendo...vocavit dicens...*; ...*eundo magnificavit*.⁸⁰ Pro překlad do stsl. je užitó formy ptc. praes.act.⁸¹ Pro ozvláštňení děje bylo užitó prezentu historického, tzv. vyprávěcího vedle prezentu

⁸⁰ „...charakteristickou změnou je užívání ablativu gerundia ve funkci ptc. praes.: *redierunt cantando psalmos místo cantantes*.“ (Nechutová, J.: *Středověká latina*. Praha 2002, str. 68).

⁸¹ Viz Konzal, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Responze latinské*

v přímé řeči a perfekta.

5.2 Nyní se naše pozornost zaměří na staroslověnský překlad, který se pokusíme zhodnotit dle daných měřítek, jež byla navržena v úvodní stati této práce. Budeme se držet námi zavedené formy tak, že budeme opět postupovat po jednotlivých úsecích. Z rukopisných variant vybíráme pouze ty, které jsou relevantní pro naši analýzu; opomíjíme výrazy v lat. textu v hranaté závorce a ve stsl. textu tištěny proloženě.

5.2.1

Lat. *Interea captus quidam severa iudicis sententia, in similem carceralis custodiae poenam, altera die perimendus intruditur et ... multo strictius vincitur.*

Stsl. *Posem eterъ jatъ ljutym sudieju i v temnicu vver'ženъ bystъ, i na drugyi denъ na posěčenie osuženъ, i krěp'cě uzami vel'mi uvězanъ.*

5.2.1.1 Ve volbě lexémů užitých ve staroslověnském překladu nacházíme jak diference, tak naopak zajímavosti mezi latinským vyjádřením a jeho stsl. ekvivalentem. Místy je latinský text slovně „přebujelý“, proto se domníváme, že bylo nutné, aby se stsl. překladatel projevil samostaněji a pokoušel se rétorizující úsloví vyjadřovat pokud možno stručněji.

Samostatnost spatřujeme ve volbě lexému *posem*, „potom“, namísto lat. *interea*, „mezitím, zatím“, jehož staroslověnským hláskoslovně náležitým ekvivalentem je na základě *SJS* spojkový výraz *meždu simъ*. Neurčité zájmeno *quidam* je přeloženo stsl. ekvivalentem *eterъ*, které náleží k vrstvě archaické stsl. slovní zásoby a ve *VencNik* se objevuje jako paralela zmiňovaného latinského *quidem*. Z latinského slovního spojení *severa iudicis sententia* je ve stsl. textu reflektován pouze lexém *iudicex*, a to stsl. paralelou *sadiji*. Lexém *sententia* nepřekládá, neboť se lze domnívat, že je v textu sémanticky nadbytečný a spíše odkazuje k rétorizujícímu Gumpoldovu stylu. Lat. adjektivum *severus* ve stsl. textu nahrazuje adjektivum *ljutъ*. Táž, ne-li mocnější slovní „květnatost“ latiny, se může jevit dále. Je možné se domnívat, že bylo nutné zvolit jediný lexém, který by byl adekvátním protějškem poměrně hyporbolicky vyjádřeného sousloví *carceralis custodiae poena*. Bylo interpretováno paralelním stsl. výrazem *тъмница*. *SJS* pod tímto heslem ve výčtu možných lat. významů zahrnuje i výše uvedené sousloví.

Mezi další z lexikálních inovací legendy je možno zahrnout překlad latinského gerundiva *perimendus* („ten, kdo má, musí být usmrčen“), jež bylo převedeno pomocí dvou lexémů: substantivum *posěčenie*, ekvivalent lat. subst. *supplicium* („poprava, stětí“) a stsl. pasivní participium ve funkci adjektiva *osuženъ*. Domníváme se, že překladatel hledal takový výraz, který by mu jednak usnadnil překlad gerundiva, jednak nesl informaci nutnou k vyjádření „nedobrovolné smrti“. Lexém *osqđiti SJS* dokládá jako paralelu lat. *damnatus, condemnatus* („odsouzený“).

Z lexikálního hlediska považujeme za zajímavý stsl. překlad lat. spojení *multo strictius vincitur*. Za lat. lexém *strictius* byl zvolen stsl. málo frekventovaný lexém *krěp'cě*. Jeho výskyt ve významu způsobového adverbia je totiž podle *SJS* doložen jen v Bes a ve VencNik. Uvádí se zde i tento doklad. Stsl. způsobové adverbium *vel'mi* odpovídá lat. předloze *multo*.

Za zajímavou inovaci považujeme překlad lat. *vincitur* stsl. souslovím *uzami uvězanъ*. Za povšimnutí stojí verbum *uvězati* (s indexem 1) ve významu lat. *vincere*. Na základě komparace se *SJS* můžeme potvrdit jeho nepatrný výskyt (VencNik, Supr). Je známo jen ve čtyřech případech, pokaždé ve formě ptc. perf. pas.: dvakrát ve VencNik, dvakrát ze Supr. Oba doklady z VencNik pochází z XXVII. kapitoly. Subst. *qza* (*qza* = „pouto“) je paralelní výraz lat. *vinculum*. Výběr lexémů se nám zdá zajímavý z toho důvodu, že jednomu lat. lexému odpovídají dva stsl., a nadto je patrná přítomnost hláskové eufonie. Ve stylistické části se k němu opět vrátíme a pokusíme se načrtnout, proč považujeme toto slovní spojení za stylisticky zajímavé a inovativní.

5.2.1.2 Nyní se naše pozornost zaměří k popisu morfosyntaktických jevů. Dříve se však v krátkosti podíváme na převod slovesných tvarů. Latinský pasivní slovesný tvar *intruditur* byl interpretován stsl. tvarem opisného pasiva *vver'ženъ bystъ*. Pomocné sloveso *byti* je ve formě aoristu a ptc. perf. pass. je paralelní vzhledem k lat. pasivnímu vyjádření. Rozdíl je pouze na časové rovině: *intruditur* vyjadřuje présens historický a stsl. ekvivalent vyjadřuje minulost vzhledem k pomocnému *byti*. Totožný je i překlad lat. slovesného tvaru *vincitur*, které je převedeno spojením substantiva a ptc. perf. pass. *...uzami...uvězanъ*.

Latinský komparativ adverbia *multo strictius* je vyjádřen prostým positivem adverbia: *krěp'cě uzami vel'mi uvězanъ*. Z našeho pohledu obsahuje latinský

komparativ mnohem větší intenzitu než stsl. positiv.⁸² Stylistická povaha latinské věty by mohla být důvodem pro překladatelovu volbu positivu. Překladová technika by mohla být totožná s převodem lat. superlativu stsl. komparativem.

Ze syntaktických latinských jevů (oblast pádové i větné syntaxe) je náležitě přeloženo ptc. perf. pass. *captus* (*quidam severa iudicis sententia*), jemuž tvarově odpovídá stsl. *jatъ* (*ljutym sudieju*). V tomto případě není třeba uvažovat o elipse pomocného *byti*, neboť pasivní participium může stát samostatně a plnit funkci jmenného adjektiva. Instrumentál *ljutym sudieju* je překladem lat. ablativu *severa...sententia* na základě gramatických norem stsl. pádové syntaxe. Dochází k transformaci lat. ablativního sufixu. Ablativus temporis *altera die* je převeden v intencích stsl. autora předložkovým výrazem *na drugyi denъ*. Evidentní je jak změna syntaktická, tak i morfologická. Posun jsme zaznamenali v sémantice prepozice *na*, která v tomto kontextu vyžaduje doplnění v akusativu. Podívejme se na způsob překladu latinského gerundiva. Václav Konzal uvádí ve své studii pojednávající o způsobu převedení latinských gerundií a gerundiv⁸³ i příklad nominativu gerundiva z této kapitoly legendy: *...perimendus...* vs. *...na posěčenie osuženъ...* Dle terminologie, s níž V. Konzal pracuje, se jedná o překlad pomocí substantiva verbálního. Zaznamenali jsme jak posun slovnědruhový (gerundivum je verbální adjektivum), tak i morfologický. Domníváme se, že překladatel hledal adekvátní vyjádření s ohledem na kontext věty.

5.2.1.3 Přestože se důkladně díváme teprve na první větu, už zde však zjišťujeme volnější přístup stsl. překladatele k latinskému textu, byť místy ještě poněkud ovlivněn latinou (postavení sloves na konci věty či větných úseků, stejně tak postavení participií), přesto se projevuje samostatněji než v předchozích kapitolách. Překladatelskou samostatnost jsme například spatřili při interpretaci latinského gerundiva, která je popsána výše. Kladně je třeba se také dívat na snahu o zjednodušování komplikované struktury latinské věty, ačkoliv zde tato komplikovanost není tak markantní jako v jiných úsecích (hlavně zpočátku legendy). Autorova samostatnost se projevuje v uspořádanějším slovním pořádku stsl. věty, ve výběrech ekvivalentů za latinská sousloví a kondenzační syntaktické formy.

Byla-li výše zmíněna autorova inovativnost v přístupu k lat. textu, tak by k ní

⁸² Latinské adverbium *multo* vždy tvoří dle gramatických pravidel základ komparativu adverbia. Positiv se vyjadřuje pomocí adv. *valde* („velmi“).

⁸³ Konzal, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Respondez latinské syntaxe*

mohlo blíže odkázat například převod gerundivní vazby, zjednodušení rétorizujících lat. pasáží, snad i užití adverbia *posem* místo lat. *interea*. Jedná se sice o nepatrnou odchylku, ale možno říci, že i volba tohoto adverbia by mohla skutečně dosvědčovat interpretovu samostatnost.

Gramatickou strukturu ovlivněnou lat. předlohou však spatřujeme i zde, konkrétně na začátku větného úseku a místy i dále ve větě:

lat. *captus quidam severa iuducus setentia, in similem carceralis custodiae poenam, ...perimendus intruditur;*

stsl. *eterъ jatъ ljutym sudieju i v temnicu vver'ženъ bystъ...na posěčenie osuženъ.*

Domníváme se, že překladatel musel projevit vlastní invenci a pochopení textu při překladu poněkud náročnějšího úseku. Začátek stsl. věty je zbaven lat. rétoričnosti, slovesný tvar *vver'ženъ bystъ* je umístěn do blízkosti větných členů, které rozvíjí, gerundivum je vhodně přeloženo, přesto je stále evidentní vliv latiny v umístění slovesného tvaru na konec větného úseku. Participiální tvar *osuženъ* dle nás nepotřebuje doplnění o pomocné *byti*, které stojí u předchozího ptc., neboť by pak mohlo dojít k nadbytečnému hromadění pomocných tvarů. Je tedy evidentní snaha o stylisticky uhlazený text. V závěru stsl. věty je nějakým neznámým důvodem narušen slovosled: *...krěp'cě uzami vel'mi uvęzanъ* vs. *multo strictius vincitur*. Mohli bychom se domnívat, že zde hrály roli buď stylistické důvody, nebo spíše vyjadřovací neobratnost stsl. překladatele. Spojení *(krěp'cě) uzami (vel'mi) uvęzanъ*, jak jsme upozornili výše, vykazuje dle nás znaky eufoničnosti. Domníváme se, že autor chtěl ozvláštnit styl textu, možná též po vzoru latiny. Ale pravda je, že se nám nabízí zdařilá inovace překladu, kdy jedno slovo je přeloženo souslovím, jež latinský text neuvádí a jež je vzájemně etymologicky příbuzné: *...uzami...uvęzanъ*. To jistě svědčí o autorově překladatelské zkušenosti, znalosti obou jazyků a nepochybně i o jazykové intuici.

5.2.2

Lat. *Qui etiam amarissime flendo sanctum dei Vencezlaum intimis ad sui auxilium precibus vocavit dicens:*

Stsl. *Iže vъ istinnu gorcě plača svętago božia Vęčeslava vnutrenimi molitvami na pomošť sebě vъzva, glagole:*

5.2.2.1 Slovní zásoba poměrně věrně odpovídá latinské předloze. Ke stsl. spojení *vb istinnu* bychom jen poznamenali, že podle *SJS* se tento výraz objevuje ve VencNik nejčastěji ve významu adverbia ujišťovacího („vskutku”). Pouze v jediném případě jsme zaznamenali, že se stsl. překladatel odchýlil od lat. předlohy, konkrétně interpertací sousloví *sanctum dei Vencezlaum*, které je evidentně přeloženo doslovně *svętago božia Veęeslava*. Na příslušném místě jsem uvedli, že v křesťanské latině má *santus Dei* význam substantiva „služebník Boží, světec“. V *SJS* jsme však nenašli pod heslem adj. *svętb* přímé doložení ve smyly středlat. *santus Dei*. Ekvivalenty, jež by mohly korespondovat s tímto lexémem jsou zde uvedeny pouze ve významu „svatý, vyvolený, Bohu zasvěcený, boží“ (*sanctus, sanctificatus* apod.), ale přímá paralela k lat. předloze zde není uvedena.⁸⁴

5.2.2.2 Na rovině morfologické a syntaktické jsme zaznamenali určité odlišnosti mezi překlady. Než je budeme blíže popisovat, rádi bychom konstatovali vzhledem k pádové syntaxi, že zde nejsou patrné závažné difference, pouze lat. ablativ je přeložen podle stsl. gramatické normy formou instrumentálu. Doslovnost či mechaničnost překladu dle nás vylučuje možnosti změn v pádové a větné syntaxi a v souladu s nimi i na morfologické rovině.

Zaměřme se však již na avizované změny: latinský elativ adverbia ve spojení *amarissime flendo* je interpretován pouhým positivem *gorcě*. Připomínáme, že jsme tuto diferentnost zjistili již v kapitole XXI., byť ve vztahu lat. superlativ vs. stsl. komparativ (odkazujeme na teze R. Večerky a J. Kurze citované na tomtéž místě). Z našeho pohledu lze uvažovat o nepřesném překladu, a navíc připojujeme naši domněnku, že tentýž poměr mohl být i ve vztahu superlativ vs. positiv. Latinský ablativ gerundia *flendo* z téhož spojení byl interpretován náležitě stsl. tvarem ptc. praes. act. *plača*. Odkazujeme k naší poznámce pod čarou číslo 81, kde se hlásíme k tezi J. Nechutové týkající se změny funkce ablativu gerundia směrem k ptc. praes. act. Ve shodě s tezí J. Nechutové citujeme ze studie V. Konzala, který zmiňuje překladovou techniku lat. ablativu gerundia staroslověnským ptc. praes. act.: „*I slovanské překlady vyjevují, jak středověk posouval sémantiku gerundia: ablativní gerundium se často vnímalo jako způsobové adverbiale, jeho význam se blíží významu přítomného*

⁸⁴ J. Vašica v překladu reflektuje znění latinského textu.

*přechodníku.*⁸⁵ Ve světle těchto názorů se ukazuje, že stsl. překladatel musel latinu ovládat, nadto v případě překladu tohoto lat. výrazu mohl hrát nemalou roli i jazykový cit.

5.2.2.3 V méně obvyklé pozici z hlediska staroslověnštiny, ale ve shodě s latinou, se objevuje na začátku věty relativní zájmeno *iže*, jež vlastně odkazuje k neurčitému zájmenu *eterъ* z předchozí věty. Může se jednat o latinismus, jež z našeho pohledu reflektuje stylistickou stránku latinské předlohy. Jako velmi správný bychom hodnotili stsl. překlad *vnutrenimi molitvami* za latinský ablativ plurálu *intimis...precibus*, kdy latina má v oblibě vkládat mezi mezi větné členy členy jiné. Stsl. interpret se snažil o určitou pravidelnost na rovině větného slovosledu, kterou naproti tomu postrádáme v latinské větě (uvědomujeme si v tom však záměr Gumpolda). Tento fakt lze zcela jistě hodnotit pozitivně. Na jiném místě však překlad opět padá do roviny doslovného překladu: *...ad sui auxilium...vs... na pomošť sebě*, kde se nám jeví jako nadbytečné užití posesivního zájmena v genitivu *sebě*, jež doslovně překládá latinské *sui*, ale měli bychom vyzdvihnout fakt, že ač v intencích latiny, přesto se autor snaží zachovat přirozený slovosled. Nelze přehlédnout postavení sloves ve větě, jejichž poloha kopíruje latinské postavení, tedy na konci věty či větného úseku.

5.2.3

Lat. „*Sancte dei martyr, si tantum, ut homines dicunt, apud altissimum deum obtinere vales, intereveni pro me morituro, ut tuis liberatus meritis, ad criminum purganda commissa miser ego praesente aliquantulum diutius vita subsistam.*“

Stsl. „*Světyi božii mučeniče, ašte tako estъ, jakož(e) glagoljute člověci, vyšnego Boga umoliti možeši, pomolise za mę umirajuštago, da tvoimi molitvami izbavlenъ, voz'mog'ъ bych azъ okaennyi prostitise grěch moich tež'kych, donelžž(e) živъ budu.*“

5.2.3.1 Staroslověnský překladatel se na lexikální rovině snažil volit lexémy vystihující smysl latinských výrazů. Počáteční lat. invocace *sancte dei martyr* je podle naší úvahy správně přeložena stsl. paralelou *světyi božii mučeniče*. Myslíme si, že v tomto případě nejde o středlat. lexém *santus Dei* s významem „služebník Boží“, ale o obecnou podobu postupně rozvíjejícího přívlastku, kdežto lexém *santus Dei* má užší význam.

⁸⁵ Konzal, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Responze latinské syntax*

Jen v několika případech jsme evidovali odchylky, jež jsou dle našeho úsudku dány buď snahou o samostatnost a inovaci překladu, nebo vlivem jiných textů (převážně modlitebních). Ve stsl. paralelní vedlejší větě podmínkové jsme zaznamenali z hlediska lexikálního verbum *byti* a adverbium *tako*, která jsou bez opodstatnění v lat. předloze. Lat. spojky *si* a *ut* byly interpretovány zcela správně stsl. spojkami *ašte*, *da*. Stsl. překlad *vyšného Boga umoliti možeši* je převedením lat. vyjádření *apud altissimum deum obtinere vales*. Stsl. autor vynechal lat. akusativní prepozici *apud* s významem české předložky „u“, neboť na základě komparace se *SJS* je sloveso *umoliti* ekvivalentem lat. slovesa *obtinere*, které vyžaduje doplnění v akusativu – *umoliti kogo* („uprosit, naklonit si někoho“). *SJS* uvádí doklady v tomto významu i z VencNik. Je zde evidentní změna slovesné vazby. Za latinský lexém *intervenire* s významem „zakročit v něčí prospěch“, resp. „pomoci“, byla zvolena totožná stsl. paralela *pomolisę za mę*, přičemž jeden z jeho významů je „poprosit“. *SJS* uvádí pod heslem *pomoliti sę* lat. ekvivalent *intervenire*, a také doklady z VencNik užitě v tomto kontextu. Pozornost by si též měl zasloužit rozdíl mezi substantivy *meritum* a *molitva*, poněvadž latinské *meritum* znamená v překladu mj. „zásluha“, „dobrodiní“, kdežto výraz pro „modlitbu“ je zcela jiný (*precatio*, *oratio* aj.). V *SJS* není uveden pod heslem *molitva* ekvivalent *meritum*, proto se domníváme, že interpret použil ne zcela synonymní stsl. výraz za lat. subst. *meritum*.⁸⁶ Z našeho pohledu se zdá být interpretace adekvátní s ohledem na situaci mluvčího (vzývání sv. Václava v hrůze smrti).

Za pozornost stojí lexikální difference lat. gerundivní vazby a její stsl. interpretace:

lat. *ad criminum purganda commissa miser ego praesente aliquantulum diutius vita subsistam*;

stsl. *voz'mog'ľ bych azъ okaęnyi prostitisę gręch moich tež'kych, donelěž(e) živъ budu*.

Je zde evidentní naprostá lexikální změna gerundivní vazby *ad criminum purganda commissa*. Byla nahrazena jednak lexémem *vъzmošti*, který je bez opory v lat. textu, jednak substantivem *gręchъ*, který je doslovným překladem lat. výrazu *crimen*. Ze stsl. překladového textu je vynecháno lat. subst. *comissum*. Dle *SSL* je synonymní vzhledem k subst. *crimen*. Lze jej v textu považovat za sémanticky nadbytečné a spíše jako projev

v *českocírkevněslovanských památkách II.*). In: *Slavia* 74, 2005, s. 171.

⁸⁶ Jako náležitý ekvivalent za latinské *meritum* *SJS* uvádí substantivum *dostojanije*. Jako příklad uvádí citát z Bes.

Gumpoldova rétorizujícího stylu. Bez opodstatnění v lat. textu jsou také tyto stsl. lexémy: adjektivum *тежькъ*, posesivní zájmeno *mojb*, stsl. infinitiv *prostitise*, která jsou inovativní náhradou lat. gerundivní vazby. V *SJS* jsme zaznamenali pod heslem stsl. verba *prostiti* doklad z tohoto místa VencNik. Zcela opominuty jsou tyto lat. výrazy: jednak spojení ablativu absolutního *praesente vita*, jednak adverbia *aliquantulum* a *diutius*. Na lexikální stránku stsl. spojení *donelěž(e) živъ budu* lze nahlížet jako na modifikaci lexému *subsistam* a ablativu temporálního *praesente vita*.

5.2.3.2 V následující stati budeme společně zkoumat jevy roviny morfologické a syntaktické, protože si uvědomujeme neostrost hranic mezi oběma jazykovými plány. Zaměříme se v úvodu na překlad lat. slovesných tvarů, které stojí za naši pozornost. Latinské sloveso *valere*, zde ve druhé osobě přésenta *vales*, s významem „mít moc, být schopen“, bylo interpretováno modálním slovesem *mošti*. I v latině má významově velice blízko k vyjádření modality. *SJS* verbum *mošti* je náležitou paralelou lat. *valere*. Lat. imperativ *intervení* je interpretován ekvivalentním *pomolisě*. Stsl. kondicionál *voz'mog'ъ bych* je výsledkem samostatného přístupu autora k lat. předloze a infinitiv *prostitise* je interpretován v rámci překladu lat. gerundivního tvaru. Stsl. slovesný tvar *živъ budu* je hlavní součástí spojkové věty temporální s významem budoucího času. K slovesnému tvaru podotýkáme, že je spojením tematicky tvořeného přésenta pomocného slovesa *byti* („budu“) s významem futurálním a ptc. praet. pass. (*živъ*). Za pravděpodobnou lat. předlohu lze považovat lat. výrazy *subsistam* a ablativus temporis *prasente vita*.

Zaměříme naši pozornost k syntaktické struktuře latinské věty – pádové i větné – tak, jak se na základě našeho výzkumu odrazila ve stsl. překladu. Podívejme se na první úsek obou vět:

lat: *si tantum, ut homines dicunt, apud altissimum deum obtinere vales,*

stsl.: *ašte tako estъ, jakož(e) glagoljutъ člověci, vyšnego Boga umoliti možeši.*

Latinskou vedlejší větu podmínkovou potenciální uvedenou spojkou *si*, reflektuje stsl. text spojkou *ašte*, jež přímo odpovídá latinské spojce *si* s významem „jestliže“. Slučovací spojkový výraz z stsl. úseku *tako – jakož(e)* je ekvivalentem lat. téhož spojení *tantum – ut* s významem „tak – jako“ (viz údaje ze *SJS*). Stsl. autor jedinou lat. větu interpretoval dvěma větami, které lze hodnotit jako věty vložené. Zaměříme-li se na stsl. znění překladu, tak se nabízí otázka, zda by tato věta *...ašte tako estъ, ..., vyšnego Boga umoliti možeši...*, nevyžadovala spíše spojkový výraz (pravděpodobně odpovídající

českému „že“⁸⁷). Pomocné *byti* shledáváme jako důležitý morfologický element, jenž potenciálnímu čtenáři usnadní interpretaci základní myšlenky daného úseku. Jeho vynechání v latině může překlad do cílového jazyka (staroslověnština) znesnadnit. Z hlediska pádové syntaxe konstatujeme, že je shodně užito akusativu, ale diferenci shledáváme po formální stránce: Stsl. *umoliti kogo* nepočítá s prepozicí, kdežto lat. předloha *obtinere* v tomto kontextu vyžaduje prepozici *apud*. Morfologickou změnu lze spatřit při překladu lat. elativu stsl. komparativem. Konstatujeme ve shodě s citovanými monografiemi, že se stsl. komparativu užívalo k interpretaci lat. superlativu a elativu.⁸⁸

Je třeba se také zastavit u překladu latinského participia futura (*-urus*):

lat. *intervenī pro me morituro*;

stsl. *pomolisę za mę umirajuštogo*.

Pro překlad lat. ptc. fut. act. bylo užito stsl. ptc. praes. act. imperfektivního slovesa. Morfologická změna komentovaného úryvku je zřejmá na úrovni pádové syntaxe. V souladu s otázkou „kam?“ následuje po stsl. prepozici *za* akusativ, kdežto lat. předloha vyžaduje po prepozici *pro* ablativ.

Za pozornost stojí také způsob překladu latinské finální věty. Náležitým ekvivalentem lat. finální spojky *ut* je stsl. účelové *da* s významem „aby“:

lat. *ut tuis liberatus meritis*;

stsl. *da tvoimi molitvami izbavlenъ*.

Staroslověnské ptc. perf. pass. je přeloženo totožnou formou vzhledem k latinskému ptc. perf. pass. *liberatus*, tedy bez pomocného *byti*. Absence pomocného *byti* smysl věty nenarušuje. Ptc. zde má spíše funkci jmenného adjektiva. Lat. finální *ut* je přeloženo zcela náležitě stsl. spojkou účelovou *da*. Smysl stsl. věty souhlasí i bez pomocného *byti*.

Poslední část latinské věty vykazuje poněkud složitou syntaktickou strukturu s gerundivní vazbou a abl. abs., jichž je užito ve shodě s jazykovou ekonomikou:

lat. *ad criminum purganda commissa miser ego praesente aliquantulum diutius vita subsistam*;

stsl. *da tvoimi molitvami izbavlenъ, voz'mog'ľъ bych azъ okaennyi prostitisę grěch moich tež'kych, donelž(e) živъ budu*.

Co se týče překladové techniky gerundivní vazby, opět odkazujeme ke Konzalově studii a jeho zjištění, že jedna z možností překladu akusativu gerundiva s prepozicí *ad* je

⁸⁷ J. Vašica tuto větu do češtiny překládá pomocí spojky *že*: „...je-li tomu tak, ..., že můžeš uprosit nejvyššího Boha...“ (Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 52).

infinitiv⁸⁹ (*ad purganda comissa – prostitisē*). Z analyzovaného úseku je patrné, že je gerundivní vazba interpretována formou účelové věty uvozené spojkou *da*. Význam účelový nese stsl. kondicionál *voz'mog'ľb bych*. *SJS* pod heslem stsl. spojky *da* mezi lat. paralelní výrazy uvádí i lat. prepozici *ad* s gerundivem (viz příslušné heslo). Na tuto větu navazuje nepůvodní, stsl. interpretem nově vytvořená věta, jejíž význam představuje díky spojce *donelžž(e)* jisté časové trvání: *...donelžž(e) živb budu*. Tím že tato věta souvisí s latinským futurem *subsistam*, usuzujeme, že autor přetvořil větu pomocí spojky, jejíž význam směřuje do budoucnosti.

5.2.3.3 Věta začíná invokací, jejíž forma je pod silným vlivem latiny. O této invokaci světce Václava (*Světyi božii mučeniče – Sancte dei martyr*) se domníváme, že by mohla mít souvislost s vzýváním svatých ve formě litaní. Větu podmínkovou stsl. interpret rozvedl o verbum finitum *estb*. S tímto krokem naprosto souhlasíme, jen jsme se na příslušném místě zabývali myšlenkou absence spojkového výrazu významově podobnému českému „že“.

Poslední latinská věta představovala pro překlad značně komplikovanou strukturu. Bylo třeba adekvátně nahradit latinskou gerundivní vazbu a poměrně složitě vyjádřený smysl věty, a proto stsl. autor zvolil volnější překlad. Snažil se vnést do věty určitý řád tím, že hned za spojkou *da* umístil přívlastek shodný *tvoimi molitvami*, neboť u lat. předlohy *tuis meritis* registrujeme odchylku větného slovosledu (hyperbaton). V překladu nereflektuje formu lat. ablativu temporálního (*praesente...vita*) a spojení adverbii (*aliquantulum diutius* = „poněkud déle“). Můžeme zopakovat, že nově vytvořená stsl. vedlejší věta časová pravděpodobně reflektuje lat. časové vyjádření, adverbiiální spojení a slovesný tvar futura. Tento autorovův samostatný překladatelský počín hodnotíme nadmíru kladně. Inovativní je také užití jediného ekvivalentu za lat. výrazy *crimen, commissum*,⁹⁰ a to substantivum v genitivu polurálu *grěch*. Ze snahy o stylistickou hladkost rozvíjí genitiv plurálu *grěch* o postupně rozvíjející přívlastky *moich tež'kych*.

Máme-li zhodnotit interpretovu snahu, tak soudíme, že projevil dobré analytické schopnosti a zvolil vhodnou techniku překladu. Věta dává jasný smysl, který umocňují

⁸⁸ Odkazujeme k poznámkám číslo 71 a 72.

⁸⁹ Konzal, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Responze latinské syntax v českocírkevněslovanských památkách II.)*. In: *Slavia* 74, 2005, s. 178.

⁹⁰ Z hlediska latinské stylistiky by se mohlo hovořit snad i o pleonasmu.

i vhodně řazená slova ve větě. V tomto faktu lze spatřit větší samostatnost stsl. překladatele, který se snaží projevit vlastní invenci, analytické myšlení. Vyvaroval se větší závislosti na latinské předloze, kterou jsme zaznamenali v předchozích analyzovaných úsecích. Časová rovina originálu se odráží na časové rovině stsl. překladu, neboť se jedná o přímou řeč.

5.2.4

Lat. *Statimque, ut oratum est, ruptis quam fortiter vinculis, dei gratia nesciis custodibus carcere est exsolutus; sed extra astantibus [quibusdam] paganis iterum captum, nimium constringitur, ... priorem repetit oracionem; ac mansuefactis gentilium cordibus, sponte eum solvunt ac dimittunt.*

Stsl. *Egdaž(e) molitvu konča, v̆skorě raster'ganami verigami blagodatiju božieju tako krěp'ko stražem ne věduštim is temnicy izveden̆ byst. No v'ně n ě k o t o r y i m i pogany stoaštimi paki jat̆ byst, vel'mi uvězan̆. Egda per'vuju molitvu nača k nim povědati, utišena byša serdca poganskaa, i razrěš̆še i pustiša.*

5.2.4.1 Tato věta je dalším dokladem překladatelovy samostatnosti, správného analytického myšlení při vyvozování původního smyslu latinské věty. V souladu s komparací se *SJS* můžeme konstatovat, že volba lexikálních prostředků je jednak v intencích latiny v podobě doslovného překladu, jednak samostatně volena v rámci inovativního přístupu interpreta, který se projevoval opomenutím lat. lexémů ze stsl. překladu.

Za pozornost stojí úvodní stsl. překlad *molitvu konča*, jenž je paralelou lat. perfekta *oratum est*. O kontextu užití subst. *molitva* se domníváme, že je odrazem téhož substantiva předešlé věty (*vnutrenimi molitvami*) a vystihuje tak smysl věty. Jestliže byl interpret veden snahou vyjít vstříc potenciálnímu čtenáři, tak mu šlo primárně o větší srozumitelnost. Stsl. výraz *v̆skorě* je užit za lat. adverbialní výraz *statim*. *SJS* udává v tomto významu velké množství lat. ekvivalentů (s některými jsme se setkali během naší analýzy). Lexém je odvozen od stsl. adjektiva *skor̆*, jež je paralelou lat. *celer* s významem „rychlý“.⁹¹ Stsl. interpret volil lexém s četnější frekvencí, jak jsme usoudili na základě hesla v *SJS*, neboť se nabízí podobný výraz *v̆ brzě*, jež však není dokladován z VencNik. Latinská děkovaná formule *dei gratia* je vyložena náležitými

⁹¹ V *SJS* jsme pod samostatným heslem objevili adverbium *skorě*, jež *SJS* dokládá jen z Bes jako

ekvivalenty v patřičné formě *blagodatiju božieju*. Stsl. výraz *v blagodatb* („milost“) *doslovně* překládá latinské subst. *gratia*. Stsl. spojení *tako krěp'ko* („silně“) je adekvátní překlad latinského *quam fortiter* s významem „tak silně“. Na základě komparace se *SJS* jde o způsobové adverbium. Dokladováno je to i z *VencNik*. Za zajímavý lexikální fakt je třeba považovat vyjádření stsl. *negace*, užitě v případě interpretace lat. lexému *nescius*. Stsl. užíla samostatně záporky *ne* – *stražem ne věduštim*. Pro překlad lat. sousloví *nimum constringitur* je použito náležitých ekvivalentů: *uvězati*, které je doloženo na základě dvou památek (*VencNik*, *Supr*) a v této legendě známo pouze ve dvou případech; lexém *velmi* je poměrně frekventovaný. Následující úsek vykazuje zcela závažné lexikální změny:

lat. *priorem repetit oracionem*;

stsl. *Egda per'vuju molitvu nača k nim povědati*.

Patrně lat. zkratkovité vyjádření formou tří lexému nenašlo opodstatnění ve stsl. překladovém textu. Autor pravděpodobně užil známou formulaci, s níž se mohl setkávat při práci s texty.

Problematickým se pro opisovače pravděpodobně zdálo ptc. perf. pass. *utišena* od *utišati*, což svým významem odpovídá přesně lat. *mansuefacere*. J. Vašica v poznámkách k této kapitole dokládá chybné čtení kazaňského rukopisu – *utěšena* od *utěšiti*, které má lat. paralely *temperare*, *consolere*. Chybné čtení zapřičiňuje významový posun daného výrazu. Můžeme se domnívat, že by se snad mohlo jednat o písarskou chybu opisu, z něhož pochází kazaňský rukopis. *SJS* zahrnuje mezi svými doklady slovesa *utišiti* i tento příklad z *VencNik* (*utišena byša serdca poganskaa*). Uvědomujeme si zkratkovitost lexikálního popisu tohoto úryvku a předesíláme, že se ke zbylým lexémům vrátíme na příslušných místech.

5.2.4.2 Z morfosyntaktických jevů nás primárně zajímá převod lat. slovesných tvarů tak, jak jsme je evidovali ve stsl. překladu. Lat. opisné pasivum *oratum est* je vyjádřeno formou spojení aoristu se substantivem: *molitvu konča*:

lat. *orare* = „modlit se“, *oratum est* – perfektum, dokončení děje (*je domodleno);

stsl. *molitvu konča* – aorist, dokončení děje („ukončil modlitbu“).

Můžeme si uvědomit vzájemnou sémantickou příbuznost obou vyjádření téhož smyslu („ukončit modlitbu, domodlit se“). Jen každý z obou jazyků se vyjádří způsobem sobě

paralelu lat. adv. *cito*.

vlastním. Ve stsl. bychom hledali souvislost s nějakými již zavedenými modlitebními formulacemi a latina užila pro ni téměř jediného elegantního řešení. Lat spojení *est exsolutus* je po formální stránce spojení plnovýznamového *esse* a ptc. perf. pass. ve funkci jmenného adjektiva („je vyveden“). Do stsl. bylo přeloženo formou opisného pasiva *izvedenъ byst*, které vyjadřuje minulý čas. Shledáváme tedy stejnou formu jako u lat. předlohy. Lat. pasivní vyjádření *constringitur* je převedeno pouze formou ptc. perf. pass. *uvězanъ*. Vyslovujeme domněnku, že interpret byl k tomuto překladovému postupu veden okolnostmi stylistickými, aby nedošlo k nadměrné koncentraci pomocného *byti* (*jatъ byst*, *vel' mi uvězanъ *byst*), jež se významově vztahuje k *jatъ byst*. Překlad lat. verba finita *repetit* vykazuje zcela samostatný přístup, při němž se vytratil původní lat. význam „opakovat“. Latinské přítomné tvary *solvunt* a *dimittunt* jsou přeloženy také bez ohledu na lat. předlohu: *razrěšъše i pustiša*, tedy pomocí ptc. praet. act. a aoristu.

Ze syntaktických zvláštností stsl. textu je evidentně mechanický překlad lat. ablativu absolutního stsl. instrumentálem (s tímto specifickým stsl. prvkem jsme se už setkali v předchozích analyzovaných úsecích), stsl. dativem nebo užitím jiného prostředku:

lat. *ruptis...vinculis*;

stsl. *raster'ganami verigami*;

překlad je doslovný vzhledem k zapojení instrumentálu absolutního. Pro překlad latinského ptc. perf. pass. je užito téže formy stsl. participia. Instrumentál absolutní *raster'ganami verigami* náleží mezi doložené příklady materiálu *SJS* pod slovesem *rastrъgati* s významem latinského *rumpere* (roztrhati) jakožto náležitý překlad lat. abl. abs. *ruptis...vinculis*.

Lat. *nesciis custodibus*;

stsl. *stražem ne věduštim*;

pro překlad dativu absolutního bylo užito ptc. praes. act. za latinské deverbativní adjektivum *nescius* („nevědoucí“), jehož význam je blízký významu ptc. praes. act.

Další variantou překladu latinského abl. abs. je pasivní konstrukce tohoto typu: spojení opisného minulého času a substantiva v nominativu, které mají ve větě funkci základní skladební dvojice:

lat. *mansuefactis...cordibus*;

stsl. *utišena byša serdca poganskaa*.

Latinské ptc. perf. pass. *captus* odpovídá stsl. opisnému pasivu *jatъ byst*. Základními elementy jsou stsl. ptc. perf. pass. od slovesa *jeti* a pomocné sloveso *byti* v aoristu. Na

rovině pádové syntaxe chceme upozornit na latinský bezpředložkový ablativus loci *carcere est exsolutus*. Stsl. překladatel užil ve shodě s gramatickými a syntaktickými pravidly prepozici *is* (náležitě *изъ*), jež je adekvátním překladem latinského ablativu.

5.2.4.3 Latinská perioda sama o sobě představovala pro překladatele komplikovaný úsek. Z našeho hlediska byl proto nucen větu rozdělit na tři části dle obsahů jednotlivých úseků periody. Úvodu první věty stsl. autor se pokusil dát ucelenější a elegantnější formu vzhledem k lat. originálu, který je v souladu s lat. syntaktickými odchylkami: *Statimque, ut oratum est, ruptis quam fortiter vinculis...vs. Egdaž(e) molitvu konča...* Ve druhé části věty – *въскорѣ raster'ganami verigami blagodatiju božieju tako krěp'ko stražem ne nevěduštim is temnicy izvedenъ byst.* – myšlenkově větu zcela rozhodila snaha spojovat větné členy náležící k sobě na základě struktury věty a způsobila, že věta spíše představuje pouhý shluk slov zakončen pasivním slovesným tvarem. S ohledem na předchozí interpretovy vcelku zdařilé překlady, může nás tento zarážet a vyvolat otázku, zda nedošlo k mylným interpretacím slovosledu během opisování rukopisu.

Druhá věta se v ničem zásadním od svého latinského protějšku neodlišuje, zato ve třetí větě jsme zaznamenali interpretovu inovaci jednoduchého latinského úseku:

lat. *priorem repetit oracionem;*

stsl. *egda per'vuju molitvu nača k nim povědati.*

Zkratkovitě vyjádřen smysl opakování předchozí modlitby je rozveden do široka a přeložen formou vedlejší věty časové se spojkou *jegda* („když“). Překladatel pravděpodobně užívá formulace pro něj známé. Lat. *repetere* je přeloženo aoristem fázového slovesa *načati*, jež si žádá doplnění ininitivu. Tím, že překladatel strukturu latinské věty pozměnil, posunul se nepatrně i význam celého úseku.

První místo, kde se slovesný tvar objevuje na počátku úseku, navíc je to věta hlavní k předešlé vedlejší časové, je tohoto znění: *...utišena byša serdca poganskaa...* Z pohledu dnešní češtiny to lze hodnotit jako poněkud archaický překlad, avšak na druhé straně si musíme uvědomit jeho uměleckost. Z překladu je zcela vynechán ablativ absolutní *sponte sua*, jehož překlad pravděpodobně nebyl pro stsl. interpreta důležitý. Latinský text touto formulací více akcentuje fakt, že jedinec byl prouštěn vlastní vůlí okolostojících (ablativ absolutní *sponte*), což pravděpodobně stsl. interpret nepovažoval za důležité převést do stsl. podoby textu. Mohli bychom v tom opět vidět Gumpoldovu rétoričnost.

Došli jsme k závěru, že latinské tvary prézenta historického (*constringitur, repetit, solvunt, dimittunt*) jsou přeloženy buď formou aoristu, opisného pasiviva minulého času, ptc. praes. act., ptc. praet. act., či zcela jinými prostředky (*увѣзанъ, нача к ним повѣдати, разрѣшьє i pustiša*).

5.2.5

Lat. *At ita denuo liberatus, laudes deo et beato duci per terras [omnes] eundo magnificavit.*

Stsl. *I tako posem izbavlenъ, chvaly Bogu i blaženomu mučeniku Věčeslavu po v s ě m zemlěmъ chodę veličaa slovesy propovědaše.*

5.2.5.1 Tato věta svou krátkostí nepředkládá příliš mnoho diferencí, jakých jsme si všimli při analýze vět předchozích. Přesto jsme narazili na odlišnosti, které nás překvapily tím spíše, že nepramení z latinského originálu Gumpoldovy legendy.

Tím nejnepatrnějším bylo hned v úvodu užití slučovací spojky *i* za latinskou odporovací spojku *at*.⁹² Avšak J. Nechutová v monografii o středověké latině zmiňuje v odstavci věnujícímu se změnám významu spojek, spojku slučovací „*a*“, jejíž význam přebírají spojky jako *vel, simul, pariter...at*.⁹³ V další části lat. věty se nachází poměrně zkratkovitý latinský středlat. lexém *dux* v kontextu knížecího titulu, který je v stsl. překladu podrobně rozveden souslovím *blaženomu mučeniku Věčeslavu*. Za zmínku stojí stsl. sousloví *veličaa slovesy*, které je bez opory v latinské předloze. Sloveso *propovědati*, které je překladem lat. slovesa *magnificare*, odpovídá však latinským protějškům *praedicare, nuntiare* („hlásat“). Jak bylo navrženo výše, tak jako řešení se nabízí posunutí významu slovesa *magnificare* směrem k *praedicare*, a tudíž potřeba nějak vyjádřit samotné *magnificare*. V latinském textu ale čteme *laudes...magnificavit*, která jsou synonymického charakteru, a proto mohla být pro interpreta hůře vyložitelná, z toho důvodu pak mohl zvolit vlastní postup při volbě lexémů, poněvadž adj. *velikъ, veličaji* na základě komparace se *SJS* nese význam latinského adj. *magnus*, a to je zase základem lat. slovesa *magnificare*.

5.2.5.2 Zarazil nás ovšem jeden z morfologických jevů, s nímž jsme se nesetkali

⁹² Dle *SSL* se k *at* připojují ještě synonyma jako *tamen, sed* = „ale, avšak“. Svým významem je to adverbativní spojovací výraz.

⁹³ Nechutová, J.: *Středověká latina*. Praha 2002, s. 97.

v žádné z námi analyzovaných kapitol a jež je obtížné vysvětlit s přihlédnutím k latinskému originálu. Zcela poprvé jsme v památce zaregistrovali minulý čas nedokonavých sloves, imperfektum *propovēdaaše*, které se ani formou, ani významem nestýká s latinským perfektem *magnificavit*. Nejsme s to vyslovit platnou hypotézu, můžeme se jen domnívat, že stsl. interpret zvolil impf. záměrně se zřetelem k situaci (děj oslavování Boha mělo pravděpodobně delší průběh), a nadto ve shodě s údaji, které udává J. Nechutová, se nerozlišovaly tak přísně jako v latině klasické typy minulých časů.⁹⁴

Volba stsl. participií se shoduje s formou latinských, tedy *liberatus* – *izbavlenъ*, obojí jsou ptc. perf. pass. Jak už bylo napsáno výše v odstavci zabývajícím se latinským textem, tak tato věta vykazuje typický jev středověké latiny: ablativ gerundia ve funkci ptc. praes. act. *eundo*. Zároveň též odkazujeme ke Konzalově zde již mnohokrát citované studii, kde lze nalézt i tento příklad v části pojednávající o překladu abl. gerundia. Zcela očekávaně je ve stsl. přeložen stejnou formou jako v latině, nominativem ptc. praes. act. *chode*.

Rozdílná pádová syntax je dána specifíčností jak lat., tak i stsl. předložek. Jedinou výraznou diferencí jsme zaznamenali v této dvojici:

lat. *per teras*;

stsl. *po... zemlēmъ*.

Stsl. ekvivalent *po* je náležitou paralelou lat. *per* (viz údaje ze *SJS*). Rozdílnost je patrna v pádové vazbě, kterou každý z obou vyjadřuje dle svých gramatických pravidel.

Interpret, jak už bylo zmíněno výše, užil v rovině syntaktické spojku slučovací *i* za lat. *at*, ač v klasické latině mělo spíše význam adverzativní spojky. Pravděpodobně jakožto překladatel latinských textů mohl být obeznámen s nedůsledností užívání spojek v textech středlat.

5.2.5.3 Stylistická stránka věty s ohledem na slovní pořádek je spíše věrným překladem lat. modelu se slovesem na konci věty a s pasivním participiem vyskytující se ve funkci jmenného adjektiva (bez potřeby doplnění pomocného *esse* – *byti*).

Tak jako jsme si všímali v latinském originále bohatosti slovní zásoby oproti stsl. zkratkovitějšímu a jednoduššímu vyjádření bez znaku rétoričnosti, tak zde je pravý opak. Máme na mysli rozvedení dativu singuláru *duci* postupně rozvíjejícím

⁹⁴ Nechutová, J.: *Středověká latina*. Praha 2002, s. 97.

přívlastkem *blaženomu mučenicu Věčeslavu*. Nevíme, zda není příliš troufalé brát v potaz české prostředí, kde vznikal archetyp této legendy s tím, že prvotní interpreti – slovanští mniši – prostý výraz *duci* záměrně rozvedli do podrobností, neboť se jednalo jednak o českého světce, jednak zde byl důvod větší srozumitelnosti s ohledem na potenciálního čtenáře. Jako pravděpodobnější vysvětlení se nabízí teorie, že rozvinutí epitet knížete mohlo být projevem východokřesťanské stylistiky.

5.3 Závěrečné resumé

Provedli jsme poměrně podrobnou analýzu poslední z námi vybraných kapitol VencNik. Komparace latinského textu se staroslověnským překladem nám poskytla značný materiál k podrobnému rozebrání lexikální, morfosyntaktické a stylistické roviny.

Na adresu překladatele je třeba se vyjádřit kladně, neboť jsme měli možnost pozkoumat interpretovo umění překladu kapitol z počátku legendy a pak z konce. Ukázalo se nám, že až v této analyzované XXVII. kapitole ze závěru textu VencNik překladatel přistupoval k lat. předloze samostatněji než v předchozích analyzovaných úsecích; nebál se experimentovat se slovanským jazykem, místy volněji nakládal s latinskou předlohou a snažil se eliminovat rétoritující jazykové jevy, čímž vyšel vstříc lepšímu porozumění stsl. textu. V závěru kapitoly do textu též vmísil ustálené formule, jež mohl použít i z jiného textu (zde hlavně myslíme na zcela originální stsl. větný úsek *Egda per'vuju molitvu nača k nim povědati*).

Přestože byla primární srozumitelnost, místy bylo patrné doslovné převedení lat. předlohy, a tím poměrně neobratný styl. V intencích latiny je stále ponecháván slovesný tvar na konci věty či větného úseku, což je obvyklé ještě po hodně dlouhý časový úsek. Absolutní konstrukce imitovaly latinské, ale zde pomocí typického (pro tuto legendu) stsl. prostředku – instrumentálu absolutního a stsl. dativu absolutního. Pro překlad komplikovaná gerundia a gerundiva byla vystižena povětšinou elegantně a se znalostí zákonitostí středověké latiny. Ve vyjádření času spatřujeme rozdíly mezi oběma jazyky. Latina užívá v rovině vyprávěcí prézens historický a stsl. se rozhoduje na základě situace (dokončení děje, neukončenost děje).

6. Závěr

V předchozích kapitolách jsme se obsáhle zabývali zhodnocením staroslověnského překladu VencNik, jehož předobrazem byla latinská Gumpoldova legenda. Náš kritický pohled jsme postupně zaměřili na jevy z oblasti lexikologie, morfologie, syntaxe a stylistiky. Z tohoto výčtu nelze opomenout komentář latinského textu, jenž jsme se rovněž snažili podrobněji popsat, jak přirozeně vyplývá z našeho druhého oboru, kterým je latinský jazyk. Co se týče stsl. a lat. textu, primárně jsem vycházel z edice pořízené J. Vašicou, do níž byla zahrnuta i latinská předloha.

Při studiu jazykových jevů jsme se opírali o studie a monografie renomovaných slavistů, které jednak rozšiřovaly náš kritický pohled na text, jednak se staly naší terminologickou bází, a v neposlední řadě nám posloužily jako ověřovací zdroj našich kritických závěrů. Pro práci s lat. gramatickými jevy jsme pracovali s více zdroji, z nichž každý nám nabídl něco, co jsme postrádali v ostatních a co jsme shledávali důležitým pro naši analýzu. Totéž můžeme říci o monografiích věnujících se staroslověštině.

Monografie medievalistiky J. Nechutové, která se věnuje středověké latině, nám byla terminologickým vodítkem při popisech středlat. lexikálních, morfologických či syntaktických zvláštností latinské předlohy. S ohledem na mnohé středlat. zvláštnosti lexikálního plánu jsme pracovali paralelně se slovníkem popisujícím lexikon klasické latiny a se speciálním slovníkem zahrnujícím lexikon středlat. Pro nedostatek informačních podkladů českého slovníku středlat. jsme pracovali se slovníkem latinsko-polským, kterého jsme užili převážně pro ověření těch slovníkových hesel, která jsou v českém slovníku nepopsána. Při popisu stsl. překladu lat. syntaktických jevů s funkcí kondenzační, jako jsou ablativ absolutní, participia, gerundia a gerundiva, jsme se opírali o studie I. Páclové, E. Bláhové a V. Konzala. Lexikální a syntaktická specifika stsl. překladu, jako jsou instrumentál absolutní a problematika grécizujících kompozit, byla popisována v souladu se studii I. Páclové a E. Bláhové. Komparace lexémů obou textů byla prováděna na základě *SJS* a *SSL*, které umožňovaly posuzovat lexikální vrstvu stsl. textu vzhledem k latinskému originálu.

Latinský text nám umožnil seznámit se s fenoménem středověké latiny s mnoha jejími specifiky. V lexikálním plánu lat. textu jsme zjistili jevy typické pro středověkou latinu, mezi které patří okruh výraziva křesťanské latiny, středlat. neologismy a výpůjčky z jiných jazyků, které si latina přizpůsobila svému systému. V rámci morfologické roviny můžeme upozornit na velmi specifický jev, a to posunutí funkce ablativu gerundiva směrem k aktivnímu participiu. Tento jev jsme zaznamenali ve dvou

případech, navíc s bezchybným stsl. překladem. V oblasti syntaxe jsme mimo jiné evidovali gramatickou chybu, v klasické latině dosti závažnou: užití participia ve vazbě ablativu absolutního proti pravidlu o relativním užití časů. Stsl. překlad užívá správné participium. Tento gramatický „nešvar“ náleží mezi specifika středověké latiny, která už tolik nedbala na klasické normy.

Gumpoldův autorský styl se vyznačuje jazykovou rétoričností; nadměrnou hyperbolizací popisu prostých skutečností; typickou jazykovou „nabubřelostí“ středověké latiny. Tato fakta nám poodkrývají místy poněkud neobratná a složitá vyjádření a gramatické nejasnosti, avšak v celistvosti lze o Gumpoldovi poznamenat, že jeho latina je na středověké poměry velmi brilantní a dosvědčuje jeho erudici. Gumpoldova jazyková kompetence a jeho specifický autorský styl byly pravděpodobně největší překážkou pro stsl. interpreta, jak vyplývá z našich zjištění: první dvě analyzované kapitoly jsou totiž ukázkovým příkladem lat. periody.

Staroslověnský autor měl velmi náročnou práci, ale na druhé straně lze kladně hodnotit jeho odvalu překládat tak komplikovaný text s obtížnou syntaktickou stránkou, která je charakteristická svými kondenzačními prostředky. Syntax stsl. překladu proto považujeme za největší slabinu celého překladu. Je to spíše mechanický převod lat. předlohy, i když jsme místy zaznamenali i úspěšnou snahu o inovaci lat. syntaxe. Chyby, které jsme evidovali, můžeme přičíst na vrub pozdějším opisovačům stsl. textu, i když určitých závažných syntaktických chyb se také dopustil prvotní překladatel. Zjistili jsme, že tyto chyby ve velké většině vyplývaly z mylné interpretace lat. Předlohy, z náročných syntaktických vazeb, z lat. syntaktických či větně-syntaktických odchylek, které znesnadňovaly orientaci ve větě. Tyto odchylky se rovněž promítly i ve výsledném překladu stsl. textu. Ve stsl. kapitolách číslo II. a III. jsme analyzovali mnohem větší frekvenci výskytu těchto odchylek než v kapitolách XXI. a XXVII. Usuzujeme, že je to dáno lat. předlohou, kterou lze v prvních dvou případech charakterizovat jako brilantní lat. periodu, v druhých dvou případech už byl překladatel poměrně zkušený a snažil se lat. periodu stylisticky uhlazovat. Některé autorovy interpretace bychom upravili vhodněji spíše pomocí spojek svým významem blížící se českým spojkám, např. českému *aby*. To je případ převodů gerundivních vazeb.

Mezi ostatní morfosyntaktické jevy, které vykazují jistou diferentnost vzhledem k lat. textu, patří stsl. lokál – ten nemá totiž obdoby v latině; stsl. instrumentál absolutní – charakteristický pro památky českého původu; odlišné rekce stsl. sloves. Všechny tyto problematické jevy pramení buď z odlišné gramatické struktury obou jazyků, nebo

jsou otázkou specifičnosti překladu (např. absolutní instrumentálová vazba). Rozdílnost byla také evidentní na rovině časové, konkrétně užití minulého času: Lat. předloha se na mnoha místech vyjadřovala formou přítomnosti historického, který stsl. překládal náležitě prostým minulým časem dokonavých sloves.

Lexikální stránka také poměrně věrně imituje lat. předlohu a některé lexémy jsme charakterizovali jako hapax legomena, neboť jejich výskyt *SJS* zaznamenává pouze z VencNik. Stsl. autor lat. text inovuje a zjednodušuje v místech, která složitě popisují jediný lat. lexém, a to je také třeba pozitivně ohodnotit, poněvadž těchto míst jsme zaznamenali více. Dokonce jsme zjistili, že stsl. autor použil pravděpodobně druh ustálené formule pro vyjádření zkratkovitého lat. úseku. Na druhé straně jsme však zaznamenali chyby, které mají za následek mylný a nesrozumitelný překlad a které mají většinou charakter glos sekundárně zapojených do textu. Připomeňme, že chyby nebyly vždy na základě textové glosy, ale také z důvodu možné hůře čitelné lat. předlohy. Glosy vznikaly postupným opisováním protografu, o němž se na základě předchozích filologických výzkumů domníváme, že mohl být opravdu dobrou interpretací složitého lat. textu.⁹⁵ Zjistili jsme, že některé lat. lexémy byly z překladu zcela vyloučeny. K tomu docházelo většinou z hlediska větší srozumitelnosti překladu, kvůli zjednodušování lat. komplikovaných větných celků, ale také se mohly vytrácet při pozdějším opisování.

Překladové komplikace se přirozeně projeví na stylistické úrovni stsl. překladu: doslovný překlad, místy až otrocké převedení lat. předlohy atd. Latinský model se slovesem na konci věty či větného úseku považujeme ve stsl. překladu za stylistický latinismus, rovněž spojkové výrazy na počátku větného celku. Problematika proměny stylistiky se nám ukazovala v našem cíleném výběru úvodních a závěrečných kapitol. Zde jsme zjistili i difference na úrovni stsl. překladu. Bylo zjevné, že překladatel pracoval samostatněji, byť stále pod vlivem latiny. Samostatnost jsme mohli vidět v místy velmi inovativním stsl. překladu, který se vykazoval i snahou o jistou stylistickou uhlazenost.

7. Použité zkratky

⁹⁵ Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929,

abl. = ablativ
abl. abs. = ablativ absolutní
adj. = adjektivum
adv. = adverbium
aj. = a jiné
akus. = akusativ
atd. = a tak dále
dat. sg. = dativ singuláru
gen. pl. = genitiv plurálu
gen. sg. = genitiv singuláru
instr. = instrumentál
komp. = komparativ
lat. = latinský
m. = maskulinum,
mj. = mimo jiné
p. = pád
prep. = prepozice
ptc. = participium
ptc. fut. act. = participium futuri activi
ptc. perf. pass. = participium perfecti passivi
ptc. praes. act. = participium praesentis activi
ptc. praes. pass. = participium praesentis passivi
ptc. praet. act. = participium praeteriti activi
resp. = respektive
rkp. = rukopis
s. = strana
srv. = srovnej
středlat. = střednělatinský, středověká latina
stsl. = staroslověnština, staroslověnský
subst. = substantivum
sv. = svatý
tj. = to jest

tzv. = tak zvaný

vs. = versus

Zkratky častěji citovaných publikací

(bibliografické údaje srv. v seznamu použité literatury)

SJS = Slovník jazyka staroslověnského

SKL = Latinsko-český slovník (slovník klasické latiny)

SSL = Slovník středověké latiny v Českých zemích

Zkratky citovaných stsl. památek (dle SJS)

As = evangeliář Assemanův

Bes = 40 homilií na evangelia sv. Řehoře Velikého

Ev = souborné označení pro evangelní texty

Kij = Kijevské listy

Klim = chvalořeč na sv. Cyrila, jejímž autorem je biskup Kliment

Mar = Codex Marianus

Parim = souhrnné označení pro parimejníky

Slepč-Mosk = apoštolář Slepčenský (folia chovaná v bývalé Leninové knihovně; dnes Národní knihovna)

Supr = kodex Supraslský

Šiš = apoštolář Šišatovický

VencMin = Život sv. Václava (minejní redakce)

VencNik = Druhá stsl. legenda o sv. Václavu (legenda Nikol'ského)

VencProl = tzv. proložní legenda o sv. Václavu

Vit = legenda o umučení sv. Víta

Zach = parimejník Zachariův

8. Bibliografie

Základní literatura:

- Bláhová, E. – Konzal, V. – Rogov, A. I.: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1976.
- Horecký, J. – Špaňár, J.: *Latinská gramatika*. Bratislava 1993.
- Kucharský, P. – Quitt, Z.: *Latinská mluvnice*. Praha 1972.
- Kurz, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha 1969.
- Latinitatis medii aevi lexicon bohemorum = Slovník středověké latiny v českých zemích*. Zpracoval kolektiv autorů z Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Praha 1980-.
- Mareš, F. V.: *An Antology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. München 1979.
- Nechutová, J.: *Středověká latina*. Praha 1997.
- Novotný, F. a kol.: *Základní latinská mluvnice*. Jinočany 1992².
- Novotný, F. – Pražák, J. M. – Sedláček, J.: *Latinsko-český slovník*. Praha 1935.
- Slovník jazyka staroslověnského I-IV*. Hlavní redaktor J. Kurz, IV. díl Z. Hauptová. Praha 1958 – 1997.
- Sondel, J.: *Słownik łacińsko-polski dla prawników a historyków*. Kraków 1997.
- Vajs, J. (ed.): *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*. Praha 1929.
- Večerka, R.: *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha. 2006.

Sekundární literatura:

- Bauer, J.: *Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků*. In: Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha 1958, s. 73 – 95 (reedice in: *Syntactica slavica*, Brno 1972)
- Bláhová, E.: *Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek*. *Slavia* 62, 1993, s. 427 – 442.
- Konzal, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Responze latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách II.)*. *Cyrrillomethodiana* 2005 (*Slavia* 74, 2005, 2-3), s. 167-190.
- Konzal, V.: *Latinské participium futuri v staroslověnském překladu (Responze latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách I.)*. *Slavia* 63, 1994, s. 193-205.
- Mareš, F.V.: *Cyrrilometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000.
- Mareš, F.V.: *Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého*. *Slavia*

32 (1963), s. 417 – 451.

Matějka, L.: *K syntaxi církevněslovanských překladů z latiny*. In: *Studia palaeoslovenica*. Praha 1971, s. 227-236.

Matějka, L.: *On Translating from Latin into Church Slavonic*. In: *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists I – Linguistic Contributions*. The Hague 1968.

Osolsobě J. a J.: *Staroslověnské a latinské kořeny naší literatury*. Mikulov 2008.

Páclová I.: *K otázce lexikálních grécismů v staroslověnských památkách s latinskou předlohou*. In: *Studia Palaeoslovenica*. Praha 1971, s. 277 – 284.

Páclová, I.: *K otázce vlivu řečtiny na církevněslovanské památky s latinskou předlohou*. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca (Příspěvky přednesené na I. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 11. – 12. prosince 1969)*. Brno 1970, s. 213 – 218.

Vavřínek, V.: *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha, 1963.

Večerka, R.: *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století : Lit. staroslověnská a latinská*. Brno 1992.

Večerka, R.: *Počátky slovanského spisovného jazyka: studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století*. Praha 1999.

Vepřek, M.: *Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy*. Olomouc 2006.

Weingart, M.: *Československý typ církevní slovenčiny : jeho pamiatky a význam*. Bratislava, 1949.

Internetový zdroj:

Annales Bohemorum Vincentii Pragensis [on-line]. [cit. dne 15.3.2009]. Dostupné z WWW:

<http://www.clavmon.cz/clavis/FRRB/chronica/Annales%20Bohemorum%20Vincentii.htm>.

